

Ylisukupolvinen huono-osaisuus ja psykologinen pääoma

Minja Koironen 0524007

Pro gradu -tutkielma

Syksy 2021

Sosiaalityö

Lapin yliopisto

Lapin yliopisto

Tiedekunta: Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Ylisukupolvinen huono-osaisuus ja psykologinen pääoma

Tekijä: Minja Koiranen

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -tutkielma/Maisteritutkielma X Lisensiaatintutkimus

Sivumäärä, liitteiden lukumäärä: 77 + 2 liitettä

Vuosi: 2021

Tiivistelmä:

Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin sosiaalisten asemien muodostumista; ylisukupolvisuuden ja sosiaalisen liikkuvuuden ilmiöitä. Tarkastelun pääpaino oli ylisukupolvisen huono-osaisuuden haasteissa. Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, miten sosiaalisen aseman muodostuminen ilmenee nuorten aikuisten elämänkuluissa ja onko se yhteydessä psykologisen pääoman ulottuvuuksiin. Tutkimuksen tuottama tieto oli suunnattu erityisesti sosiaalialan ammattilaisille lisäämään tietoa ja ymmärrystä sosiaalisten asemien muodostumisen monisyisestä kokonaisuudesta sekä auttamaan ylisukupolvista huono-osaisuutta ehkäisevien palveluiden kehittämisessä.

Tutkimusaineistona käytettiin Yhteiskuntatieteellisestä tietoarkistosta löytyvää Jorma Kuusisen keräämää aineistoa Elämäkulku 1971–2002. Pitkittäisaineisto koostui 700 vastaajan täyttämistä lomakekyselyistä sekä heitä ja heidän lapsuudenperheitään koskevista Tilastokeskuksen rekisteritiedoista, joista tutkimuksen lopulliseksi otoskooksi (n) muodostui 321. Aineiston analysoinnissa käytettiin kuvailevana menetelmänä ristiintaulukointia ja monimuuttujamenetelminä ryhmittely- ja faktorianalyseja.

Ryhmittelyanalyysi tuotti neljä sosiaalisen aseman muodostumisen ryhmää: ”huono-osaisuuden ylisukupolvisuus”, ”hyväosaisuuden ylisukupolvisuus”, ”sosiaalinen liikkuvuus alaspäin” ja ”sosiaalinen liikkuvuus ylöspäin”. Faktorianalyysin avulla tutkittiin psykologisen pääoman ulottuvuuksien – sinnikkyyden, toiveikkuuden, optimismin ja itseluottamuksen – esiintymistä eri sosiaalisen aseman muodostumisen ryhmissä. Tutkimuksessa havaittiin, että jokaisella psykologisen pääoman ulottuvuudella on yhteys yksilön sosiaalisen aseman muodostumiseen. Tutkimus osoitti, että ryhmissä ”hyväosaisuuden ylisukupolvisuus” ja ”sosiaalinen liikkuvuus ylöspäin” ulottuvuuksien tasot olivat muita ryhmiä vahvemmat, kun taas ryhmissä ”huono-osaisuuden ylisukupolvisuus” ja ”sosiaalinen liikkuvuus alaspäin” ulottuvuuksien heikko taso esiintyi lähes poikkeuksetta muita ryhmiä useammin. Tutkimukseni mukaan psykologisen pääoman ulottuvuuksien vahvalla tasolla on siis yhteys korkeampien sosiaalisten asemien muodostumiseen.

Avainsanat: ylisukupolvisuus, huono-osaisuus, sosiaalinen liikkuvuus, sosiaalinen asema, psykologinen pääoma

X Tutkielma ei sisällä muita kuin tekijän omia henkilötietoja

Sisällys

1 Johdanto.....	1
2 Sosiaalisen aseman muodostuminen	4
2.1 Mahdollisuuksien tasa-arvo ja sosiaalinen liikkuvuus	4
2.2 Ylisukupolvinen huono-osaisuus	8
2.3 Sosiaalisen aseman muodostumiseen vaikuttavat tekijät	14
3 Psykologinen pääoma	25
3.1. Psykologinen pääoma osana positiivisen psykologian teoriaa.....	25
3.2. Psykologisen pääoman ulottuvuudet	27
4 Tutkimuksen toteuttaminen	32
4.1 Tutkimuskysymykset ja aineiston kuvaus.....	32
4.2 Tutkimusmenetelmät ja aineiston analyysi	33
4.3 Tutkimuksen eettisyys.....	38
5 Sosiaalisen aseman muodostuminen	47
6 Psykologisen pääoman esiintyminen sosiaalisen aseman muodostumisen ryhmissä...55	
7 Pohdinta.....	65
Lähteet	72
Liite 1	
Liite 2	

Kuva- ja taulukkuuettelo

Kuva 1 Psykologisen pääoman ulottuvuudet	27
Taulukko 1 Ryhmittelyanalyysin tuottamat sosiaalisen aseman muodostumisen ryhmät	49
Taulukko 2 Sosiaalisen aseman muodostumisen ryhmien frekvenssit.....	51
Taulukko 3 Ylioppilastutkinto	52
Taulukko 4 Yksinhuoltajuus	53
Taulukko 5 Faktorianalyysin tulos psykologisen pääoman ulottuvuudesta itseluottamus.....	55
Taulukko 6 Itseluottamuksen esiintyminen sosiaalisen aseman muodostumisen ryhmissä.....	56
Taulukko 7 Faktorianalyysin tulos psykologisen pääoman ulottuvuudesta optimismi.....	57
Taulukko 8 Optimismin esiintyminen sosiaalisen aseman muodostumisen ryhmissä.....	58
Taulukko 9 Faktorianalyysin tulos psykologisen pääoman ulottuvuudesta toiveikkuus	60
Taulukko 10 Toiveikkuuden esiintyminen sosiaalisen aseman muodostumisen ryhmissä.....	60
Taulukko 11 Sinnikkyyden esiintyminen sosiaalisen aseman muodostumisen ryhmissä.....	62

1 JOHDANTO

Pro gradu -tutkimukseni tarkoituksena on tutkia psykologisen pääoman yhteyttä sosiaalisen aseman muodostumiseen ja tarkastella erityisesti ylisukupolvista huono-osaisuutta. Sosiaalinen asema luo yksilölle yhteiskunnalliset toimintamahdollisuudet ja määrittää käytettävissä olevien resurssien määrää (Sirniö 2015, 73–74). Sen merkitys hyvinvoinnin vaihtelun selittäjänä on suuri (Allardt 1976, 283). Yksilön sosiaalisen aseman muodostuminen tapahtuu aina joko ylisukupolvisen tai sosiaalista liikkuvuutta ilmentävän siirtymän kautta. Sosiaalisella liikkuvuudella tarkoitetaan tilannetta, jossa lapsi päätyy erilaiseen sosiaaliseen asemaan kuin vanhempansa, kun taas ylisukupolvisessa siirtymässä vanhempien sosiaalinen asema siirtyy heidän lapselleen. Sosiaalisen aseman muodostuminen ei kuitenkaan ole sattuman kauppaa, vaan yksilölliset lähtökohdat määrittelevät jokaisen mahdollisuuksia edetä elämässään (Sirniö 2015, 74). Vanhempien lapsilleen tarjoamat resurssit vaikuttavat lasten kasvuolosuhteisiin, mahdollisuuksiin sekä sosiaaliseen ja taloudelliseen asemaan vielä aikuisiällä (Jalovaara 2020, 94). Yhteiskunnallisena tavoitteenamme on sosiaalinen liikkuvuus ja mahdollisuuksien tasa-arvo, jossa perhetaustalla ei ole vaikutusta yksilön sosiaalisen aseman muodostumiseen, vaan yksilön omat kyvyt ja motivaatio määrittävät elämän suunnan (Erola & Moisio 2014, 65).

Huono-osaisuuden ylisukupolvisuus on viime aikoina ollut paljon esillä päätöksenteossa ja julkisuudessa, ja sitä pidetään keskeisenä haasteena pohdittaessa monia suuria kysymyksiä esimerkiksi työttömyyteen, terveyseroihin tai velkaantumiseen liittyen (Saari ym. 2020, 13). Esimerkiksi Turun¹ ja Helsingin² kaupungeilla ovat käynnissä omat tutkimushankkeensa liittyen perhetaustan vaikutuksiin. Eri tahoilla on siis kiinnitetty huomiota siihen, että huono-osaisissa perheissä kasvaneet lapset voivat muita huonommin ja jäävät muita useammin jatko-opintojen ulkopuolelle. Myös suomalaisessa tutkimuskirjallisuudessa ylisukupolviset ilmiöt ovat tulleet huomioiduksi viime aikoina. Esimerkiksi Johanna Kallion ja Mia Hakovirran (2020) toimittama teos *Lapsiperheiden köyhyys ja huono-osaisuus* sekä Juho Saaren, Niko Eskelisen ja Liisa Björklundin (2020) teos *Raskas*

---

¹ Eskelinen, Niko & Hautala, Helena & Lintunen, Lotta & Kallio, Johanna 2020: Ylisukupolviselle huono-osaisuudelle altistavat ja siltä suojaavat materiaaliset tekijät. Turun kaupunkitutkimusohjelman tutkimuskatsauksia 3/2020.

² Eriarvoisuuden vähentämisen ja nuorten syrjäytymisen ehkäisyn kaupunkistrategiahanke – Mukana-ohjelma. Helsingin kaupunki, 2017–2021.

perintö – ylisukupolvinen huono-osaisuus Suomessa pureutuvat syvällisesti ylisukupolvisten ilmiöiden selittämiseen.

Yksi yksilön hyvinvoinnin perustan keskeisimmistä rakennuspalikoista on lapsuudenperhe, jossa perheen resurssit muovaavat lapsen omia resursseja joko lisäten hyvinvointiin liittyviä riskejä tai suojaen niiltä (Forssén ym. 2002, 88). Lapsuudenperheen olosuhteiden, kuten vanhempien vähäisen koulutuksen, työttömyyden, elämän kuormittavuuden ja toimeentulon ongelmien on todettu lisäävän todennäköisyyttä vakaville puutteille hyvinvoinnissa ja määrittävän merkittävästi lapsen terveyttä, koulumenestystä ja koulutuspolun pituutta (Esping-Andersen 2004, 133; Ristikari ym. 2016, 104; Sirniö 2016, 80; Airio & Niemelä 2009, 14). Näiden tekijöiden lisäksi myös lapsuudenperheen tavat, asenteet ja kokemukset sekä biologinen perimä vaikuttavat yksilön elämään (Saari ym. 2020, 21–22; Vauhkonen ym. 2017, 508–509).

Kuitenkaan heikommista lähtökohdista ponnistaminen ei tarkoita suoralinjaisesti matalaa sosiaalista asemaa aikuisuudessa, sillä toisiin yksilöihin lapsuudenperheen taloudelliset ongelmat vaikuttavat toisia enemmän (Forssén ym. 2002, 88–89). Tutkimuksessani pyrin selvittämään näitä yksilön ominaisuuksiin liittyviä suojaavia tekijöitä, jotka ehkäisevät huono-osaisuuden ylisukupolvisiä jatkumoa ja mahdollistavat sosiaalisen liikkuvuuden. Tutkimukseni viitekehyksenä käytän psykologisen pääoman käsitettä tutkien sen ulottuvuuksien – toiveikkuuden, sinnikkyuden, optimismin ja itseluottamuksen – toteutumista aineistossani (Luthans ym. 2017, 36). Olen kiinnostunut varsinkin ylisukupolvisen huono-osaisuuden ilmiöstä ja siitä, onko psykologisella pääomalla yhteys kyseiseen ilmiöön. Lisäksi tutkimukseni tarkoituksena on selvittää, miten sosiaalisen aseman muodostuminen ilmenee nuorten aikuisten elämänkulussa. Tutkin ylisukupolvisuuden ja sosiaalisen liikkuvuuden esiintymistä käyttäen hyväksi aineistosta löytyviä tietoja vanhempien ja tutkimushenkilöiden sosiaalisista asemista, jotka koostuvat muun muassa koulutus- ja ammattitiedoista sekä tutkimushenkilöiden subjektiivisista kokemuksista.

Tutkimusaineistonani käytän Kuusisen (2018) keräämää pitkäikäisaineistoa Elämänkulku 1971–2002, jossa on tutkittu lahjakkuuden, sosiaalisen taustan ja koulumenestyksen yhteyksiä nuorten aikuisten elämään. Aineistoni koostuu 321:stä vuosina 1964–1968 syntyneen jyväskyläläisen tiedoista, joiden elämää on tutkittu lapsuudesta aikuisuuteen saakka. Tein kandidityöni aiheesta vanhempien koulutuksen yhteys ylisukupolvisen köyhyyteen, ja halusin jatkaa graduani samojen teemojen ympärillä. Kiinnostukseni sosiaalisten

asemien muodostumista ja ylisukupolvisia jatkumoitakaan on vain kasvanut käytännön sosiaalityöstä saamani kokemuksen ja ymmärryksen myötä. Ylisukupolvisuus on sosiaalityössä läsnä, työskentelipä minkä tahansa asiakasryhmän parissa. Parhaimmillaan ilmiön sekä siltä suojaavien ja sille altistavien tekijöiden hahmottaminen on merkittävä työkalu sosiaalityössä niin asiakas- kuin kehittämis- ja tutkimustyössäkin.

Luvussa kaksi avaan sosiaalisen liikkuvuuden, mahdollisuuksien tasa-arvon ja ylisukupolvisen huono-osaisuuden käsitteitä. Lisäksi kerron sosiaalisen taustan muodostumiseen vaikuttavista tekijöistä. Luku kolme käsittelee viitekehyksenäni toimivaa psykologista pääomaa ja sen neljää ulottuvuutta: sinnikkyyttä, optimismia, toiveikkuutta ja itseluottamusta. Neljännessä luvussa käsittelemme tutkimuksen toteuttamista kertoen tutkimuskysymyksistä ja -aineistosta sekä tutkimusmenetelmistä ja aineiston analyysistä. Lisäksi pohdin tutkimuksen eettisyyttä. Luvussa viisi vastaan ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni sosiaalisen aseman muodostumisesta ja luvussa kuusi toiseen tutkimuskysymykseeni psykologisen pääoman yhteydestä sosiaalisen aseman muodostumiseen. Seitsemännessä luvussa teen yhteenvetoa tutkimuksestani pohdinnan muodossa.

2 SOSIAALISEN ASEMAN MUODOSTUMINEN

2.1 Mahdollisuuksien tasa-arvo ja sosiaalinen liikkuvuus

Yhteiskunnassamme valta, taloudellinen vauraus ja sosiaalinen arvo jaotellaan hierarkkisesti. Tällöin jokainen yksilö saavuttaa jonkin sosiaalisen aseman, joka määrittyy ammatiaseman, koulutuksen ja taloudellisen tilanteen kautta ja luo yksilölle yhteiskunnalliset toimintamahdollisuudet. Esimerkiksi korkeakoulutus merkitsee usein vakaampien taloudellisten resurssien ansiosta pienempää työttömyyden riskiä ja suurempaa todennäköisyyttä urakehitykselle. (Sirniö 2015, 73–74.) Melinin (2010, 212) mukaan sosiaalinen asema voidaan määritellä yksilöiden objektiiviseksi sijoittumiseksi yhteiskunnallisen varallisuuden eriarvoisessa jakamisessa. Toisaalta se voidaan ajatella myös yksilön subjektiiviseksi näkemykseksi omasta asemastaan, eli kuinka yksilö sijoittaa itsensä ja muut yhteiskunnan eriarvoisiin rakenteisiin (mt.). Sosiaalisia asemia arvioitiin ennen usein lähes ainoastaan taloudellisen perustan kautta, jonka osoittajana on toiminut ammatti. Nykyään sosiaalinen asema ymmärretään laajemmin kulttuurisina ja sosiaalisina resursseina ja tapoina olla, joissa taloudellinen tekijä on yksi tärkeä osatekijä. (Metso 2004, 35, 37.)

Lähtökohdat asemien saavuttamiselle eivät kuitenkaan ole kaikilla samat, sillä perhetausta määrittää yksilön menestymisen mahdollisuuksia. (Sirniö 2015, 74.) Tässä tutkimuksessa käytän näistä osittain perhetaustan määrittämistä, sukupolvelta toiselle siirtävistä ilmiöistä käsitettä ylisukupolvisuus, mutta niistä voidaan puhua myös sosiaalisena periytymisenä (Härkönen 2010, 51). Ylisukupolvisuus ei ole väistämätöntä kuten biologinen perimä, vaan siihen vaikuttavat myös yksilön omat valinnat ja ympäröivä yhteiskunta (Sirniö 2015, 76).

Toteutunutta sosiaalista tasa-arvoa tarkastellaan nykyhetkessä, esimerkiksi tutkimalla tuloerojen kasvamista tai kaventumista yhteiskunnassa. Mahdollisuuksien tasa-arvo sen sijaan viittaa tulevaisuuteen ja yksilöiden mahdollisuuksien suhteelliseen jakautumiseen yhteiskunnan jäsenten kesken. Mahdollisuuksien tasa-arvon toteutuessa yksilön aikuisuuden asema määrittyy hänen omien kykyjensä ja motivaationsa perusteella, eikä perhetaustalla ole tällöin vaikutusta. Kaikki poliittiset liikkeet tunnustavat mahdollisuuksien tasa-arvon tärkeäksi yhteiskunnalliseksi tavoitteeksi. Jokaisella katsotaan olevan oikeus tavoitella parempaa elintasoja, ja tämän vuoksi kaikilla tulisi olla samanlainen mahdollisuus saavuttaa korkea sosiaalinen asema. Mahdollisuuksien tasa-arvon toteutuessa yhteiskunta

pystyisi hyödyntämään kansalaisten lahjakkuuksia kaikkein tehokkaimmin. (Erola & Moisio 2014, 65.) Mahdollisuuksien tasa-arvoa pidetään usein liian rajoitettuna mittarina yhteiskunnalliselle tasa-arvolle, sillä periaatteessa sen mukaan voitaisiin hyväksyä suurikin eriarvoisuus yhteiskunnallisten ryhmien välillä, kunhan vain tasa-arvoinen pääsy eri sosiaaliin asemiin voidaan varmistaa. Kuitenkin toteutuneella tasa-arvolla on vahva yhteys sosiaaliseen periytyvyyteen ja näin myös mahdollisuuksien tasa-arvoon. (Erola & Moisio 2014, 65–66.)

Mahdollisuuksien tasa-arvo ja sosiaalinen liikkuvuus ovat läheisesti yhteydessä toisiinsa, ja korkean sosiaalisen liikkuvuuden maita pidetään muita avoimempina yhteiskuntina (Härkönen 2010, 52). Mahdollisuuksien tasa-arvon toteutumista voidaan arvioida tutkimalla lasten ja vanhempien sosiaalisia asemia ja muutoksia niiden välisissä suhteissa. Mitä useampi päätyy samaan luokkaan vanhempiensa kanssa, sitä voimakkaampaa on sosiaalisen aseman periytyvyys, eli ylisukupolvisuus, ja sitä heikommin mahdollisuuksien tasa-arvo toteutuu. Vastaavasti sosiaalinen liikkuvuus on sitä voimakkaampaa, mitä useampi yksilö päätyy eri asemaan vanhempiensa kanssa. (Erola & Moisio 2014, 66.) Sosiaalinen liikkuvuus liittyy modernisaatioon, teollistumiseen, kaupungistumiseen sekä alueelliseen liikkuvuuteen ja se lisää vaurautta. (Saari ym. 2020, 39.) Sosiologiassa sosiaalista periytyvyyttä ja liikkuvuutta on useimmiten tutkittu vanhempien ja lasten sosiaalisia asemia vertailemalla, kun taas taloustieteissä on keskitytty vanhempien ja lasten tulo-liikkuvuuteen. (Härkönen 2010, 64).

Sosiaalinen liikkuvuus voidaan jakaa absoluuttiseen ja suhteelliseen liikkuvuuteen. Absoluuttinen liikkuvuus tarkoittaa, että lasten luokka-asema eroaa heidän vanhempiensa luokka-asemasta ja se liittyy osittain yhteiskunnan yleiseen rakennemuutokseen. Suhteellinen liikkuvuus taas on vanhempien ja lasten luokka-asemien yhteys toisiinsa, kun luokkarakenteiden ajalliset erot sukupolvien välillä on vakioitu. Jos tutkitaan mahdollisuuksien tasa-arvoa, on tärkeää erottaa absoluuttinen ja suhteellinen liikkuvuus toisistaan. (Härkönen 2010, 53, 56.) Tässä tutkimuksessa kykenen tutkimaan vain absoluuttista sosiaalista liikkuvuutta, jolloin liikkuvuutta voidaan osittain selittää yhteiskunnan rakennemuutoksella.

Lisäksi sosiaalisesta liikkuvuudesta voidaan puhua joko vaaka- ja pystysuorana tai horisontaalisena ja vertikaalisena liikkuvuutena (Kortelainen 2008, 36; Airio & Niemelä 2002, 215). Vertikaalinen (tai pystysuora) sosiaalinen liikkuvuus tarkoittaa sukupolvien välistä liikkuvuutta (Airio & Niemelä 2002, 215). Horisontaalinen (tai vaakasuora)

liikkuvuus taas tarkoittaa esimerkiksi työpaikan vaihtoa tai muuttoa toiselle paikkakunnalle, jolloin vaihto ei tarkoita siirtymistä korkeampaan asemaan (Kortelainen 2008, 36). Haavio-Mannilan ja Sinnemäen (2005, 262) artikkelissa puhutaan sosiaalisesta noususta tai kohoamisesta, jolloin yksilön oma yhteiskuntaryhmä, ”pääteasema”, on vanhempien yhteiskuntaryhmää, ”lähtöasemaa” korkeampi. Vastaavasti he puhuvat myös sosiaalisesta laskusta ja vajoamisesta, jolloin ”pääteasema” on ”lähtöasemaa” matalampi. Vanhempien yhteiskuntaryhmän säilyttävistä yksilöistä he puhuvat käsitteellä ”sosiaalisesti paikallaan pysyvät” tarkoittaen siis ylisukupolvisia siirtymiä. (Mt., 262.) Myös Kortelainen (2008, 44) sekä Allardt (1976, 275) käyttävät sosiaalisen kohoamisen ja sosiaalisen vajoamisen käsitteitä. Itse määrittelen tässä tutkimuksessa sosiaalisen liikkuvuuden laatua käsitteillä ylöspäin suuntautuva sosiaalinen liikkuvuus ja alaspäin suuntautuva sosiaalinen liikkuvuus.

Koulutus, tulonsiirrot ja sosiaalinen liikkuvuus

Muutoksia sosiaalisen liikkuvuuden kokonaistasolla pidetään keskeisenä yhteiskunnan tasa-arvon mittarina. Muun muassa avoin, maksuton koulutusjärjestelmä onkin lisännyt Suomessa ja muissa länsimaissa sosiaalista liikkuvuutta toisen maailmansodan jälkeen. (Eskelinen ym. 2020, 150; Erola 2010a, 318; Härkönen 2010, 52.) Kun vielä 1900-luvun alussa oppikoulun käyminen oli mahdollista vain varakkaimmille kansanosille, nykyään on lähtökohtana koko ikäluokan kouluttaminen (Lampinen 2003, 24–25). Peruskoulujärjestelmä, johon Suomessa siirryttiin 1970-luvulla, on päässyt koulutuksen saatavuuteen liittyvään tavoitteeseensa; koko ikäluokka, myös alemmat sosiaaliryhmät ja syrjäseuduilla asuvat, suorittaa yhdeksänvuotisen peruskoulutuksen. Toisessa tavoitteessaan, sosiaaliryhmien välisten erojen poistamisessa, peruskoulu ei kuitenkaan ole kokonaan onnistunut. Yhä edelleen korkeammassa sosiaalisissa asemassa olevien vanhempien lapset suuntaavat muita todennäköisemmin lukioon ja korkeakoulutukseen. (Lampinen 2003, 65, 233.)

Suomessa väestön koulutustaso on noussut nopeasti, nousun ollessa jyrkintä 1980-luvulla; kun vuosikymmenen alussa 40 prosentilla työssäkäyvistä oli peruskouluasteen jälkeinen tutkinto, vuosikymmenen lopussa vastaava tutkinto oli jo 80 prosentilla (Elovainio 1993, 413). Sotien jälkeisestä ajasta 1990-luvun puoliväliin toisen asteen tutkinnon suorittaminen lisääntyi Suomessa OECD-maista eniten (Lampinen 2003, 24–25). Kun vuonna 1970 työkäisistä suomalaisista miehistä joka seitsemäs ja naisista joka kymmenes oli korkeakoulutettu, vuonna 2000 noin kolmasosalla sekä miehistä että naisista oli

korkeakoulututkinto. Laajamittaisen sosiaalisen nousun mahdollisti agraariyhteiskunnan nopea muuntuminen palvelu- ja tietoyhteiskunnaksi. (Naumanen & Silvennoinen 2010, 68–70.) Koulutusta on lisätty ja sen tasoa nostettu tavoitteena Suomen talouden ja kansainvälisen kilpailukyvyn kehittäminen (Elovainio 1993, 413).

Suomalainen koulutuspolitiikka on saavuttanut kiitosta onnistumisillaan. Sosiaalinen liikkuvuus on lisääntynyt yhteiskunnan tarjotessa maksuttomat koulutusmahdollisuudet kaikille, jolloin vanhempien koulutustaso ei ole määrittänyt lapsen koulutustasoa. (Witting & Keski-Petäjä 2016, 29.) Aiemmin pelkästään eliitin ja etuoikeutetussa asemassa olevien kansalaisten koulutusväylät ovat vähitellen tulleet kaikkien sosiaaliryhmien ulottuville (Naumanen & Silvennoinen 2010, 68). Lisäksi jokaisesta koulutustyyppistä on mahdollista edetä korkeammalle asteelle, esimerkiksi ammatillisesta perustutkinnosta tutkijakoulutukseen (Witting & Keski-Petäjä 2016, 29).

Wittingin ja Keski-Petäjän (2016, 29) mukaan Suomessa on totuttu viimeisten vuosikymmenten aikana koulutustason nousuun. Nousun syynä on ollut suurelta osin nuorten naisten koulutusmahdollisuuksien parantuminen. Viime aikoina koulutustason nousu on kuitenkin pysähtynyt (mt.). Koskela (2016, 118) kertoo, että vielä 1970-luvulla sosiaalinen liikkuvuus oli laajamittaista, mutta nyt perheiden ja sukujen koulutustasot ovat kuin lukkiutuneet ylisukupolvisesti. Airion ja Niemelän (2002, 216) mukaan universaali koulutusjärjestelmä takaa perhetaustasta riippumatta jokaiselle mahdollisuuden hyvään koulutukseen. Saari ym. (2020, 43) kuitenkin huomauttavat, että vaikka kaikilla lapsilla on yhtäläiset mahdollisuudet koulutukseen, heidän tosiasialliset mahdollisuutensa hyödyntää palvelua eroavat olennaisesti perheiden elämäntilanteiden vuoksi. Myös Aholan (2005, 238) mukaan yksilöiden sijoittuminen sosiaalisiin asemiinsa on edelleen riippuvaista paitsi koulutuksesta myös sosiaalisesta taustasta (Ahola 2005, 238). Lisääntynyt tarjonta ei siis ole poistanut eriarvoisuutta (Naumanen & Silvennoinen 2010, 68).

Suomessa verrattain korkealla tasolla olevilla tulonsiirroilla pyritään parantamaan heikommassa asemassa olevien elinoloja ja hyvinvointia. Pohjoismainen perhepolitiikka, jonka tavoitteena on lapsiköyhyyden vähentäminen, on tärkeä tekijä sosiaalisen liikkuvuuden lisäämisessä. (Sirniö 2015, 81–82.) Sen tavoitteena on taata jokaiselle lapselle yhtäläiset mahdollisuudet onnelliseen lapsuuteen, nuoruuteen ja aikuisuuteen riippumatta vanhempien koulutuksesta, asuinpaikasta tai taloudellisesta tilanteesta (Ristikari ym. 2018, 128). Pohjoismaisen hyvinvointivaltion sosiaalipolitiikka takaa siis vähintään kohdallaisen perusturvan tason. Näin ajateltuna Suomessa ei pitäisi olla systemaattisia tai

rakenteellisia esteitä sosiaalisen liikkuvuuden toteutumiselle. Jos yksilöllä on tahto menestyä ja hän osaa hyödyntää käytössään olevia resursseja, ei yhteiskunnallisia tai taloudellisia esteitä menestymiselle pitäisi olla. (Airio & Niemelä 2002, 216.)

Kuitenkin on todettu, että perhetaustan toimeentulo-ongelmat ja nykyinen köyhyys ovat selkeästi yhteydessä toisiinsa. Esimerkiksi tulonsiirtojen takaamat minimiresurssit eivät takaa samaa lopputulosta kaikkien kohdalla, sillä toiset osaavat edistää hyvinvointiaan taloudellisten resurssien avulla toisia paremmin. Joskus taas etuudet ovat yksinkertaisesti riittämättömiä, kuten usein työttömien kohdalla. Toisaalta lähtökohtien tasa-arvoisuuteen tähtäävä sosiaalipolitiikka toimii Suomessa kuitenkin kansainvälisesti vertailtuna pääosin hyvin, sillä sosiaalinen liikkuvuus on yleistä muiden Pohjoismaiden tavoin. Monissa muissa maissa vanhempien sosiaalinen asema määrittää lasten asemaa huomattavasti voimakkaammin. (Airio & Niemelä 2002, 224–225.)

Erolan (2010a, 322) mukaan mahdollisuuksien tasa-arvoon on Suomessa pyritty opintotuki- ja opintolainajärjestelmien avulla. Tavoitteena on ollut vähentää vanhempien taloudellisten resurssien merkitystä koulutukseen osallistumisessa. Varsinkin opintotuki edistää tasa-arvon toteutumista, opintolainan osittain lisätessä perhetaustan tuottamaa eriarvoisuutta. Lisäksi korkeakoulutuspaikkojen määrää on lisätty, mikä takaa entistä useammalle pääsyn korkeakoulutukseen. Erolan (mt.) mukaan tämä ei kuitenkaan välttämättä ole tehokas keino lisätä tasa-arvoa, sillä sosiaalinen liikkuvuus mahdollistuu vain, mikäli valikoituminen korkea-koulutukseen vanhempien sosiaalisen aseman perusteella tasa-arvoistuu samaan aikaan. Korkeakoulutuksen runsas lisääminen johtaa lisäksi koulutusinflaatioon, jossa koulutus ei enää välttämättä takaa yhtä suurella todennäköisyydellä korkeaa sosiaalista asemaa (mt.). Erolan (mt.) mukaan merkkejä koulutusinflaatiosta löytyy myös Suomesta, mutta ilmiön esiintyvyys on meillä vielä heikkoa ja korkeakoulutuksen lisäämisen hyödyt ovat olleet koulutusinflaation aiheuttamia haittoja suuremmat.

2.2 Ylisukupolvinen huono-osaisuus

Sosiaalisen liikkuvuuden vastakohta on sosiaalinen liikkumattomuus, jossa sosiaalinen asema periytyy sukupolvelta toiselle. Tällöin yksilön kotitaustalla nähdään olevan keskeinen merkitys aikuisiän köyhyyteen, avuttomuuteen ja sosiaalietuuksien käyttöön. (Airio & Niemelä 2002, 215.) Tässä tutkimuksessa käytän sosiaalisesta liikkumattomuudesta käsitettä ylisukupolvisuus. Yhteiskunnallemme on tyypillistä sosiaalisen liikkuvuuden polarisoituminen ääripäihin, eli ylisukupolvinen perimä on voimakkainta kaikkein hyvä-

ja huono-osaisimpien ryhmissä. Tällöin huono-osaisuus kasautuu ja periytyy, mutta toisaalta myös hyväosaisimmat siirtävät asemansa sukupolvelta toiselle. (Sirniö 2015, 85.)

Ylisukupolvisuus on yleensä voimakkainta yhteiskunnissa, joissa tuloerot ovat suuret. Tällöin sosiaalinen liikkuvuus huono-osaisista asemista hyväosaisiin, tai päinvastoin, vaatii yksinkertaisesti ”pidemmän matkan” niin kulttuurisesti kuin taloudellisestikin verrattuna matalien tuloerojen yhteiskuntaan (Erola & Moisio 2014, 66). Erolan ja Moisio (mt., 66) mukaan Pohjoismaissa periytyvät voimakkaasti erityisesti kaikkein hyväosaisimmat asemat. Vanhempien hyvä tulotaso ja ammattiasema antavat usein materiaalien hyödykkeiden takaamien suotuisien elinolojen lisäksi lapsen elämään pysyvyyttä, turvallisuutta ja luottamusta tulevaa kohtaan. Nämä tekijät, jotka ylläpitävät hyvinvointia, ovat osa yhteiskunnan rakennetta ja sosiaalista asemaa eivätkä siten johdu vain yksilöiden eroista. (Sirniö 2015, 74–75.) Hyvinvoinnin osatekijät kasaantuvat, mutta myös tuottavat lisää resursseja yksilön käytettäväksi (Kärkkäinen 2004, 130). Hyvät asiat kytkeytyvät toisiinsa yksilön nähdessä niiden samanaikaisen edistämisen tukevan myönteisten siirtymien toteutumista. (Saari ym. 2020, 58–59.)

Vaikka suomalaisten lasten enemmistö voi taloudellisesti, sosiaalisesti ja terveydellisesti paremmin kuin koskaan ennen, Suomessa on myös enenevässä määrin huono-osaisia ja köyhiä lapsiperheitä (Kallio & Hakovirta 2020, 7). Hyväosaisuuden periytymisen vastakohtana myös elämänhallinnan ja elämässä selviytymisen aineelliset, sosiaaliset ja henkiset vaikeudet ruokkivat itseään voiden kasaantua yksilön taakaksi (Kärkkäinen 2004, 130). Ylisukupolvisen huono-osaisuuden ilmiössä ihminen ei yksilöllisistä tai yhteiskunnallisista syistä kykene hyödyntämään niitä mahdollisuuksia, jotka vaurastuminen ja hyvinvointivaltio ovat valtaväestölle mahdollistaneet (Saari ym. 2020, 38). Pääsääntöisesti ihmiset tavoittelevat hyvää elintasoa ja -tapoja sekä elämänlaatua, mutta voivat ajautua pienten ja toistuvien valintojen, tilanteiden ja tapahtumien myötä vastentahtoisesti huono-osaisuuteen (Saari ym. 2020, 58–59). Saari ynnä muut (mt., 59) pohtivatkin, että kukaan tuskin asettaa huono-osaisuutta elämäntavoitteekseen. Ylisukupolvinen huono-osaisuus on aiempien sukupolvien antama raskas perintö omaa elämäänsä rakentaville ihmisille. Se aiheuttaa kärsimystä erityisesti, mikäli sen kohteeksi joutuvat ihmiset ja ryhmät kokevat elämäntilanteensa pysyvästi kuormittavaksi ja epäreiluksi. Tällöin elämää ja arkea ei voi rakentaa toivomallaan ja arvostamallaan tavalla. (Mt., 14.)

Aiemmin, sotien jälkeisten vuosikymmenten Suomessa huono-osaisia olivat köyhien perheiden huostaanotetut lapset, sairaat, vammaiset ja muuten työkyvyttömät sekä

ikäntyneet, eli iän tai toimintakyvyn vuoksi työelämän ulkopuolella olevat. Viimeistään suuren 1990-luvun alkupuolen laman ja sen aiheuttaman alhaisen työllisyysasteen jälkeen on tapahtunut siirtymä työikäisen ja -kykyisen väestön huono-osaisuuteen, jossa korostuvat ihmisten elämäntilanteisiin liittyvät haasteet. (Saari ym. 2020, 25.)

Huono-osaisuuden määritelmä

Kallion ja Hakovirran (2020, 7) mukaan huono-osaisuutta on vaikeaa määritellä yksiselitteisesti. Suurin osa suomalaisista on parantanut elämäntasoaan ja -laatuaan jo monen sukupolven ajan. Huono-osaisuudella tarkoitetaan tästä muun yhteiskunnan myönteisestä kehityksestä ja elämän tavanomaisista myönteisistä siirtymistä sivuun jäämistä. Huono-osaisuudesta kärsivillä ei ole samoja mahdollisuuksia pysyviin myönteisiin siirtymiin kuin muilla samassa yhteiskunnassa elävillä yhtä ”lahjakkailta” ihmisillä (Saari ym. 2020, 16, 43.) Kärkkäisen (2004, 130) mukaan huono-osaisuutta kuvaa se, että kasaantuvien ongelmien vuoksi oman elämän suunnittelemisen, elämään vaikuttamisen, ennakoimisen ja valintojen tekeminen vaikeutuvat ja aiheuttavat puutteita hyvinvoinnissa. Vaikeuksien kasaantuessa ja resurssien puuttuessa voi muodostua huono-osaisuuden kierre, jolla on suuri riski siirtyä kasvuolojen myötä seuraavalle sukupolvelle. (Mt., 130.) Toikan ja Haanpään (2020, 125) mukaan huono-osaisuuden voidaan ajatella olevan epäsuotuisista elinoloista kasaantuva hyvinvoinnin kääntöpuoli.

Saari ynnä muut (2020, 19) määrittelevät huono-osaisuuden toimintakyvyttömyydeksi käyttää olemassa olevia voimavaroja ja osallisuutta pysyvien myönteisten siirtymien tuottamiseen ja niitä kohti pyrkivään aktiiviseen toimintaan. Toimintakyvyt eivät ole yksilön pysyviä ominaisuuksia, vaan muuttuvat ja kehittyvät, vahvistuvat tai heikkenevät elämäntilanteen, yksilön valintojen ja yhteiskunnallisten muutosten, kuten työn, palvelujen ja tulonsiirtojen, vaikutuksesta. Toimintakyvyt vaikuttavat mahdollisuuksiin toimia yksilöllisissä olosuhteissa ja vaikuttavat elämänlaatuun sekä elintasoon ja -tapoihin. (Mt., 59.) Kallio ja Hakovirta (2002, 9) taas puhuvat huono-osaisuudesta hyvinvointivajeina ja niiden kasautumisena. Yksi vaihtoehto on tarkastella hyvinvointia aineettomien ja aineellisten resurssien kautta, jotka mahdollistavat yksilölle aktiivisen toimijuuden yhteiskunnassa. Aktiivinen toimija kykenee hallitsemaan olemassa olevia resurssejaan ja tyydyttämään näin tarpeitaan. Hyvinvointia voidaan tarkastella myös tarveperustaisesti, jolloin hyvinvointi on tila, jossa yksilö on saanut keskeiset tarpeensa tyydyttyiksi. (Mt., 9.) Esimerkiksi Allardt (1976, 50) määrittelee hyvinvointia tarveperustaisesti jakaen sen elintasoon, yhteisyssuhteisiin ja itsensä toteuttamisen muotoihin. Laihiala (2018, 30)

määrittelee tutkimuksessaan hyvinvoinnin ulottuvuuksiksi taloudellisen, sosiaalisen ja terveydellisen ulottuvuuden, jotka ovat samalla huono-osaisuuden tärkeimmät ulottuvuudet. Huono-osaisuudessa näiden ulottuvuuksien vajeet ovat moninaisia ja moniulotteisia, ja niiden korjaaminen on sitä vaikeampaa, mitä kauemmin huono-osaisuus on jatkunut (mt., 30).

Köyhyys on yksi keskeisimmistä huono-osaisuuden osa-alueista, jota voidaan jäsentää tarkastelemalla esimerkiksi yksilön käytössä olevia taloudellisia resursseja ja tarpeiden tyydyttyneisyyttä sekä subjektiivista kokemusta köyhyydestä. (Saari ym. 2020 72.) Köyhyys voidaan jaotella absoluuttiseen ja suhteelliseen köyhyyteen. Absoluuttisella köyhyydellä tarkoitetaan nälkää, aliravitsemusta ja puutteita biologisten perustarpeiden tyydyttämisessä. (Moisio 2006, 639.) Yhteiskunnassamme köyhyydellä tarkoitetaan yleensä suhteellista köyhyyttä, joka ymmärretään hyvinvointivaltiossa esiintyvänä kyvyttömyytenä saavuttaa normaaliksi määritellyn elämän mahdollistavaa minimielintasoja taloudellisten resurssien puutteen vuoksi. Normaali elämä määritellään yhteiskunnasta ja ajankohdasta riippuen eri tavoin, ja minimielintaso taas määrittyy yhteiskunnan keskimääräisen tulotason mukaan. Köyhäksi tai pienituloiseksi määritellään perhe, jonka tulot eivät saavuta erilaisille kotitalouksille määriteltyjä tuloarvoja. Tällöin köyhyys aiheuttaa kykenemättömyyttä toimia ja osallistua yhteiskunnan odotusten mukaisesti. (Mt., 639.) Kuitenkin Laihialan (2018) tutkiessa suomalaisten leipäjonossa käyvien hyvinvointia tuli esiin myös paljon nälän kokemuksia, jotka viittaavat absoluuttisen köyhyyden esiintymiseen.

Kallion ja Hakovirran (2020, 9–10) mukaan köyhyys ja huono-osaisuus ovat osaltaan päällekkäisiä ilmiöitä, mutta silti myös erillisiä, eri asioita tarkoittavia asioita. Molempiin liitetään yksilön vaikeus elää yhteiskunnan odottamalla ja hyväksyttävällä tavalla. (Kallio & Hakovirta 2020, 9–10.) Köyhyys määrittyy ja muuttuu näkyväksi suhteessa muihin ihmisiin, ja ympäröivän yhteiskunnan vaatimukset ja elämisen vähimmäisstandardit luovat sen kriteerit (Saari ym. 2020, 73). Kortelainen (2008, 201) kirjoittaa, että vaikka suomalaisten varallisuus ja hyvinvointi ovat kohonneet viime vuosisadan aikana, suhteellisen köyhyyden määrä tai köyhyyden subjektiivinen kokeminen eivät ole oleellisesti muuttuneet. Esimerkiksi puhelimen omistaminen on nykyaikana oletus suhteellisen köyhänkin ihmisen kohdalla, myöskään auton omistaminen ei ole mahdottomuus. Viime vuosisadan alussa tilanne oli täysin toinen. (Mt.) Laihialan (2018, 30) mukaan köyhyys ei toisaalta aina tarkoita muuten heikkoa asemaa suhteessa muuhun yhteiskuntaan. Taloudellisesti

heikossa asemassa oleva ihminen voi kyetä osallistumaan moniin yhteiskunnan toimintoihin sekä olla elämäänsä tyytyväinen ja toimintakykyinen toimija. Kuitenkin usein köyhyys on muutakin kuin taloudellisesti heikkoa asemaa tai toimintakykyä suhteessa muihin, sillä köyhyydellä on yleensä kokonaisvaltainen vaikutus elämään. (Mt.)

Huono-osaisuus liittyy taloudellisten seikkojen lisäksi yksilön toimintakykyyn ja elämänhallintaan. Mitä enemmän yksilö kärsii huono-osaisuudesta, sitä vaikeampaa on kontrolloida omaa elämäänsä. Huono-osaisuuteen eivät siis liity ainoastaan eri resurssien vajeet, vaan myös yksilön kyvyttömyys käyttää resursseja hyvinvoinnin rakentamiseen. Toimintakykyinen ihminen kykenee hyödyntämään käytössään olevia resursseja ja kääntämään ne osaksi toimintaa. Elämänhallinta taas liittyy yksilön kykyyn vaikuttamaan elämänsä kulkuun omilla päätöksillään ja toiminnallaan. Huono-osaisuuden taustalla vaikuttavat sosiaaliset rakenteet heikentävät yksilön kykyä päättää elämästään ja tulevaisuudestaan. Esimerkiksi pienituloisen, kädestä suuhun elävän ihmisen talous romahtaa helposti, mikäli eteen tulee yllättäviä tilanteita ja kulueria. Huono-osaisuus merkitsee myös eriarvoisuutta ja yhteiskunnan kerrostuneisuutta. Kerrostuneisuus on yhteiskunnan resurssien ja asemien epätasaista jakautumista. Yhteiskunnan pohjalla, jonne huono-osaiset sijoittuvat, sosiaaliset, taloudelliset ja terveydelliset ongelmat ovat yleisiä ja pohjalla olevien tilanne on viime vuosina heikentynyt entisestään. (Kallio & Hakovirta 2020, 10–12.)

Laihiala (2018, 76) määritteli ruoka-avun saajiin kohdistuvassa tutkimuksessaan kolme huono-osaisuuden ulottuvuutta. Ensimmäinen ulottuvuus sisältää kokemuksen heikosta tyytyväisyydestä elämään sekä kokemukset heikosta fyysisestä ja psyykkisestä terveydestä. Toinen ulottuvuus on taloudellinen ja se sisältää tyytymättömyyden elintasoon sekä kokemuksen riittämättömästä tuen saannista ja kykenemättömyydestä huolehtia veloista. Kolmas ulottuvuus sisältää masennuksen, yksinäisyyden ja nälän. Laihialan (mt.) mukaan kolmas ulottuvuus kertoo syvästä huono-osaisuudesta. Laihialan (mt., 76–77) tutkimuksessa 40 prosenttia kohdejoukosta kärsi huono-osaisuuden kasautumisesta, eli tällöin yksilön kohdalla toteutui jokainen kolmesta ulottuvuudesta. Usean huono-osaisuuden ulottuvuuden kasautuminen samalla yksilölle viittaa pysyvään, pitkällä aikavälillä kehittyneeseen huono-osaisuuteen (mt.). Laihialan (mt., 85) mukaan kasautunut huono-osaisuus tarkoittaa taloudellista huono-osaisuutta, johon on yhdistynyt sosiaalisia ja terveydellisiä hyvinvoinnin vajeita. Työttömät, toimeentulotuella elävät, asunnottomat ja päihdeongelmaiset ovat suurimmassa riskissä kärsiä kasautuneesta huono-osaisuudesta (mt.).

Mitä syvempää huono-osaisuus on, sitä enemmän elintaso, elämänlaatu ja elintavat eroavat useimpien muiden suomalaisten elämästä. Tällöin voidaan puhua sosiaalisista etäisyyksistä, jotka korostuvat eriarvoisissa yhteiskunnissa. Kun sosiaalinen etäisyys on suuri, hyväosaisen on vaikeaa ymmärtää ja samaistua huono-osaisten asemaan. Solidarisuus- ja empatiavaje on seurausta suurista etäisyyksistä ja se tarkoittaa haluttomuutta auttaa ja rahoittaa huono-osaisille tarkoitettuja sosiaalipoliittisia järjestelmiä. (Kallio & Hakovirta 2020, 10.)

Huono-osaisuuden ongelmaan puuttuminen

Huono-osaisuuden ylisukupolvisuutta kutsutaan viheliäiseksi (wicked) sosiaalseksi ongelmaksi, koska sen ratkaisemiseen ei ole olemassa yksiselitteistä keinoa. Moneen sosiaalisen riskin tilanteeseen, kuten lapsuuteen, vammaisuuteen tai vanhuuteen, on kehitetty ratkaisuksi yksittäisiä etuuksia tai palveluita. Ylisukupolvisen huono-osaisuuden haasteeseen vastaaminen vaatii sen sijaan monitasoisten ja -ulotteisten sosiaalisten ongelmien ja tilanteiden hallintaa, monisektorisen palvelujärjestelmän koordinoitua sekä asiakkaan onnistunutta kiinnittymistä tulonsiirtoihin ja palveluihin niin, että niillä vahvistetaan toimintakykyä ja pysyviä myönteisiä siirtymiä. (Saari ym. 2020, 14.)

Saaren ym. (2020, 15) mukaan ylisukupolvisen huono-osaisuuden avaintekijöitä nyky-Suomessa ovat pitkittyneessä huono-osaisuudessa elävien ihmisten toimintakyvyn väheneminen, arjen rakenteiden heikentyminen sekä kohdennettujen palveluiden ja täydentävien tulonsiirtojen kytkeytymättömyys osaksi myönteisiä siirtymiä. Toimintakyvyllä viitataan ihmisten kykyyn käyttää olemassa olevia voimavarojaan erilaisten myönteisten siirtymien tuottamiseen. Arjen rakenteilla tarkoitetaan toistuvia hyvinvointia ja terveyttä ylläpitäviä rutiineja sekä jatkuvuutta tukevia tapahtumia, joiden avulla ihmiset voivat suunnitella elämäänsä omien tavoitteidensa mukaisesti. Kohdennettuihin palveluihin kuuluvat muun muassa sosiaalinen kuntoutus ja kuntouttava työtoiminta, täydentäviin tulonsiirtoihin taas esimerkiksi toimeentulotuki. (Mt.)

Huono-osaisuuteen voidaan puuttua luomalla pysyviä, myönteisiä siirtymiä haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten elämään. Myönteisillä siirtymillä tarkoitetaan jaksoja, jolloin elintaso kohentuu, elämänlaatu paranee ja elintavat tervehtyvät ja rakenteistuvat. Kun hyväosaisille tällaisia siirtymiä voivat olla esimerkiksi turvallinen lapsuus, korkeakoulutus tai omistusasuminen, haavoittuvimmassa asemassa olevalla myönteiset

siirtymät tarkoittavat esimerkiksi laskujen hoitamista ilman maksuhäiriöitä ja ulosottoa, asumista ilman häätöä tai päihteettömiä jaksoja. (Saari ym. 20–21.)

2.3 Sosiaalisen aseman muodostumiseen vaikuttavat tekijät

Kuten jo sanottua, vanhempien sosiaalisella asemalla ja yksilön koulutuksella on suurin merkitys yksilön oman aseman muodostumisessa (Erola 2010b, 238). Valtaosa suomalaisesta huono-osaisuudesta ei ole pysyvää tai periytyvää, sillä suuri osa huono-osaisuuteen päätyneiden perheiden ja sukujen jäsenistä pääsee jossain vaiheessa elämänsä kiinni yhteiskunnan tavanomaiseen myönteiseen kehitykseen. Pieni osa suomalaisista perheistä ja suvuista on kuitenkin sukupolvesta toiseen sosiaalihuollon asiakkaina. (Saari ym. 2020, 16.) Saaren ynnä muiden (mt., 91) mukaan ylisukupolviset ongelmat eivät siis ole ennalta määrätty kohtalo, vaan pikemminkin sosiaalisia riskejä ja alttiuksia.

Lapsiperheköyhyyden yhteys sosiaalisen aseman muodostumiseen

Salmen (2020, 39–40) mukaan pikkulapsiperheen köyhyys on suurin riski huono-osaisuuden ylisukupolvisuudelle. Lapsiköyhyydellä tarkoitetaan suhteellisen köyhyysrajan alapuolella elävissä kotitalouksissa asuvien alle 18-vuotiaiden osuutta Suomen lapsiväestöstä. Lapsiperheiden köyhyys on noussut Suomessa osaksi yhteiskuntapoliittista keskustelua 2000-luvun alkuvuosina, jolloin huomattiin ilmiön jyrkkä kasvu. Vaikka lapsiköyhyys koskettaa väestöämme kansainvälisesti vertailtuna vähän, puhumme kasvavasta ongelmasta, sillä Suomen lapsiköyhyys kolminkertaistui vuosina 1995–2007. (Salmi 2020, 38.) Vuonna 2017 Suomessa oli 150 000 köyhässä perheessä elävää lasta, mikä on yli 10 prosenttia kaikista Suomen lapsista (Salmi 2020, 45; Salmi 2016b, 68).

Lapsuudessa koetulla huono-osaisuudella on monenlaisia, pitkällisiä vaikutuksia yksilön elämään (Kallio & Hakovirta 2020, 7–8). Ylisukupolviselle huono-osaisuudelle altistavia, perhetaustan sosioekonomiseen asemaan liittyviä tekijöitä ovat vanhempien alhainen koulutus, työttömyys, toimeentulokiasiakkuus ja sairastaminen. Heikoimmassa asemassa ovat ne lapset, joiden perheissä huono-osaisuus on kasautunut ja jossa elämän eri osa-alueiden ongelmat ovat pitkittyneet ja syventyneet. (Saari ym. 2020, 91.) Lapsuudenperheen toimeentulo-ongelmat periytyvät usein sukupolvelta toiselle, mutta samalla ne lisäävät syrjäytymisriskiä, taloudellisesta eriarvoisuudesta johtuvia ilmiöitä sekä riskiä mielenterveysongelmille, koulupudokkuudelle ja huostaanottokokemuksille (Salmi 2020, 39). Taloudellisesta eriarvoisuudesta johtuva ilmiö on muun muassa kiusaaminen.

Köyhyys ja siihen liittyvä tavaroiden ja muiden hyödykkeiden puute liittyvät yhteen sosiaalisten suhteiden ja yhteenkuuluvuuden tunteiden kanssa. Lapsille ja nuorille on tärkeää saada kokea osallisuutta vertaisten kanssa ja kulutuskulttuuri on siinä tärkeässä osassa. Köyhyys voi vaikuttaa tältä osin myös kiusatuksi tulemiseen. (Toikka & Haanpää 2020, 126.)

Lapsiperheiden köyhyys siis vaarantaa lapsen normaalin kasvun ja kehityksen, mutta lisää hyvinvoinnin riskejä myös aikuisuuteen. (Toikka & Haanpää 2020, 126.) Vanhempien tuloilla on yhteys lasten koulutusvuosien määrään, tutkintoihin ja henkilökohtaisiin ansiotuloihin (Suoniemi 2017, 29). Yhteiskunnan tasolla köyhyys heikentää tuottavuutta, osaamistasoa ja sosiaalista yhteenkuuluvuutta sekä lisää työttömyyttä ja tukiriippuvuutta (Toikka & Haanpää 2020, 126). Lapsuuden perheen köyhyys aiheuttaa siis yhteiskunnalle monella alueella ilmeneviä, haastavia ja kalliiksi tulevia ongelmia. (Salmi ym. 2016a, 42.)

Salmen (2020, 39–40) tutkimuksessa selvisi, että mikäli alle kaksivuotiaan lapsen perhe sai toimeentulotukea, lapsella oli tutkimuksen mukaan 25-vuotiaana selvästi muita todennäköisemmin vain perusasteen koulutus, tuomioita (vähäisistä) rikoksista tai mielenterveyden häiriöitä (mt., 40). Myös Airion ja Niemelän (2002, 220–222) tutkimuksen mukaan lapsiperheköyhyys aiheuttaa suurentunutta köyhyysriskiä myös aikuisuudessa; niillä, joiden lapsuudenkodissa turvauduttiin toimeentulotukeen, oli yli kaksi kertaa muita suurempi riski joutua toimimaan aikuisuudessa samoin. Lisäksi tutkimuksesta selvisi, että suuri osa toisen polven pienituloisista oli suorittanut ainoastaan perusasteen opintoja ja noin puolet heistä oli työttöminä (mt., 220).

Työttömyys aiheuttaa yksilölle suurimman köyhyysriskin ja heikoin tilanne on työttömillä, joiden koulutus on vähäistä tai nyky-yhteiskunnan ja työmarkkinoiden vaatimuksiin nähden vanhentunutta (Airio & Niemelä 2002, 224). Toisaalta Erolan ja Moision (2002, 196) tutkimuksen mukaan lapsuudenperheen korkeakaan sosiaalinen asema ei takaa suojaa aikuisuuden pitkäaikaistyöttömyydeltä, mutta erityisesti matalasti koulutettujen vanhempien pojilla oli suurin riski joutua aikuisena pitkäaikaistyöttömäksi (mt.).

Yksilön tuloaseman periytyminen on kuitenkin monen tekijän summa. Taloudellisten resurssien lisäksi siihen vaikuttavat yksilökohtaiset tekijät, kuten geenit sekä kasvatuksen ja ympäristön muokkaama sosiaalinen perimä. (Suoniemi 2017, 29.) Huono-osaisuus merkitsee puutetta sekä aineellisista että aineettomista resursseista. Tällöin vanhemmat

eivät välttämättä kykene auttamaan ja opastamaan lapsiaan tai tukemaan heitä niin, että he voisivat saavuttaa aikuisena hyvän sosiaalisen aseman. (Vauhkonen ym. 2017, 502.) Lisäksi taloudellisten resurssien puute voi aiheuttaa vanhemmille myös psyykkisiä oireita, kuten masennusta, ahdistusta, univaikeuksia sekä voimattomuutta, jotka tekevät vanhemmuudesta haasteellista ja lisäävät kodin ilmapiirin negatiivisuutta. Tällöin vanhemmilla ei välttämättä ole voimia olla kiinnostuneita lapsen asioista, asettaa rajoja tai ylläpitää positiivisia vuorovaikutussuhteita, mikä lisää lapsen syrjäytymisen riskiä. (Forssén ym. 2002, 89; Pulkkinen 1996, 142; Salmi 2020, 40–41.) Tästä kertoo myös Salmen ynnä muiden (2016b, 68) tutkimus, jonka mukaan toimeentulo-ongelmissa olevien perheiden vanhemmat ovat psyykkisesti muita kuormittuneempia ja huolestuneempia jaksamisestaan, vanhemmuuden taidoistaan sekä lapsen terveydestä, sosiaalisista suhteista ja oppimisesta. Toisaalta myös työuupumus voi aiheuttaa haasteita vanhemmuuteen ja jaksamiseen (Salmela-Aro 2011, 5). Kuitenkin työssäkäyvillä vanhemmilla on yleensä käytössään aineellisia resursseja, jotka lisäävät mahdollisuutta täyttää yksilöllisiä tarpeita ja saavuttaa hyvinvointia (Erikson & Uusitalo 1986, 182).

Salmi ym. (2016a, 41) ovat tutkimuksessaan selvittäneet lapsiperheköyhyyden taustalta löytyviä mekanismeja. Näitä olivat vanhempien sivuun jääminen (vähintään) ammatillisesta koulutuksesta, työn ja työmarkkinoiden muutos, tulonsiirtojen reaaliarvon heikkeneminen, pienten palkkojen, asumistuen ja sosiaaliturvan yhteensovittamisen ongelmat sekä köyhyyden periytyminen. Jopa puolet köyhien lapsiperheiden vanhemmista käy töissä, mikä kertoo karua kieltään työmarkkinoiden, palkkauksen ja tulonsiirtojen tilanteesta. (Mt.) Köyhissä lapsiperheissä työ ei välttämättä ole parasta sosiaaliturvaa, eikä korkeakoulutuskaan enää nykyään anna varmaa suojaa köyhyyttä vastaan (Salmi ym. 2016b, 68). THL:n tutkimuksen mukaan köyhyydessä elävien lapsiperheiden huoltajista viidennes oli suorittanut korkeakoulututkinnon. Määräaikaiset ja osa-aikaiset työsuhteet sekä itsensä työllistäminen ovat lisääntyneet työmarkkinoilla, mikä on muuttanut myös korkeakoulutettujen työmarkkina-asemaa entistä epävarmemmaksi. (Salmi ym. 2016a, 23, 41.) Lapsiperheköyhyyden taustalla vaikuttaa keskeisesti myös globalisoitunut talous, jolloin kaikille ei työmarkkinoiden ja työn muutoksen vuoksi löydy työtä. Vähän koulutusta vaativien työpaikkojen määrä on Suomessa vähentynyt viime vuosikymmeninä merkittävästi. (Salmi ym. 2016a, 24; Salmi 2020, 56.)

Pienituloiset lapsiperheet ovat usein riippuvaisia sosiaaliturvasta. Viime vuosina lapsiperheiden etuudet ovat suhteessa heikentyneet, kun taas muiden väestöryhmien

perusturvan taso on joko pysynyt ennallaan tai parantunut. Lapsuuden perheen pitkäkestoisten toimeentulo-ongelmien lisäksi myös lyhytkestoisemmat toimeentulo-ongelmat heikentävät vanhempien voimavaroja ja vaikuttavat näin lasten hyvinvointiin. (Salmi ym. 2016a, 24, 41.) Salmi ynnä muut (mt., 42) painottavat, että lapsi on syytön köyhyydessä elämiseen, joten on väärin lasta kohtaan joutua elämään tällaisessa kuormittavassa ja tilanteessa.

Yksilön koulutuksen yhteys sosiaalisen aseman muodostumiseen

Koulutus ja sen puute ovat tutkimusten mukaan sekä hyvin- ja pahoinvoinnin määrittämisen, että ylisukupolvisen huono-osaisuuden merkittävimpiä tekijöitä (esim. Hout & DiPrete 2006, 6; Karjalainen 2016, 104). Koulutuksen avulla voidaan sekä estää ongelmien periytymistä että myös siirtää hyvinvointia sukupolvelta toiselle (Hout & DiPrete 2006, 6). Lampinen (2003, 66) kuvaa koulutusta ensisijaiseksi ”säätynousun” väyläksi. Kun vielä vuonna 1960 lähes 86 prosenttia Suomen väestöstä toimi ammateissaan käytyään vain kansakoulun ilman erillistä ammatillista koulutusta, vuonna 2003 koko ikäluokan yhtenäinen opiskeluaika oli vähintään 11 vuotta (mt., 23). Lampisen (mt.) mukaan koulutus määrittää nykyään merkittävästi kansallisuutta, kansalaisuutta ja työmarkkinakelpoisuutta ja yhä suurempi osa työssä tarvittavasta osaamisesta on hankittava muodollisen koulutuksen avulla. Lampinen (mt, 23–24) puhuu jokamiehen työmarkkinoista, jotka ennen edustivat laajinta osaa työmarkkinoistamme, ja jotka ovat nyt supistuneet murto-osaan entisestä. Muodollinen koulutus on portti, jonka kautta nykyään valikoidutaan työelämään ja menestytään siellä. Myös työuran aikana vaaditaan usein uusia tutkin-toja ja koulutuksellisia suorituksia. (Mt., 24.)

Järvisen (2010, 236) mukaan koulutuksen ei tulisi olla yksilön arvon mitta, mutta tosiasias-assa tietoyhteiskunnassa koulutus ja asioiden yhteyksien ymmärtäminen lisäävät yksilön mahdollisuuksia vaikuttaa omaan elämäänsä. Yhteiskuntaan ja työelämään kiinnittymisen on muita vaikeampaa nuorille, jotka eivät perusasteen koulutuksen jälkeen suorita vähintään toisen asteen koulutusta. Näillä nuorilla on elämässään keskimääräistä enemmän toimeentuloon ja terveyteen liittyviä ongelmia sekä sosiaalisia ongelmia, sillä hyvinvointiongelmat kasautuvat. (Larja ym. 2016, 20; Witting & Keski-Petäjä 2016, 31.) Nuorten työttömyyden riski on suurinta pelkän perusasteen koulutuksen suorittaneilla, kun toisen asteen koulutuksen suorittaneilla työttömyysriski on puolet tätä pienempi (Myrskylä 2011, 10, 12).

Koulutuksen näkökulmasta yhteiskunnan vaikein ongelma on niiden yksilöiden asema, jotka putoavat kokonaan koulutuksen ulkopuolelle ja joutuvat yhteiskunnassa yhä syrjemmälle (Lampinen 2003, 224). Myrskylä (2011, 9–11) puhuu ulkopuolella olevista nuorista. Tämä tarkoittaa yksilöitä, jotka jäävät kokonaan kaikkien yhteiskunnallisten instituutioiden ja palveluiden ulkopuolelle ja tavoittamattomiin. Tällöin he eivät ole töissä tai työttöminä, mutta eivät myöskään koulutuksessa, varusmiehinä tai eläkkeellä. (Mt.) Ulkopuolella olevilla nuorilla on keskimääräistä useammin elämässään yksilöllisiä haasteita, kuten psyykkisiä ongelmia tai toimeentulotukiasiakkuus, jolloin tavanomaiset työllisyyden edistämisen palvelut eivät tavoita heitä tai vastaa heidän palvelutarpeeseensa (Larja ym. 2016, 27). Ulkopuolelle jääminen voi pitkittyessään vaikuttaa koko elämän ajan lisäten syrjäytymisen riskiä. Pelkän perusasteen koulutuksen suorittaneilla nuorilla on lähes kolminkertainen riski joutua ulkopuolelle verrattuna ammatillisen koulutuksen suorittaneisiin. 16-vuotiaana ulkopuolella olleista nuorista vain 15 prosentilla on tutkinto tai opiskelupaikka 28-vuotiaana (Myrskylä 2011, 9–12). Toisaalta elinikäisen oppimisen ideologian mukaisesti myös nuorisoasteen koulutuksesta pudonneet voivat kouluttautua vielä myöhemmälläkin iällä (Lampinen 2003, 224). Kuitenkin tutkimukset ovat osoittaneet, että opiskeluun hakeutuminen vähenee nopeasti iän myötä, eikä pelkän peruskoulun suorittaneiden määrä enää huomattavasti muutu 19. ikävuoden jälkeen (Myrskylä 2011, 12). Ulkopuolelle jäämisen ehkäisemisessä on tärkeintä toimia jo varhaisessa vaiheessa huomioiden myös perheen tilanne. Hyvinvoinnin ongelmat alkavat usein jo lapsuudessa. Niinpä peruskoulun päättyessä voivat haasteet esimerkiksi koulunkäynnin vaikeuksien tai mielenterveysongelmien vuoksi olla esteenä jatkokoulutukseen hakeutumiselle. (Larja ym. 2016, 27).

Siirtyminen peruskoulusta jatko-opintoihin on nuoren elämän kannalta tärkeä nivelkohta (Myrskylä 2011, 18), johon pyritään saamaan vahvistusta syksyllä 2021 voimaan astuvasta oppivelvollisuuden laajentamisesta. Tällöin oppivelvollisuusikä korotetaan 18 ikävuoteen. Larjan ym. (2016, 24) tutkimus tukee oletusta peruskoulun päättymisvaiheen merkityksellisyydestä ja oppivelvollisuusikä nostamisen hyödyllisyydestä nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi. Toisaalta Witting ja Keskipetäjä (2016, 31) huomauttavat, että pelkän perusasteen koulutuksen suorittaminen ei kuitenkaan automaattisesti johda kaikkien nuorten kohdalla huono-osaisuuteen tai syrjäytymiseen.

Sosiaalisiin asemiin ja opiskelupaikkoihin sijoittuminen on lopulta kilpailua; hyvät arvosanat, tutkinnot ja oppiarvot ovat hyviä vain suhteessa huonompiin. Yhteiskunnallisiin

asemiin sijoittumiselle tärkeitä, koulutuksessa jaettavia asioita on tarjolla niukasti, eivätkä kaikki voi päästä nauttimaan niistä. Sekä kouluinstituutio että työmarkkinat lajittelevat ihmiset suhteelliseen paremmuusjärjestykseen, sillä kilpailukyky-yhteiskunta tarvitsee sekä hyväpalkkaisia eliittijoukkoja että helposti korvattavia joustotyöläisiä. (Naumanen & Silvennoinen 2010, 87.)

Vanhempien koulutuksen yhteys yksilön sosiaalisen aseman muodostumiseen

Ulkopuolisiksi tai työttömiksi jääneiden nuorten vanhemmilla on huomattavasti keskimääräistä matalampi koulutustaso, jolloin ilmiöiden voidaan nähdä siirtyvän sukupolvelta toiselle. Kaikkien nuorten isistä 30 prosentilla ja äideistä 22 prosentilla on pelkkä perusasteen koulutus, mutta ulkopuolelle jääneiden nuorten isistä 57 prosenttia ja äideistä 48 prosenttia oli pelkän peruskoulutuksen varassa (Myrskylä 2011, 17, 111). Wittingin ja Keski-Petäjän (2016, 31) sekä Koskelan (2016, 118) mukaan äidin matalalla koulutuksella on isän koulutusta enemmän vaikutusta sekä poikien että tyttärien koulutukseen, kun taas Rytkösen (2016, 28–29) mukaan isän työmarkkina-asema vaikuttaa eniten lapsen koulumenestykseen. Vähemmän koulutetut vanhemmat kykenevät usein hyväksymään korkeasti koulutettuja vanhempia helpommin sen, että lapset tyytyvät lyhyeen koulutuspolkuun. Mikäli perheessä on vähäinen määrä voimavaroja, voidaan ajatella, että korkeakoulutus on riskin ottamista ja parempi vaihtoehto on mahdollisimman varhainen siirtyminen elinympäristöistä tuttuihin työläisammatteihin. (Naumanen & Silvennoinen 2010, 82.)

Matalasti koulutettujen perheiden lapset hakeutuva selkeästi keskimääräistä harvemmin korkeakouluopintoihin (Witting & Keski-Petäjä 2016, 31). Rytkösen (2016, 28) mukaan vaikka myös geneettisellä lahjakkuudella on oma merkityksensä, koulumenestyksen eroavaisuudet ovat riippuvaisia erilaisissa elämäolosuhteissa, konteksteissa ja kulttuuri-kokemuksissa omaksuttujen resurssien hyödyntämisestä. Kotoa saadut arvostukset, kannustus ja kodin kulttuurinen virikkeellisyys aiheuttavat eriarvoisuutta kouluympäristössä, sillä korkean sosiaalisen aseman omaavat perheet ohjaavat lapsiaan menestyksekkään koulutuspolun edellyttämien tietojen ja taitojen pariin (mt., 30–31). Metso (2004, 147) kertoo, että koulussa parhaiten menestyvät korkeakoulutettujen vanhempien lapset, koska sekä lapsilla, että vanhemmilla on tällöin resursseja, jotka mahdollistavat hyvän suoriutumisen ja koulun kanssa tehtävän yhteistyön. Vanhemman koulutus antaa erilaisia resursseja ja välineitä arvioida ja tarkastella koulua, toimia koulussa ja tulla kuulluksi sekä tukea ja auttaa lasta koulunkäynnissä (mt., 170). Korkeakoulutetuilla, hyväosaisilla

vanhemmilla on paremmat mahdollisuudet auttaa lapsiaan koulutehtävissä, kustantaa lisäopetus ja kielikurssit sekä auttaa työpaikan hankinnassa. Nykyaikana on yleistä, että vanhemmat auttavat opiskelevia lapsiaan taloudellisesti tai jopa hankkimalla asunnon opiskelupaikkakunnalta. (Järvinen 2010, 233.) Koskela (2016, 119) kuitenkin väittää, että koulutuksen periytyvyyden syyt eivät ole taloudellisia, vaan pelkästään sosiaalisia ja kulttuurisia. Tämä on varmasti osittain totta, koska opiskelu on ilmaista ja opintoetuudet mahdollistavat opiskelun jokaiselle, mutta kuten kerrottua, vanhempien mittavat taloudelliset resurssit antavat usein lapselle etulyöntiaseman muihin verrattuna. Metson (2004, 170) mukaan korkeasti koulutetut vanhemmat ovat myös muita aktiivisemmin mukana valitsemassa lapsensa jatkokoulutuspaikkaa. Vanhemman oma koulumenestys ja suhtautuminen koulunkäyntiin luovat kehyksen sille, mitä lapselta saattaa koulussa odottaa (Mt.).

Korkeasti koulutetuissa perheissä myös kotikulttuuri tukee lasten koulumenestystä (Naumanen & Silvennoinen 2010, 75). Korkeakoulutetut vanhemmat ja heidän lapsensa ovat kulttuurisesti ja sosiaalisesti lähempänä koulua, kuin heikosti koulutettujen vanhempien perheet (Metso 2004, 170). Koulun toimintatapoihin ja kulttuuriin sopeutuminen on tärkeä osa oppimista. Mikäli kodin antamat tiedot, taidot ja tottumukset sopivat yhteen koulukulttuurin kanssa, ovat eväät koulutuksessa menestymiseen valmiina. Kouluympäristön näkökulmasta oikeanlaiset valmiudet, tottumukset sekä ajattelu- ja käytöstavat takaavat usein korkeasti koulutettujen vanhempien lapselle suhteellisen edun erilaisesta perhetaustasta ponnistavaan ikätoveriin verrattuna. (Naumanen & Silvennoinen 2010, 78.) Triventi (2013, 499) puhuu kulttuurisesti edistyneistä perheistä, joiden lapsilla on suurempi todennäköisyys saada korkeakoulutus ja nousujohteinen ura. Naumanen ja Silvennoinen (2010, 78) pohtivat, että mieltymykset ja arvostukset, ja siten myös koulutukseen liittyvät valinnat, ovat sukupuoli- ja luokkasidonnaisia. Valintatilanteissa käytettävissä oleva tieto eri vaihtoehtoista on sidonnainen yksilön sosiaaliseen asemaan, eli riippuvaista yksilön elinoloista ja -tavoista (mt., 78). Koskelan (2016, 119) mukaan akateemisen perheen lapsi oppii jo varhain arvostamaan koulutusta sekä sen, millaiset ammatit ovat toivottavia ja tavoiteltavia. Mikäli lasta kasvatetaan pienestä pitäen koulutusmyönteiseksi ja tavoittelemaan korkeaa koulutustasoa, sillä on suuri vaikutus lapsen oppimistuloksiin. Lisäksi koulujen eriytyminen parempi- ja huonompimaineisiin jyrkentää ilmiötä entisestään. (Mt., 119–121.)

Järvinen (2010, 233) kritisoi uudistettua opetussuunnitelmaa, koska hänen mukaansa opetussuunnitelman tavoitteena oleva itsenäinen tiedonhankinta ja sen muokkaaminen

lisäävät eriarvoisuutta entistä pänttäämiskulttuuria enemmän. Uudistettujen menetelmien mukaisessa opetuksessa lapset tarvitsevat tiedonhankintaan entistä enemmän vanhempien apua, jota kaikki vanhemmat eivät kykene antamaan. Lisäksi opettajien oma keskiluokkainen tausta ja akateeminen koulutus heijastuvat koulun pedagogiseen ajatteluun. (Mt.)

Kouluttautumisen lisäksi sosiaalinen tausta vaikuttaa suoraan työelämän asemiin ja siellä sijoittumiseen. Yksilön vanhempien tai muun lähipiirin korkea sosiaalinen asema ja laajat verkostot auttavat työllistymään ja etenemään uralla. Lisäksi taustaltaan ylemmistä sosiaalisista asemista olevien sosiaaliset ja kulttuuriset resurssit, kyvyt ja taidot luetaan eduksi työmarkkinoilla. Näihin kuuluvat muun muassa käytös, kieli, tyyli, ulkonäkö ja elämäntapa. Tutkimusten mukaan korkeasti koulutettujen vanhempien lapset päätyvätkin samalla koulutuksella keskimäärin korkeampaan sosiaaliseen asemaan kuin heikommin koulutettujen vanhempien lapset (Naumanen & Silvennoinen 2010, 83–84, 87). Naumanen ja Silvennoinen (mt., 87) lausuvatkin osuvasti ylhäällä pysymisen olevan helpompaa kuin sinne nousemisen.

Muut sosiaalisen aseman muodostumiseen vaikuttavat tekijät

Koulutuksen periytyminen ja työttömyyden katsotaan oleva yksiä merkittävimmistä ylisukupolvisen huono-osaisuuden tekijöistä, mutta lapsuuden perheen huono-osaisuuteen liittyy myös muita sosiaalista liikkuvuutta estäviä tekijöitä. Hurmeen (1997, 149) mukaan vanhempien toimintamallit, asenteet ja arvot vaikuttavat automaattisesti lapsiin. Esimerkiksi parisuhdemalli ja tapa kasvattaa lapsia tai viettää vapaa-aikaa opitaan useimmiten omilta vanhemmilta. Myös työnteon ja rahankäytön malli sekä oma-aloitteisuus ja yrittäminen siirtyvät vanhemmilta lapsille. Nämä tavat toimia ja ajatella kulkevat sosiaalisena perintönä sukupolvelta toiselle. (Mt.) Alestalon (1990, 211) mukaan elämäkokemukset ja katsomukset siirtyvät sukupolvelta toiselle sitä selkeämmin, mitä enemmän yhteiskunnassa on esteitä sosiaaliselle liikkuvuudelle.

Lisäksi ylisukupolvisesta huono-osaisuudesta kärsivillä ihmisillä on muuta väestöä enemmän hyvinvointi- ja terveysvajeita (Saari 2020, 43; Karjalainen 2016, 104). Tutkimuksen mukaan suurimmalla osalla psykiatrisen diagnoosin saaneista nuorista vanhempi oli ollut toimeentulotukiasiakkaana (Ristikari ym. 2016, 88, 123). Ongelmien ylisukupolvinen siirtymä näyttäytyy tällöin konkreettisesti, eikä palvelujärjestelmämme ole kyennyt tukemaan taloudellisista ongelmista kärsiviä perheitä lasten mielenterveyden sairauksia ehkäisevästi (mt., 124). Huono-osaisuus näyttäytyy myös muita heikompana elämänlaatuna

ja elintapoina, mikä voi vaikuttaa terveyserojen muodostumiseen (Saari 2020, 43; Karjalainen 2016, 104).

Vanhempien avioerolla on lapsen tulevaa koulutustasoa ja taloudellista tilannetta heikentävä vaikutus. Lisäksi se lisää riskiä psyykkisille sairauksille sekä ihmissuhde- ja käytösongelmille (Amaro 2012, 12–13). Amaro (mt., 13) ja Kärkkäinen (2004, 91) ovat yhtä mieltä siitä, että vanhempien avioerolla on usein myös lapsi-vanhempisuhdetta heikentävä vaikutus. Koska avioeroriski on korkeimmillaan työttömällä ja vain perusasteen koulutuksen suorittaneilla (Jalovaara 2003, 77–78), voidaan todeta myös erojen ja yksinhuoltajuuden haasteiden vaikuttavan eniten huono-osaisissa perheissä kasvaneiden lasten elämään.

Vanhempien sosiaalisella asemalla on myös vaikutuksensa lasten kodin ulkopuolelle sijoittamisen yleisyyteen. Vanhempien lyhyt koulutus, työttömyys, pitkäaikainen toimeentulotukiasiakkuus, yksinhuoltajuus sekä vanhempien mielenterveys- ja päihdeongelmat ovat taustatekijöitä köyhyydelle mutta myös lastensuojelun sijoituksille. (Heino 2010, 144; Kestilä ym. 2012, 36–37.) Ristikarin ym. (2018, 88) tutkimuksen mukaan 90 % sijoitettujen lasten vanhemmista sai toimeentulotukea. Useiden tutkimusten (esim. Heino 2010, 145; Ristikari ym. 2018, 125; Kataja ym. 2014, 49) mukaan lapsuudessa sijoitetut ovat yhä aikuisuudessakin muuhun väestöön verrattuna heikommassa asemassa esimerkiksi työllisyyden, toimeentulon ja koulutuksen näkökulmasta.

Yhteiskunnallista eriarvoisuutta ja täten myös hyvä- ja huono-osaisuutta tuottavat ja ylläpitävät sekä yhteiskunnan rakenteet ja prosessit että yksilöllinen ja kollektiivinen toiminta (Laihiala 2018, 40). 1990-luvun lamasta lähtien lasten ja nuorten palveluihin on kohdistettu säästöjä, leikkauksia ja tehostamistoimia. Nämä kiristykset ovat johtaneet palveluiden heikkenemiseen, vähenemiseen ja kuntien väliseen eriarvoistumiseen, joiden nähdään olevan yksi olennainen syrjäytymisriskinä tuottava mekanismi. (Salmi 2020, 44.) Lisääntynyt eriarvoisuus, pienten lasten vanhempien työmarkkinoiden epävakautuminen, heikennykset sosiaali-, terveys- ja sivistyspalveluissa sekä varhaiskasvatusoikeuden raja- ja osansa vahvistaakseen huono-osaisuuden ylisukupolvisia ketjuja (Kallio & Hakovirta 2020, 7–8). Pääministeri Marinin hallitus kuitenkin palautti subjektiivisen päivähoito-oikeuden 1.8.2020 alkaen.

Seccombe (2002, 388) on tutkinut ylisukupolvista köyhyyttä ehkäiseviä yksilöllisiä suojaavia tekijöitä ja jaotellut ne kolmeen ryhmään. Ensimmäisen tekijän, eli persoonallisten

tekijöiden avulla yksilö luottaa itseensä ja mahdollisuuksiinsa sekä näkee, että elämän haasteet ovat ratkaistavissa. Seccomben (mt.) mukaan jokin erityistaito tai harrastus ylläpitää motivaatiota ja toiveikkuutta pyrkiä kohti tavoitteita. Tässä voidaan nähdä selkeä yhteys myöhemmin käsiteltävän psykologisen pääoman kanssa.

Toisena Seccombe (mt.) mainitsee perheen suojaavan merkityksen, mikäli perheenjäsenet kokevat yhteenkuuluvuutta ja sen vuorovaikutus on lämmintä, hellää ja jäseniään tukevaa. Myös Silvénin ja Kouvon (2008, 107) mukaan vanhempien hyvinvointi toimii lapsen kasvua suojaavana tekijänä, koska hyvinvoiva aikuinen kykenee ylläpitämään positiivisia vuorovaikutussuhteita (mt., 107). Myös Woods-Jaeger ym. (2018, 778) sekä Yunes ja Szymanski (2015, 120) kertovat perheen läheisen vuorovaikutuksen olevan merkittävä ylisukupolvisilta ongelmilta suojaava tekijä, jossa varsinkin perheen avoin kommunikatio sekä rakkauden osoittaminen ovat tärkeässä osassa. Toisaalta, jos vanhemmat eivät kykene tarjoamaan lapsen kehityksen kannalta oikeanlaista ympäristöä voivat esimerkiksi sisarukset, isovanhemmat ja muut läheiset henkilöt turvata lapsen hyvinvointia (Seccombe 2002, 388).

Kolmas suojaava tekijä on Seccomben (mt.) mukaan yhteisö, joka voi tarkoittaa esimerkiksi lapsen sitoutumista harrasteryhmään. Ryhmään kuulumisen ja sen kanssa toimiminen antavat yhteisöllisyyden ja osallisuuden tunteiden lisäksi tukea sosiaalisten taitojen ja itsetunnon kehittämiseksi. Garmezyn (1993, 132) mukaan yhteisön sijaan kolmas suojaava tekijä voi olla myös yksittäinen vahva tukija, kuten naapuri tai opettaja, mutta myös organisaatio toimijoinen esimerkiksi kirkon tai mielenterveyspalveluiden muodossa.

Näiden yksilöllisten suojaavien tekijöiden lisäksi ylisukupolvisten ongelmien ehkäisy vaatii perheille annettavan taloudellisen tuen lisäämistä. Perheitä vahvistetaan etuuskien avulla antamalla heille mahdollisuus päästä tilanteessaan eteenpäin ja kehittää suojaavia tekijöitään, kuten lapsen harrastusmahdollisuuksia. (Seccombe 2002, 389.) Koska etuudet auttavat myös vähentämään vanhempien psyykkistä kuormitusta jää voimavaroja kohdistettavaksi myös perheen vuorovaikutussuhteiden ylläpitämiseen ja kehittämiseen. Sekä Ristikarin ym. (2016, 97) että Brooks-Gunnin ja Duncanin (1997, 68) mukaan erityisesti aika ennen kouluikää, varhaislapsuus, on merkittävintä aikaa köyhyyden ylisukupolvisuuden kannalta. Juuri varhaislapsuuden köyhyys on yhteydessä huonoon koulumenestykseen ja vähäisiin kouluvuosiin. Tukemalla perheitä lasten ollessa pieniä annetaan tehokkaimmin mahdollisuus nostaa lapsen sosiaalista asemaa tulevaisuudessa (Brooks-Gunn & Duncan 1997, 68; Sirniö 2016, 80). Kestilän ja Karvosen (2019, 14) mukaan

ylisukupolvien huono-osaisuuden ehkäisyssä avainasemassa ovat yhteiskunnalliset toimet, lapsuudessa annettava tuki sekä mahdollisuuksien tasa-arvon toteutuminen.

3 PSYKOLOGINEN PÄÄOMA

3.1. Psykologinen pääoma osana positiivisen psykologian teoriaa

Aikaisempaan ylisukupolvisia ilmiöitä käsittelevään tutkimustietoon tutustuminen on saanut minussa aikaan käsityksen, että tutkimuksissa on keskitytty lähinnä tekijöihin, jotka edistävät negatiivisia ylisukupolvisia siirtymiä. Tämän vuoksi koen tärkeäksi tutkia ilmiöltä suojaavia tekijöitä. Olen aiemmin pohtinut ylisukupolvisuuden ilmiötä mm. resurssien ja sosiaalisen välittymisen (Vauhkonen ym. 2017) sekä taloudellisten, kulttuuristen ja sosiaalisten resurssien (Bourdieu 1979) kautta. Tässä tutkimuksessa käytän viitekehystenä psykologista pääomaa, jonka avulla on aiemmin tutkittu ja kehitetty laajasti työelämän ilmiöitä pitäen silmällä yksilöiden, ryhmien ja organisaatioiden tehokkuutta (Luthans ym. 2015, vii). Psykologisen pääoman yhdistäminen ylisukupolvisiin ilmiöihin ja huono-osaisuuteen on siis käsitykseni mukaan suhteellisen uusi asia, joka vaatii ehdottomasti tarkastelua. Kortelaisen (2008, 201) mukaan sosiaalisen aseman kohottaminen vaatii henkilön itsensä panosta elämänsä järjestämisessä ja koen psykologisen pääoman voivan osaltaan vastata tähän haasteeseen.

Psykologinen pääoma (psychological capital, PsyCap) on kehitetty osana positiivisen psykologian teoriaa (Luthans ym. 2015, vii). Positiivisen psykologian tarkoituksena on tutkia ajattelun ja käyttäytymisen ilmiöitä yksilön vahvuuksien näkökulmasta ja parantaa niiden avulla yksilön ja yhteisön hyvinvointia (Uusitalo-Malmivaara 2014, 14–15). Tavoitteena on selvittää, mikä tekee ihmisistä onnellisia ja saa kurkottamaan onnellisuutta kohti. Positiivisen psykologian ydinajatuksena on, että yksilö voi vaikuttaa vaikeuksista selviytymiseen omalla toiminnallaan. (Rauhala 2013, 24.) Yksilön vahvuuksien avulla voidaan rakentaa henkinen perusta, joka auttaa kestävästi elämään kohtaavat vaikeudet sekä saavuttamaan subjektiivista hyvinvointia eli onnellisuutta. (Uusitalo-Malmivaara 2014, 14–15.) Rauhalan ym. (2013, 24) mukaan suomen kielen sana ”sisu” voisi olla positiivisen psykologian ydinkäsite.

Psykologinen pääoma ilmenee yksilön oma-aloitteisuuteen, yritteliäisyyteen, toimeliaisuuteen ja vastuunottamiseen liittyvinä asenteina (Rauhala 2013, 26). Se mahdollistaa tunteen siitä, että yksilö on oman elämänsä ohjaksissa mutta myös kyvyn tuntea mielenrauhaa (Manka & Manka 2016, 158). Ihmiset, joilla on korkea psykologinen pääoma, ovat muita joustavampia oppimaan ja omaksumaan uusia toimintatapoja

muutostilanteissa sekä sinnikkäämpiä toimintatapojen toteuttamisessa. Psykologinen pääoma on yhteydessä myönteisiin tunteisiin ja sitä kautta motivaatioon, sitoutumiseen ja tyytyväisyyteen. (Rauhala ym. 2013, 15.)

Suurimmalla osalla nuorista elämä ohjautuu myönteisen tapahtumakulun kautta; nuori asettaa itselleen tavoitteita aikuisuutta varten, löytää keinot niitä kohti pääsemiseksi ja kokee onnistumisia pyrkiessään toteuttamaan suunnitelmaansa. Tällöin itsetunto ja kyvykkyyden tunteet vahvistuvat. Epäonnistumisia kohdatessaan nuori kykenee muuttamaan tavoitteitaan, miettimään uusia keinoja niiden tavoittelemiseksi ja suhteuttamaan epäonnistumiset aiempiin onnistumisiin, jolloin ne eivät pääse vaikuttamaan minäkuvaan negatiivisesti. Myönteinen tapahtumakulku johtaa myönteiseen käsitykseen itsestä ja saa omaksumaan aikuisuuden roolit suhteellisen ongelmattomasti. (Nurmi 1997, 269.)

Kuitenkin osa, noin 10–20 % nuorista ei pääse osalliseksi myönteiseen tapahtumakuluun, vaan ajautuu erilaisiin vaikeuksiin. Tällainen kielteinen kehä voi muodostua esimerkiksi toistuvien, koulussa tapahtuvien epäonnistumisten vuoksi, jotka vaikuttavat kielteisesti minäkäsitykseen omista kyvyistä ja mahdollisuuksista. Epäonnistumisten alkuperä voi kummata esimerkiksi oppimishäiriöistä mutta myös kodin kulttuurista selkeästi poikkeavasta ympäristöstä. Heikosta itsetunnosta ja kielteisestä minäkuvasta voi seurata toimintatapa, jossa lapsi tai nuori ei keskity haasteiden ratkaisemiseen vaan puolustusreaktioihin, joiden avulla yksilö pyrkii selviytymään hankalista tilanteista. Tällainen toimintatapa voi johtaa pidemmällä aikavälillä heikkoon koulumenestykseen, kielteisen palautteen takia itsetunnon heikkenemiseen ja jopa masentuneisuuteen. Kielteisen kehän on todettu vaikeuttavan ammattikoulutuksen hankkimista ja aiheuttavan haasteita työelämään sopeutumisessa tai syrjäytymistä. (Nurmi 1997, 270.)

Ylirukan ym. (2020, 24) mukaan lapsuuden aikaiset negatiiviset kokemukset ja traumat näkyvät vielä aikuisiässä epäsuotuisana suhtautumisena itsen, muihin ihmisiin ja ympäröivään maailmaan. Turvattomuuden aiheuttamat ali- ja ylivireys sekä itsesäätelyn haasteet heijastuvat kaikkeen olemiseen, toimintaan ja kanssakäymiseen. Käsitys siitä, että nämä kokemukset ovat vaikuttaneet asiakkaan elämään voivat auttaa sekä asiakasta itseään että työntekijää ymmärtämään paremmin asiakkaan haasteita ja nykytilannetta. Nykyhetkessäkin ehkä vielä käytössä olevat suhtautumis- ja toimintatavat ovat voineet olla asiakkaan lapsuudessa eilinehto, jolloin niistä irti pääseminen on hyvin vaikeaa. Sosiaalityöntekijällä olevan tiedon ja ymmärryksen asiakkaan menneisyyttä kohtaan on nähty

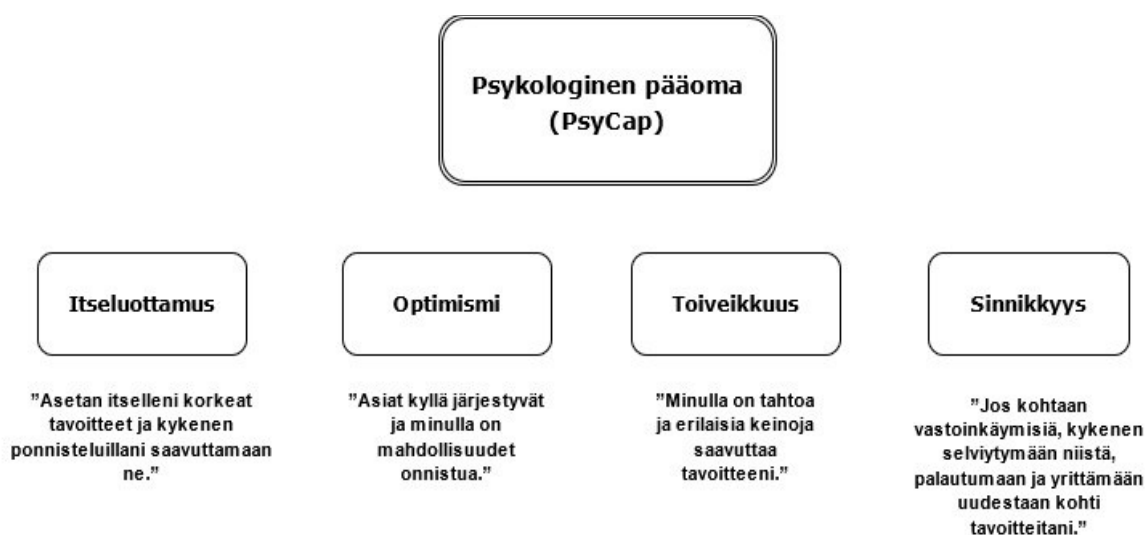
parantavan asiakkaan ja työntekijän välistä luottamussuhdetta ja avointa ilmapiiriä. (Mt., 24.)

Yksilön on mahdollista pyrkiä muuttumaan elämänsä varrella, vaikuttaa omaan psykologiseen pääomaansa ja näin kasvattaa henkisen pääoman määrää. Psykologiseen pääomaan tuovat oman vaikutuksensa perimän lisäksi kasvatus sekä olosuhteiden muodossa varallisuus ja koulutustaso. (Manka & Manka 2016, 159.) Mankan ja Mankan (mt.) mukaan perimä muodostaa 50 % psykologisesta pääomasta, olosuhteet määrittävät 10 % ja loput 40 % on sitä, mihin yksilö voi itse vaikuttaa.

3.2. Psykologisen pääoman ulottuvuudet

Luthans ynnä muut (2015, 2) määrittelevät psykologisen pääoman olevan yksilön positiivisen psykologian kehittymistila (an individual's positive psychological state of development), johon kuuluu neljä ulottuvuutta: sinnikkyys, optimismi, toiveikkuus ja itseluottamus (mt.). Ne eivät ole persoonallisuuden piirteitä tai yksilön ominaisuuksia, vaan käyttäytymis- ja toimintatapoja, jotka ovat kehitettävissä. Ulottuvuuksia on mahdollista mitata, ja niiden taustalla on vankka teoria- ja tutkimustausta. (Rauhala ym. 2013, 15, 28.) Seuraavaksi tarkastelen jokaista ulottuvuutta erikseen.

Kuva 1 Psykologisen pääoman ulottuvuudet

Mukaiillen Luthans ym. 2015

Itseluottamus

Itseluottamus (efficacy) on ihmisen uskoa omaan tiedollisiin resursseihinsa, motivoitumiskykyihinsä ja tietyn tehtävän suorittamiseen menestyksellisesti (Manka & Manka 2016, 161; Rauhala ym. 2013, 45). Schweigerin (2014, 59–60, 70) mukaan itseluottamus on yksi hyvinvoinnin ulottuvuuksista ja tarkoittaa luottamusta sekä itsen, että myös lähiympäristöön. Hyvän itseluottamuksen omaava ihminen asettaa itselleen korkeita tavoitteita, ottaa mielellään haasteita vastaan, tekee parhaansa saavuttaakseen tavoitteensa, on sisäisesti hyvin motivoitunut ja mikä tärkeintä, jatkaa eteenpäin kohdatessaan esteitä (Luthans ym. 2015, 51). Luottamus siihen, että kykenee saavuttamaan tavoitteensa vaikuttaa mielialaan sitä parantavasti. Sillä on vaikutusta myös terveyteen, epäonnistumistilanteiden kestämiseen sekä toimintojen, esimerkiksi liikuntaharrastusten ylläpitämiseen. (Manka & Manka 2016, 161.)

Itseluottamus on läheisesti yhteydessä minäpystyvyyden käsitteeseen, jonka mukaan omien kykyjen arviointi vaikuttaa omaan ajattelumalleihin ja emotionaalisiin reaktioihin. Tällöin vähäinen minäpystyvyyden tunne luo stressiä ja estää ihmistä käyttämästä resurssejaan tehokkaasti. Suuri usko itsen ja omaan pystyvyyteen taas saa valitsemaan haasteellisia tavoitteita ja auttaa keskittymään niiden saavuttamiseen. Tärkeä osa itseluottamusta on myös hallinnan tunne, joka näkyy luottamuksena omaan kykyihin erilaisista tilanteista selviytymisessä ja tunteena siitä, että kykenee hallitsemaan tilanteen. (Manka & Manka 2016, 161).

Itseluottamus muuttuu jatkuvasti ja on altis ympäristön vaikutuksille jopa niin, että sen määrä vaihtelee tilanteesta ja ympäristöstä riippuen (Rauhala ym. 2013, 45–46). Siihen vaikuttavat myös yksilön psyykinen ja fyysinen hyvinvointi. Itseluottamusta on mahdollista kehittää ja siihen vaikuttaa myös kanssaihminen luottamus yksilöä kohtaan. (Manka & Manka 2016, 162.)

Optimismi

Optimismi (optimism) on uskoa positiivisiin lopputuloksiin sekä yksilön hyvinvoinnin perusta (Rauhala ym. 2013, 38). Pikon ym. (2012, 497) mukaan optimismi on asenne, joka suojaa yksilöä tehokkaasti ja auttaa selviytymään haastavista elämäntilanteista (mt.). Kun pessimisti odottaa tulevaisuudelta negatiivisia asioita, optimisti on vakuuttunut, että positiivisia tapahtumia on tulossa. Optimismi on tunnetta siitä, että elämässä on enemmän hyviä kuin huonoja asioita. Optimismi nojaa realismiin ja joustavuuteen, jolloin ihminen

kykenee itsehuriin, menneiden asioiden analysointiin sekä tulevaisuuden suunnitteluun ja ennakkointiin. Optimisti ja pessimisti ajattelevat asioiden lopputulemista eri tavoin; silloin kun optimisti ajattelee epäonnistumisen olevan ulkoisista olosuhteista johtuva hetkellinen syy, pessimisti ajattelee syyn olevan pysyvästi itsessään. Toisaalta optimisti kokee onnistumisen olevan omien ominaisuuksiensa ansiota, kun taas pessimisti selittää niitä sattumanvaraisilla ulkoisilla syillä, joihin ei voi itse vaikuttaa. Ajattelumallit vaikuttavat ihmisen toimintaan, jolloin onnistumiset tai epäonnistumiset kasaantuvat ja seuraavat toisiaan. (Manka & Manka 2016, 164–165.) Optimismi siis lisää onnistuneen ja tavoitellun lopputuloksen mahdollisuutta (Rauhala ym. 2013, 16).

Psykologisen pääoman teoriassa käytetään termiä realistinen optimismi. Sillä tarkoitetaan keskittymistä kokemusten positiivisiin puoliin, positiivisten asioiden arvostamista, tulevaisuuden mahdollisuuksien näkemistä ja myönteisten kokemusten etsimistä. Myönteisessä tunnetilassa ihminen näkee tilanteessa enemmän erilaisia mahdollisuuksia, uskoo omiin kykyihinsä ja tällöin myös suoriutuu toiminnassaan paremmin (Rauhala ym. 2013, 39). Optimistisesti ajattelevat omaavat laajan valikoiman selviytymiskeinoja (mt.,40), joten psykologisen pääoman ulottuvuutena optimismi on läheisesti yhteydessä toiseen ulottuvuuteen, sinnikkyuteen, joka kuvaa yksilön kapasiteettia selviytyä haasteista.

Toiveikkuus

Toivo rakentuu tahdonvoimasta ja keinovoimasta. Toiveikkuus (hope) on strategista; sen avulla yksilö varmistaa päämäärän saavuttamisen. (Rauhala 2013, 35.) Toiveikkuus käsittelee motivaation asettaa tavoitteita, saavuttaa niitä ja tarvittaessa löytää vaihtoehtoisia tapoja tavoitteisiin pääsemiseksi. Toiveikas ihminen toimii itsenäisesti ja itseohjautuvasti. (Manka & Manka 2016, 162–163.) Hän myös kykenee muokkaamaan omia tavoitteitaan olosuhteiden muuttuessa (Rauhala ym. 2013, 36). Toiveikkuus saa asettamaan realistisia, mutta haastavia tavoitteita sekä pyrkimään määrätietoisesti niitä kohti itseä johtaen. Tällöin toiveikkuuteen liittyy myös itsekurin käsite. (Rauhala ym. 2013, 36.) Itsekurin käsite on kiinteä osa myös toista psykologisen pääoman ulottuvuutta, sinnikkyyttä.

Toiveikkuus tai toivottomuus määrittelee toimintatavan haastavissa, pettymyksen tuottavissa tilanteissa. Toiveikkuuden ollessa vähäistä ihminen luovuttaa vastoinkäymisten edessä tai ei lähde ollenkaan yrittämään päämääräänsä kohti. Tällöin myöskään onnistumiset eivät voi sattua kohdalle. (Rauhala ym. 2013, 36.) Carmona-Halty ynnä muut (2019, 613) ovat tutkineet psykologisen pääoman vaikutusta opiskeluun ja todenneet, että

psykologisen pääoman ulottuvuuksista varsinkin toiveikkuus on yhteydessä akateemiseen suorituskyykyyn. Tutkimuksen mukaan toiveikkaat opiskelijat ovat motivoituneita ja sitoutuneita asettamiensa päämäärien saavuttamiseen.

Sinnikkyys

Sinnikkyydellä tai sitkeydellä (resiliency) tarkoitetaan ihmisen lannistumattomuutta ja joustavuutta, sitä, että jaksaa epäonnistumisista huolimatta yrittää uudestaan. (Manka & Manka 2016, 167). Sinnikkyuden kanssa rinnan käytetään myös englannin kielestä johdettua resilienssin käsitettä, joka tarkoittaa kimmoisuutta. Tarkemmin sillä kuvataan yksilön kykyä kohdata muutoksia ja sopeutua niihin sekä kapasiteettia selviytyä ja palautua vastoinkäymisistä. (Pojjula 2016, 16; Manka & Manka 2016, 167; Rauhala ym. 2013, 42.)

Yksilön resilienssi ilmenee vaikeissa elämäntilanteissa tai -vaiheissa, jotka aiheuttavat voimakasta stressiä ja vaativat sopeutumista. Lisäksi voidaan puhua yhteisöjen ja organisaatioiden resilienssistä ja resilienssi voidaankin määritellä laajemmin systeemin kyvyksi sopeutua onnistuneesti häiriöihin, jotka uhkaavat sen toimintaa. Resilientillä ihmisellä on päättäväisyyttä hallita omaa kohtaloaan myös hallitsemattomissa olosuhteissa. (Pojjula 2016, 16–17.)

Elämässä tapahtuvat kolhut, olivat ne sitten kertaluonteisia tai pidempiaikaisia, heikentävät merkittävästi yksilöiden toimintakykyä ainakin lyhytaikaisesti. Mitä nopeammin ja pienemmin pysyvin vaurioin yksilö palautuu kolhusta entiselleen tai jopa aikaisempaa parempaan sosiaaliseen tilanteeseen, sitä vahvempi hänen resilienssinsä on. Kolhujen iso määrä ja usea toistuvuus heikentävät resilienssiä joko pitkäaikaisesti tai pysyvästi. (Saari ym. 2020, 63.)

Viime vuosikymmeninä sosiaalinen etäisyys haavoittuvimmissa asemissa olevien ihmisten ja keskiluokan välillä on pidentynyt. Etäisyyden kurominen kiinni ja ulottautuminen hyvinvoivaan keskiluokkaan vaatii poikkeuksellista sisua, sitkeyttä ja toimiva selviytymisstrategioita. Ylisukupolvisesta huono-osaisuudesta kärsivien ihmisten resilienssi on usein vähäistä johtuen toistuvista kolhuista ja hauraista sosiaalisista suhteista. Näistä lähtökohdista tapahtuva sosiaalinen nousu on kunnioitettava saavutus, jossa jo normaalin arjen rakentaminen vaatii enemmän kuin useimmat hyväosaiset kykenevät käsittämään. (Saari 2020, 24.)

Jokaisen elämässä on tekijöitä, jotka lisäävät tai heikentävät resilienssiä. Esimerkiksi turvallinen lapsuus, toistuvat onnistumiskokemukset haastavissa tilanteissa, sosiaaliset tukiverkot ja ryhmään kuulumisen tunne lisäävät sitä. Resilienssiä ja näin myös yksilön toimintakykyä heikentävät toistuvat epäonnistumisen ja yksinäisyyden kokemukset, jatkuva negatiivinen kuormitus ja tukiverkkojen vähäisyys. Jatkuvassa kuormitustilanteessa ihmisen toimintakyky jää käyttämättä ulkoisten pakkojen korvatessa itsemääräytymisen. Taloudellinen niukkuus on yksi yleisistä jatkuvan kuormittumisen syistä ja vaikuttaa myös suoraan elämänlaatuun sitä heikentävästi. (Saari ym. 2020, 63, 65.)

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

4.1 Tutkimuskysymykset ja aineiston kuvaus

Tutkimukseni tavoitteena on tutkia kvantitatiivisten menetelmien avulla psykologisen pääoman yhteyttä sosiaalisen aseman muodostumiseen ja tarkastella erityisesti huono-osaisuuden ylisukupolvisuutta.

Tarkoitukseni on selvittää:

1. miten sosiaalisen aseman muodostuminen ilmenee nuorten aikuisten elämäkuluissa
2. miten sosiaalisen aseman muodostuminen on yhteydessä psykologisen pääoman ulottuvuuksiin

Tutkimustehtäviä määrittellessäni olen olettanut, että hyvä- ja huono-osaisuudella on tapana kasautua ja siirtyä sukupolvelta toiselle, ja että runsaalla psykologisella pääomalla on myönteinen vaikutus sosiaalisen aseman muodostumiselle. Tutkimuksellani pyrin tuottamaan tietoa vähän tutkitusta psykologisen pääoman ja ylisukupolvisten siirtymien yhteydestä, jotta sitä voidaan käyttää hyväksi pyrittäessä ennaltaehkäisemään ylisukupolvista huono-osaisuutta ja eriarvoisuutta.

Tavoitteenani oli löytää ilmiön tutkimiseen soveltuva valmis aineisto. Kuulan (2006, 227) mukaan on järkevää lisätä valmiiden aineistojen uudiskäyttöä, koska aineistonkeruu ja prosessointi tutkimuskäyttöä varten edellyttävät paljon sekä teknisiä että työvoimaan liittyviä resursseja. Tutkimusaineistoja ei ole ehkä hyödynnetty kaikilta osin tai jo analysoitujakin aineistoja voi tarkastella uusista näkökulmista (mt.). Toivoin löytäväni pitkittäisaineiston, jonka avulla pääsisin tutkimaan sosiaalisten asemien ylisukupolvisiä siirtymiä.

Alun perin tavoitteenani oli saada käyttöön kohorttiaineisto suoraan Tilastokeskukselta, mutta sen saaminen osoittautui haastavaksi. Sen sijaan käytän aineistonani Tietoarkistosta löytyvää Jorma Kuusisen keräämää aineistoa Elämänkulku 1971–2002. Se on pitkittäisaineisto, jossa on tutkittu lahjakkuuden, sosiaalisen taustan ja koulumenestyksen yhteyksiä nuorten aikuisten elämäntaakkaan, elämän tärkeisiin valintoihin sekä elämäntaakkaan. Aineistoa on alettu keräämään vuonna 1971, jolloin tutkittiin 3–9-vuotiaiden jyvaskyläläisten yleisälykkyyttä. 1980-luvulla aineistoon on kerätty tutkimushenkilöiden peruskoulun arvosanoja sekä tiedot koulutusvalinnoista ja mahdollisista lukion arvosanoista.

1991 tehtiin lomakekysely, jossa kartoitettiin muun muassa 23–27-vuotiaiden tutkimushenkilöiden koulutus-, työ- ja uravalintoja sekä niihin liittyviä asenteita. Vielä vuonna 2002 tehtiin lomakekysely, jolla kartoitettiin 34–38-vuotiaiden tutkimushenkilöiden elämäntulkua. Lisäksi tällöin poimittiin Tilastokeskuksen rekisteritiedot vastaajien koulutuksesta ja ammatista. Kiinnostavina taustamuuttujina aineistossa ovat kohdehenkilöiden ja heidän vanhempiansa koulutus- ja tulotiedot, ammattiasemat ja lapsuuden perheen sosioekonominen status. Olen valinnut tutkimukseeni muuttujia vuosien 1991 ja 2002 lomakekyselyistä sekä taustamuuttujista.

Aineisto kerättiin valitsemalla 3700 jyvaskyläläislapsen perusjoukosta 700 lapsen otos. Vastaajamäärä oli vuonna 1991 437 ja vuonna 2002 413. Tutkimuksessani lopullinen otoskoko (n) on 321, sillä osalta alkuperäisen otoksen vastaajista puuttuu tarvitsemiani vastauksia. Aineistosta on julkaistu vuosina 1974–2010 useita tieteellisiä artikkeleita ja pro gradu -tutkielmia lähinnä kasvatustieteiden näkökulmasta, esimerkiksi Jorma Kuusinen on tutkinut 1980-luvulla muun muassa koulumenestyksen ja sosiaalisen taustan yhteyttä.

4.2 Tutkimusmenetelmät ja aineiston analyysi

Kvantitatiiviset tutkimusmenetelmät

Empiirinen sosiaalitutkimus jaetaan sekä teoreettis-metodologisten lähtökohtien että aineistojen käsittelytekniikoiden näkökulmista kvalitatiiviseen eli laadulliseen ja kvantitatiiviseen eli määrälliseen tutkimukseen. Molemmissa pyritään tarkastelemaan valittua ilmiötä havainnoimalla eli mittaamalla. Kun kvantitatiivisessa tutkimuksessa mittaaminen edellyttää tutkimuskohteen pelkistämistä numeeriseen muotoon, kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkimuskohde pelkistetään verbaaliseen eli kielelliseen muotoon. (Räsänen 2005, 85, 89.) Kun pohdin aiemmin, että aion kandidityöni tapaan tarkastella myös gradusani ylisukupolvisia ilmiöitä, alkoi mieleeni hahmottua yhä vahvemmin ajatus kvantitatiivisen tutkimuksen tekemisestä. Koin määrällisten tutkimusmenetelmien käytön suurena haasteena, mutta toisaalta taas koin houkuttelevana nähdä ja oppia, miten sosiaalityötä koskettavia ilmiöitä voidaan analysoida lukujen avulla. Koska opintoihini kuuluvat kvantitatiivisten tutkimusmenetelmien kurssit tuntuivat minusta mielenkiintoisilta ja helposti ymmärrettäviltä, päätin ottaa haasteen vastaan.

Pohjolan (2007, 22) mukaan ”muotivirtaukset” tutkimusasetelmien valinnassa vaikuttavat suuresti siihen, millaisia tutkimusmenetelmiä tutkijat valitsevat. Pohjola (mt.) puhuu varsinkin opinnäytteitään tekevästä opiskelijoista, joista lähes kaikki valitsevat laadullisen tutkimuksen ja aineistolähtöisyyden. Erilaisia tutkimuksellisia lähestymistapoja ja niihin liittyviä metodioppaita on tarjolla enemmän kuin koskaan aiemmin, mutta silti menetelmän valinta näyttää noudattavan valtavirran kaavaa, eikä tutkimuksellista moniarvoisuutta synny. Kuitenkin tutkimusmenetelmän valinta määrittää monia tutkimusta ohjavia lähtökohtia, minkä vuoksi olisi tärkeää pohtia valintojen tuottamia sitoumuksia tarkemmin. Tutkimuksen osatekijöiltä edellytetään yhteensopivuutta, jota menetelmän valinta määrittää. (Mt.)

Kvantitatiivista tutkimusta tehdessä ihmistieteellisen tutkimuksen tekijä on kiinnostunut niistä ilmiöiden välisistä yhteyksistä, joita voidaan ilmentää määrällisillä tutkimusmenetelmillä. Yhteiskuntatieteilijä tekee aineistoa analysoimalla päätelmiä, joiden avulla hän tarkastelee todellisuutta aineiston takana. (Jokivuori & Hietala 2007, 11–12.) Toisin kuin kvalitatiivisessa tutkimuksessa, kvantitatiivinen tutkimus mahdollistaa ilmiön tarkastelun ulkoapäin, jolloin tutkijan ei juurikaan ajatella vaikuttavan tutkimuskohteeseensa. Lisäksi kvantitatiivisissa aineistoissa otos edustaa tiettyä havaintoyksiköiden perusjoukkoa, jolloin mahdollistuu johtopäätösten ja yleistysten tekeminen myös perusjoukon ulkopuolelle, kun kvalitatiivisen tutkimuksen ymmärretään rajoittuvan vain tutkimuskohteiksi valittuihin yksiköihin. (Räsänen 2005, 86–87.)

Aineiston analyysi

Tutkimusta tehdessä on tärkeää pystyä perustelemaan, miksi käyttää mittaamiseen valitsemiaan muuttujia ja miten valitut muuttujat mittaavat selitettävää ilmiötä. Itse olen joutunut pohtimaan varsinkin huono-osaisuuden mittaamista. Kallion ja Hakovirran (2020, 13) mukaan huono-osaisuutta voidaan mitata näkökulmasta riippuen subjektiivisilla tai objektiivisilla mittareilla. Subjektiivisessa mittauksessa yksilö itse määrittelee huono-osaisuutta omien kokemustensa kautta. Objektiivisesti huono-osaisuutta voidaan mitata esimerkiksi asunnottomuudella, pitkäaikaistyöttömyydellä, koulupudokkuudella tai pitkäaikaisella toimeentulotukiasiakkuudella. Subjektiivinen ja objektiivinen huono-osaisuus eivät aina korreloi keskenään, sillä yksilö voi kokea toimeentulonsa ja hyvinvointinsa hyväksi, vaikka objektiivinen mittari määrittäisi hänet tuloköyhäksi. Usein tutkijan on vaikeaa huomioida tutkimuksessaan sekä objektiivinen että subjektiivinen näkökulma aineiston rajallisuuden vuoksi. (Mt., 13.)

Lapsen sosiaalinen asema on yleisesti määritelty vanhempien aseman kautta (Sirniö 2015, 74–75). Kallio ja Hakovirta (2020, 27) ovat esitelleet erilaisia tapoja mitata lasten köyhyyttä ja huono-osaisuutta. Tapoina ovat mm. perheen suhteellisen köyhyysasteen, välttämättömyyksiksi ajateltujen tavaroiden tai elinolosuhteiden puutteen (deprivaatiomittari), pitkäaikaisen toimeentulotukiasiakkuuden, vanhempien koulutustason ja lapsen oman subjektiivisen kokemuksen mittaaminen. Huono-osaisuuden ajatellaan rakentuvan sosioekonomisesti ja määrittyvän keskeisesti taloudellisten resurssien puutteella. (Mt., 18, 27.) Esimerkiksi Metso (2004, 40) on käyttänyt koulun ja kodin vuorovaikutusta selvittävässä tutkimuksessaan vanhempien sosiaalisen aseman määrittelijänä heidän koulutustaan, sillä vanhemman kouluttautuminen kerryttää myös lapsen koulunkäyntiin vaikuttavia yksilöllisiä resursseja. Kuitenkin Metso (mt., 152) pohtii, että pelkästään koulutus- ja ammattiasemaan perustuva sosiaalisen aseman luokittelu tuntuu toisaalta yksinkertaistavalta; yksilöiden elämät ovat usein moninaisempia kuin yksinkertaistavat luokitukset. Tutkimusaineistoni mahdollistaa lapsen huono-osaisuuden ja lapsuuden perheen lähtökohtien mittaamisen vanhempien sosiaalisen aseman mukaisesti, jossa on huomioitu heidän ammatti-, tulo- ja koulutustekijänsä.

Sopivan tutkimusmenetelmän valinta on seurausta jäsenetystä tutkimustehtävästä, eli aineistolle esitetystä kysymyksestä (Jokivuori & Hietala 2007, 8). Käytin tutkimuksessani aineiston analyysimenetelminä ryhmittely- eli klusterianalyysiä sekä faktorianalyysiä, jotka ovat monimuuttujamenetelmiä. Ihmistieteissä muuttujien väliset yhteydet ovat usein hyvin heikkoja, koska sosiaalinen todellisuus on niin kompleksinen kokonaisuus, ettei ihmisten asenteita ja toimintaa kyetä selittämään vain yhden tekijän avulla. Monimuuttujamenetelmien avulla voidaan tarkastella samanaikaisesti usean muuttujan yhteyttä ilmiöön, joten muuttujien välisten yhteyksien selitysaste kasvaa. Ne ovat tehokkaita työkaluja empiirisen tutkimusaineiston käsittelyyn ja numeerisen tiedon hankintaan tutkimuskohteena olevasta ilmiöstä. (Mt., 3, 13, 37–38.)

Ryhmittelyanalyysin tavoitteena on jakaa aineisto ryhmiksi eli klustereiksi, jotka ovat keskenään mahdollisimman erilaisia, mutta ryhmien sisällä havainnot ovat mahdollisimman samankaltaisia (Tähtinen ym. 2011, 179). Näin se soveltuu tilanteisiin, joissa on tavoitteena löytää erilaisia vastaajaryhmiä. Ryhmittelyanalyysi perustuu keskiarvolaskelmiin ja niiden määrittelemisiin ryhmäkeskuksiin. Havaintojen etäisyyttä ryhmäkeskuksista vertaillaan, ja pyritään sijoittamaan jokainen havainto kuuluvaksi lähimpään ryhmäkeskukseen. (Silén 2021, 130–131.) Ryhmittelyanalyysissa tulos saadaan usein useiden

erilaisten kokeilujen kautta, sillä vaihtoehtoisia ryhmittelyjä voi olla useita ja eri ryhmittelymenetelmät voivat tuottaa hyvin erilaisia tuloksia. Ratkaisun oikeellisuutta ei voida arvioida tilastollisilla testeillä, vaan päätös perustuu tutkijan omaan arvioon ja tutkimusaiheen sisällön asiantuntemukseen. Ryhmittelyanalyysin avulla tehtyä ryhmittelyä voi hyödyntää jatkoanalyyseissa, kuten ristiintaulukoinnissa. (Tähtinen ym. 2011, 179–180.) Sain ryhmittelyanalyysin avulla jaoteltua aineistoni neljään eri sosiaalisen aseman muodostumisen ryhmään.

Faktorianalyysin avulla voidaan selvittää, mitkä muuttujat mittaavat sisällöltään samoja ominaisuuksia ja miten muuttujia olisi järkevää ryhmitellä (Valli 2001, 87). Se tutkii muuttujien välisiä korrelaatioita ja pelkistää monen kysymyksen muodostaman avaruuden korrelaatioiden perusteella mahdollisimman vähäiseen määrään faktoreita. Mikäli kysymysten välillä on voimakas korrelaatio ja ne ovat käsitteellisesti lähellä toisiaan, niiden ajatellaan mittaavan samaa ominaisuutta. (Jokivuori & Hietala 2007, 90.) Faktorin muodostaa siis joukko muuttujia, jotka korreloivat vahvasti keskenään, mutta vain heikosti muiden muuttujien kanssa. Faktorianalyysin tuottamaan arvoa sanotaan faktorilataukseksi, ja sen suuruus kertoo, kuinka paljon muuttujan vaihtelusta kyetään selittämään faktorin avulla. (Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto 2021c.) Arvo vaihtelee 0:n ja 1:n tai 0:n ja -1:n välillä ja mitä lähempänä arvo on yhtä, sitä paremmin faktorit kykenevät selittämään kyseisen muuttujan vaihtelua. Arvo voidaan muuntaa prosenteiksi, esimerkiksi arvo ,480 tarkoittaa, että faktorit selittävät 48 % muuttujan vaihtelusta. (Jokivuori & Hietala 2007, 96–97.) Mikäli muuttujan arvot korreloivat negatiivisesti faktorin arvojen kanssa, faktorilataus on arvoltaan negatiivinen.

Faktorianalyysin rotaatiomenetelmänä käytin direct oblimin -menetelmää. Rotaatiolla tarkoitetaan prosessia, jonka tarkoituksena on helpottaa faktorianalyysin tulosten tulkitsemistä, eikä se juurikaan muuta tuloksia sisällöllisesti. Direct oblimin on vinokulmarotaatiomenetelmä, joka sallii faktoreiden välisen korrelaation. (Jokivuori & Hietala 2007, 115; Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto 2021c.) Käytin faktorianalyysissä muuttujina vuonna 2002 tehdystä kyselystä löytyviä väittämiä, joista poimin teorialähtöisesti psykologisen pääoman ulottuvuuksia mittaavat muuttujat. Pääsin faktorianalyysin avulla testaamaan teorialähtöisen jaotteluni paikkansa pitävyyttä ja valitsemaan muuttujia summamuuttujiin.

Teoreettisten käsitteiden ja niitä vastaavien empiiristen indikaattorien vastaavuus toisiinsa ei ole automaatio. Vastaavuudessa on kyse mittauksen käsitteellisestä validiteetista,

eli teoreettisen käsitteen operationalisoinnin haasteesta. Mikäli operationalisointi tapahtuu huolimattomasti, on vaarana, etteivät empiiriset käsitteet ilmennä teoreettisia käsitteitä. Käsitteiden onnistunut operationalisointi vaatii laajaa ja syvällistä perehtymistä aiheesta käsittelevään tutkimukseen. Tällöin yksittäinen kysymys tai väittäminen on osa jonkin teoreettisen käsitteen konkreettista ilmentymää. Koska aineiston pohjalta havaittuja tuloksia pyritään usein yleistämään sekä perusjoukkoon että takaisin teoriaan, on teoreettisten käsitteiden operationalisointi erityisen tärkeää. (Jokivuori & Hietala 2007, 10–11.) Minulla oli käytössä valmis aineisto, joten sen mittareita ei ollut luotu teorialähtöisesti koskien juuri psykologisen pääoman ulottuvuuksia. Käytin runsaasti aikaa tutkimuskirjallisuuteen tutustumiseen ja käsitteiden yksinkertaistamiseen, jotta kykenin operationalisoimalla sijoittamaan väittämiä psykologisen pääoman ulottuvuuksien alle. Suurin osa kyselyn väittämistä jäi kokonaan analyysin ulkopuolelle, koska niillä ei voitu mitata psykologisen pääoman ulottuvuuksia. Joidenkin väittämien kohdalla tunsin epävarmuutta ja olikin mielenkiintoista huomata, että faktorianalyysi paljasti juuri näiden väittämien erottuvan joukosta.

Faktorianalyysin tehtyäni selvitin faktoriin latautuneiden kärkimuuttujien reliabiliteettikertoimen. Reliabiliteettia kuvaava tunnusluku lasketaan muuttujille, jotka on tarkoitus yhdistää summamuuttujaksi. Sillä tarkoitetaan mittarin johdonmukaisuutta, eli sitä, että mittari mittaa kokonaisuudessaan samaa asiaa. (Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto 2021a.) Reliabiliteetin arvo vaihtelee 0–1:n välillä (Valli 2001, 92). Mitä reliaabelimpi mittari on, sitä vähemmän siihen vaikuttavat satunnaisvirheet tai olosuhteet. Saman ilmiön mittaaminen useilla eri kysymyksillä nähdään parantavan mittarin reliabiliteettia. Käytin muuttujaryhmän reliabiliteetin mittaamiseksi tunnuslukuna Cronbachin alfaa, jolla mitataan mittarin yhtenäisyyttä. Mitä suurempi alfan arvo on, sitä yhtenäisemmäksi mittari voidaan todeta. (Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto 2021a; Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto 2021b.)

Summamuuttuja on yksi uusi muuttuja, johon on yhdistetty tietoa useasta muuttujasta. Tällöin summamuuttujaa voidaan hyödyntää tilastollisten menetelmien käytössä yksittäisiä muuttujia vastaavasti. Usein onkin järkevää tarkastella asiaa kokonaisuutena yksittäisten väittämien sijaan. (Valli 2001, 87.) Muodostin kunkin faktorin kärkimuuttujista summamuuttujat, joista jokainen edustaa yhtä psykologisen pääoman osatekijää. Summamuuttujia käytetään usein asenneväittämiin saatujen vastausten yhdistämisessä, jolloin saadaan aikaan tiivistetty kuva tietyistä asiasta (Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto

2021b). Summamuuttujia voidaan käyttää jatkoanalyysissä käsitteiden empiirisinä vastineina (Silén 2021, 100).

Analysoinnin helpottamiseksi summamuuttuja luokitellaan yleensä uudelleen, jotta sen arvoja voidaan tarkastella esimerkiksi taulukoiden avulla (Valli 2001, 90). Tähtisen ym. (2011, 46) mukaan luokkien tulee perustua tutkimusongelmaan, olla toisensa poissulkevia ja toisistaan riippumattomia, tapauksia ei saa jäädä luokittelematta ja luokituksista tulee muodostua yhtenäinen kokonaisuus. Luokittelun summamuuttujan kolmeen eri luokkaan, jotka kuvastivat psykologisen pääoman ulottuvuuden esiintymistä vahvasti, kohtalaisesti ja heikosti.

Kuvailevana menetelmänä käytin ristiintaulukointia, jonka avulla voidaan tutkia muuttujien jakautumista ja niiden välisiä riippuvuuksia sekä tehdä tutkimuksen otokseen perustuvia johtopäätöksiä (Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto 2021d). Ristiintaulukoinnin jälkeisten tuloksia on mahdollista esittää erilaisten kuvioiden avulla (Räsänen 2005, 93).

Tutkimuksen lähtökohtana ja tavoitteena on yleensä mielekkäiden merkitysten tarjoaminen aineistosta havaituille ilmiöille (Räsänen 2005, 87). Saatujen tulosten tulkinnat eivät koskaan nouse esille välittömästi ja itsestään, vaan ne ovat aina tulkittuja tuloksia. Tutkijan tehtävänä on pitää havaitut tulokset ja niistä tehdyt tulkinnat sekä johtopäätökset erillään toisistaan. (Jokivuori & Hietala 2007, 9.)

4.3 Tutkimuksen eettisyys

Keskeinen osa tutkimusprosessia ovat eettiset kysymykset ja niihin liittyvä pohdinta. Etiikka ohjaa tutkimusprosessia alusta loppuun määrittäen tutkijan valintoja muun muassa tutkimuskohteen valintaan ja tiedeyhteisön sisäisiin toimintaperiaatteisiin liittyen. (Kuula 2011, 11.) Etiikalla tarkoitetaan asioiden tarkastelua moraalista näkökulmasta, jolloin ollaan kiinnostuneita siitä, mikä on oikein tai väärin, sallittua tai kiellettyä, hyväksyttävää tai tuomittavaa, hyvää tai pahaa. Eettisen ajattelun edellytyksenä on, että asioilla on olemassa moraalinen näkökulma. Kun moraalitietämystä ymmärretään jokapäiväiseen elämään liittyväksi moraalikeskusteluksi esimerkiksi rehellisyydestä tai lasten oikeuksista, näihin moraalisiin kysymyksiin kohdistuvaa tutkimusta kutsutaan etiikaksi. (Pietarinen & Launis 2002, 42–43.) Koska mikään tieto ei ole täysin arvovapaata, vaan on riippuvainen toimijoistaan ja heidän sosiaalisista verkostoistaan, tarvitaan tutkimusetiikkaa ohjaamaan

paitsi yksittäisen tutkimusprosessin kulkua, myös koko tiedejärjestelmää ja tieteellistä tietoa (Rauhala & Virokannas 2011, 247–248, 251).

Pietarisen ja Launiksien (2002, 46) mukaan tutkimusetiikalla tarkoitetaan niiden eettisten kysymysten tarkastelua, jotka liittyvät tutkittavan kohteen erityislaatuun tai nousevat esiin tutkimusprosessin eri vaiheissa, kuten suunnittelussa, menetelmien valinnassa, aineiston kokoamisessa, luokittelussa ja julkaisemisessa. Tutkijan pohdittavaksi tulevat muun muassa kysymykset hyvän tieteellisen käytännön noudattamisesta, tutkimusvilpistä, tutkijan vastuusta tulosten jatkokäyttöön liittyen sekä ihmistutkimuksen erityiset näkökohdat ja vastuut. On tärkeää pohtia myös sitä, millaista tiedettä tarvitaan. (Mt.) Pohjolan (2007, 12) mukaan eettisesti kestävä tutkimus tarkoittaa, että tutkija punnitsee tietoisesti tutkimusprosessinsa eri vaiheiden ratkaisujen kestävyuden ja pohtii niiden merkitykset sille kuvalle todellisuudesta ja seurauksista, joita hän luo tutkimuksensa avulla (mt.). Pääperiaatteena on, että ensisijaisesti tutkija itse vastaa tutkimuksensa eettisyydestä (Kokko 2011, 305).

Eettisellä ongelmalla tarkoitetaan tilannetta, jossa ei tiedetä, millainen toiminta on eettisesti tai moraalisesti oikein jossain tilanteessa. Tällöin ei pystytä löytämään ratkaisua, jota voitaisiin pitää ainoana oikeana, vaan useimmiten kaikki tilanteisiin liittyvät ratkaisut tuntuvat näissä tapauksissa jossakin suhteessa epätyytyttäviltä. Eettisten ongelmien ratkaisemiseksi tarvitaan etiikan tutkijoiden, tieteenharjoittajien ja yhteiskunnan toimijoiden mutta myös tavallisten kansalaisten välistä monipuolista vuoropuhelua. (Pietarinen & Launis 2002, 49–50, 57.)

Koska tutkimuseettisiä kysymyksiä on alettu viime vuosina pohtia yhä laajemmin, ovat yleistyneet myös eettiset ohjeistukset, etiikkaa analysoivat tekstit sekä näitä teemoja työstävät työryhmät. Virallinen ja ohjaava rooli on Tieteellisten seurojen valtuuskunnan piirissä toimivalla Tutkimuseettisellä neuvottelukunnalla, jonka tehtävänä on edistää tutkimuseettistä keskustelua ja tehdä aloitteita sen vahvistamiseksi. (Pohjola 2007, 13.) Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ja suomalaisen tiedeyhteisön laatima ohjeistus hyvästä tieteellisestä käytännöstä antaa pohjan eettisesti kestäväälle tutkimustoiminnalle (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, 6). Hyvään tieteelliseen käytäntöön kuuluu muun muassa muiden tutkijoiden kunnioittaminen asianmukaisten viittauskäytäntöjen avulla. Esimerkiksi omassa pro gradu -työssäni sitoudun Tietoarkiston käyttöehtoihin käyttämällä Kuusisen (2018) aineistoa. Käyttöehdoissa edellytetään, että aineistoa käytetään

tutkimukseen, opetukseen tai opiskeluun ja että aineistoon ja sen tekijöihin on viitattava asianmukaisesti kaikissa julkaisuissa ja esityksissä, joissa aineistoa käytetään.

Etiikka sosiaalityön tutkimuksessa

Paneutuessani etiikan paikkaan sosiaalityön tutkimuksessa sain huomata, miten etiikka ohjaa kaikkia tutkimusprosessin vaiheita ja valintoja. Sosiaalityön ilmiöt ovat herkkiä ja ihmiset, joita ilmiöt koskettavat, ovat usein erityisen haavoittuvissa asemissa, joten etiikan asema sekä sosiaalityön kenttä- että tutkimustyössä on hyvin vahva. Myös Kuusisto-Niemen ynnä muiden (2011, 259) mukaan eettiset kysymykset ja ongelmat ovat aina osa sosiaalityön ja sen tutkimuksen olemusta (mt.). Useat sosiaalityön ilmiöt liittyvät ihmisen elämän haavoittuvuuteen ja ilmiöitä tuottaviin sekä ylläpitäviin ympäristöihin ja ehtoihin. Eettisesti kestävä sosiaalityön tutkimuksen tulee olla hyödyllistä ja rakentavaa tutkittaville ihmisille. Sosiaalityön merkittävänä ammatillisina ja tieteellisinä juurina toimivat ihmisoikeudet edellyttävät tiedon ja tutkimuseettisyyden välisen suhteen määrittelyä ja selventämistä. (Rauhala & Virokannas 2011, 246–247.) Sosiaalityön tutkimuksessa on keskeisesti kyse yksilön ja yhteiskunnan välisestä suhteesta, joka sisältää tutkimuksellisesti paljon jännitteitä, esimerkiksi liittyen toimijuuteen, itsemääräämisoikeuteen tai sosiaalityön ihmisenäkemykseen (Kokko 2011, 310). Sosiaalityön tutkimusta tekevä tutkija joutuu usein vaikeiden eettisten kysymysten eteen siitä syystä, että tutkimuksen aihe on arkaluontoinen. Lisäksi tutkija joutuu pohtimaan muun muassa omaa positiotaan, tapaa lähestyä tutkimuskohdetta sekä johtopäätösten tekemistä. (Heikkilä 2002, 165.)

Koska yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa molemmat osapuolet, sekä tutkimukseen osallistuvat ihmiset että tutkijat, ovat ihmisiä, asetelma tuottaa erityisen tutkimuksellisen vastuun. On keskeistä huomioida tutkimuksessa mukana olevien ihmisten loukkaamattomuus ja kunnioittaminen arvokkaina ihmisinä. Lisäksi on tärkeää pohtia, voivatko tutkimusjoukkoon kuuluvat kokea heidän panoksestaan olevan etua heidän tilanteilleen tai ihmisryhmille, joiden edustajia he tutkimuksessa ovat. Lisääkö tutkimuksen tuottama tieto ymmärrystä heidän tilanteestaan ja voiko se edes välillisesti vaikuttaa heitä koskeviin päätöksiin? Haastattelututkimuksiin osallistuvat voivat myös kokea hyötyneensä henkilökohtaisesti tutkimukseen osallistumisesta, koska haastattelu on voinut auttaa heitä jäsentämään elämänsä uudella tavalla. Pelkän selittämisen, kuvaamisen ja ymmärtämisen lisäksi tutkimus siis tuottaa asioita; se saa aikaan seurauksia, muuttaa käsityksiä ja vaikuttaa. Vaikuttavuuden vuoksi on keskeistä pohtia, mitä tutkimus tuottaa, mitä varten ja keiden hyödyksi, sillä sosiaalityössä yhteiskunnallinen todellisuus ja inhimillisen

elämän piireet ovat aina läsnä. Tätä kutsutaan seuraamusetiikaksi. Vaikka tutkimuksesta olisi tarkoitettu tehtävän mahdollisimman neutraali, siinäkin joudutaan tekemään valintoja muun muassa näkökulmien ja lähtökohtien valintaa koskien sekä siitä, mitä asioita jätetään sanomatta. (Pohjola 2007, 24–25, 29.)

Etiikka sosiaalityön tutkimusprosessin eri vaiheissa

Rauhala ja Vironkannas (2011, 251) kuvaavat, että koska tutkittava ihminen on ihmistieteellisen tutkimuksen tutkimusetiikan lähtökohta, tutkijan on kunnioitettava tutkittavan ihmisen itsemääräämisoikeutta ja loukkaamattomuutta tutkimusprosessin kaikissa vaiheissa. Tutkittavien vahingoittamista on vältettävä tietoisesti ennakoimalla huolellisesti tutkimukseen liittyvät mahdolliset riskit, harmit ja vahingot. Yksityisyyden suojan nauttiminen sekä tietosuojaan liittyvien lakien ja ohjeiden huomioonottaminen tietoa käsitellessä on itsestäänselvyys. Tämän mahdollistamiseksi tutkijan tulee käsitteellisten ja metodologisten valintojensa lisäksi sekä niihin sisällyttäen ohjata tutkimustaan tutkimusetiikasta tarkastellen. Valinnat ja periaatteet tulee raportoida läpinäkyvästi osaksi tuloksia. (Mt.) Cederlöfin (1999, 102) mukaan tutkimuksen pätevyysvaatimuksina ovat aina avoimuus ja kritisoiavuus.

Clarkeburn ja Mustajoki (2007, 53) taustoittavat tutkimusaiheen valintaan liittyvää eettistä pohdintaa. Heidän mukaansa aihevalinnan ollessa tutkijan itsensä käsissä hän joutuu tekemään monia eettisiä päätöksiä pohtien muun muassa aiheen merkittävyyttä ja hyödyllisyyttä, jo olemassa olevan taustatiedon määrää sekä mahdollisuuksia ja resursseja ylipäätään tutkia juuri tätä aihetta. (Mt., 54–55.) Sosiaalitieteissä pohditaan yleisesti, mitä aiheita saa, voi tai pitää tutkia. Tutkijat voivat jäädä miettimään varsinkin arkaluontoisten kokemusten tai marginaalissa olevien ryhmien tutkimisen oikeutusta; onko tutkijalla oikeus tunkeutua tutkimuksellaan toisen elämään ja penkoa näkyviin kipeitä asioita? Kuitenkaan eettiset tekijät eivät estä tutkimasta mitään aihetta, vaan olennaista on se, miten korkeaa eettisyyttä vaativat näkökulmat otetaan huomioon tutkimusprosessin eri vaiheissa. Vaikka aiheet ovat arkoja ja vaikeita, on niitä tarpeen tehdä tutkimuksella näkyviksi, sillä tuotetulla tiedolla on mahdollista luoda yhteiskunnallisia ratkaisuja ja tukea samankaltaisissa tilanteissa eläville ja heidän kanssaan työskenteleville. (Pohjola 2007, 18.)

Tutkimusaiheen valinnan ja näkökulman määrittelemisen lisäksi muutkin tutkimusprosessin valinnat, muun muassa tutkimuskysymyksen muotoilu ja tiedonkeruusta

päättäminen, edellyttävät pohdintaa tutkimustulosten vastuullisesta hyödyntämisestä (Heikkilä 2002, 175). Tutkimukseen liittyy aina näkökulma vallankäytöstä. Jotta valtaa voidaan analysoida, täytyy pohtia, keitä tutkimuksella palvellaan ja keitä sen tulokset hyödyttävät. Tutkimuksella tulee olla yhteiskunnallista relevanssia; sen tulee tuottaa uutta tietoa ja ymmärrystä, jotta ilmiöt saadaan paremmin haltuun päätöksenteossa ja toiminnallisissa ratkaisuisissa. Tutkimustulosten hyödynsääjiä pohdittaessa täytyy muistaa, että yhteiskuntatutkimuksessa korostuvat ihmisarvon kunnioittaminen ja sosiaalinen vastuu. Ne merkitsevät, että tutkimuksen valinnat on tehtävä ihmisen näkökulmasta. On myös yleinen ajatus, että tutkimuksen tulee asettua heikompiosaisen puolelle, jolloin tutkimuksen tehtävänä on arkielämän todellisuuden, huono-osaisuuden ja hyvinvointia vaikeuttavien tekijöiden näkyväksi tekeminen. (Pohjola 2007, 28.)

Olen tehnyt näitä pohdintoja jo aiemmin miettiessäni kandidityöni aihetta, jolloin suunnitelin saman tutkimusaiheen eteenpäin viemistä pro gradu -työksi asti. Omalla kohdallani isoimpana haasteena toivomani aiheen tutkimisessa oli sopivan pitkäikäisaineiston löytäminen. Kun soveltuva valmis aineisto löytyi, tutkimusaiheeni ja -kysymykseni ovat muokkautuneet ja saavuttaneet eettistä tarkastelua kestävän muotonsa. Vaikka tutkimuksessa käyttämäni aineisto on suhteellisen vanhaa, siitä saatavat tulokset palvelevat sekä tutkimukseen osallistuneita että muitakin, varsinkin heikoista lähtökohdista ponnistavia ihmisiä. Tutkimustulokseni lisäävät tietoa ja ymmärrystä ylisukupolvisiin ilmiöihin ja sosiaaliseen liikkuvuuteen liittyen sekä auttavat ammattilaisia ottamaan huomioon yksilöllisten ajattelu- ja käyttäytymismallien sekä niiden kehittämisen vaikutukset ja mahdollisuudet. Yhteiskunnallisen eriarvoisuuden vähentäminen vaatii ymmärrystä ihmisten hyvinvointia heikentävistä ilmiöistä ja niiden synnystä. Vain tällöin voidaan kehittää ilmiöitä ennaltaehkäiseviä toimia sekä puuttua eriarvoistaviin rakenteisiin ja ylisukupolvisiin ongelmiin. Eettiseen pohdintaan selkeästi kuuluva tutkimuksen seurausten ja hyötyjen miettiminen antaa siis tukensa tutkimukseni aihe- ja näkökulmavalinnoille.

Myös otoskoon määrittely nähdään eettisenä kysymyksenä. Otoskoon tulisi olla tarpeeksi iso, jotta se edustaa tutkittavaa perusjoukkoa riittävällä tarkkuudella. (Clarkeburn & Mustajoki 2007, 70.) Käytin tutkimuksessani valmista aineistoa, joten otoskoon liittyvän eettisen pohdinnan on tehnyt aineiston kerännyt tutkija suunnitellessaan tutkimusprosessia. Aineistoni koostuu anonyymien vastaajien täyttämistä strukturoiduista kyselylomakkeista sekä heidän taustatiedoistaan, jolloin myöskään vastaajien anonyymiteetti ei vaarannu. Yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen eettisyydestä kertova kirjallisuus tuntuu

painottuvan kvalitatiivisen tutkimukseen, jossa tarkastellaan varsinkin haastattelututkimuksen eettisiä haasteita. Koska käytin pro gradu -tutkimuksessani valmista, kvantitatiivista, anonymisoitua aineistoa, aineiston käsittelyssä ja tulosten raportoinnissa eteen tulevia eettisiä haasteita oli huomattavasti kvalitatiivista ja tunnistetietoja sisältävää aineistoa vähemmän varsinkin, kun aineistonkeruuvaihe jäi minulta kokonaan tekemättä. Käyttäessäni tutkimuksessani valmista aineistoa minun täytyi luottaa siihen, että aineiston kerääjä on ottanut eettiset näkökulmat huomioon suunnitellessaan ja toteuttaessaan aineistonkeruuta.

Tutkimuksen tehtävänä on tuottaa uutta tietoa ja pyrkiä ymmärtämään ilmiöitä (Ronkainen ym. 2011, 11). Yliopisto-opintojen myötä olen alkanut hahmottaa tiedon rakentumisen visuaalisesti palasista koostuvana rakenteena, jossa uuden tiedon rakentumiseen ja paikallaan pysymiseen tarvitaan vanhaa tietoa. Uusi tieto rakentuu aiemmin tuotetun tiedon varaan. Mitä enemmän olen käynyt läpi tutkimuskirjallisuutta ja -artikkeleita, olen oppinut hahmottamaan, kuinka vanhoilla, klassisilla teorioilla voidaan yhä vuosienkin jälkeen antaa tukea ja perusteluita uudelle tiedolle. Olen myös oppinut ymmärtämään sen, että tutkimus ja tiedon tuottaminen sisältävät myös valintoja; mihin tutkimukseen viittaat ja mikä tukee parhaiten omaa tutkimustasi. Toisaalta on tärkeää oppia käsittelemään omia tuloksiaan myös sellaisten tutkimusten näkökulmasta, joissa tutkimustulos on päinvastainen. Tällaiset valinnat kuvastavat myös eettistä pohdintaa; teet valintoja siitä, mitä kerrot ja mitä jätät kertomatta, minkä näkökulman valitset. Olen oppinut ymmärtämään myös sen, että tiedeyhteisö koostuu tavallisista ihmisistä tahattomine ja tahallisinekin virheineen, ja tämän vuoksi kriittisen ajattelun omaksuminen on ehdottoman tärkeä taito.

Etiikka sosiaalityön tutkimuksen tulosten raportoinnissa

Pohjola (2007, 21) kertoo, että myös tutkimustulosten tulkintaan liittyy eettisiä ongelmia. Tulkintavaiheessa tutkija on aikaisempien tutkimuksellisten valintojensa vanki, sillä tulokset rakentuvat aineiston hankinnan varaan. Tuloksissa ei voida ylittää sitä, mihin aineisto antaa mahdollisuudet; mitä on valittu esimerkiksi kyselylomakkeen kokoonpanoksi tai vastausvaihtoehdoiksi. Tämän vuoksi puutteet tai virheelliset valinnat tulevat eteen tulkintojen tekemisen vaikeutena. (Mt.) Koska käytin valmista aineistoa, minun tuli lähestyä tätä haastetta täysin toisesta suunnasta; mihin juuri tämä aineisto antaa mahdollisuuden ja mitä asioita tätä aineistoa käyttämällä on mahdollista tutkia? Tiedonkeruussa tehdyt valinnat ja aineiston rajallisuus määrittivät tutkimukseni tarkempaa aihevalintaa, näkökulmaa ja tutkimuskysymysten asettamista.

Sosiaalityössä ovat samanaikaisesti läsnä tuki ja kontrolli sekä vallankäyttö ja vastuu. Ne heijastuvat osaltaan yksilön kokemukselliseen hyvinvointiin. Tämän vuoksi tutkimustuloksista osallistujille ja suurelle yleisölle raportoitaessa tulee kiinnittää huomiota argumentointiin, käsitteiden valintaan ja tulosten esittämiseen esimerkiksi resurssi-, eikä vaa- jaavuusnäkökulmasta. (Kokko 2011, 311.) Pohjolan (2007, 27) mukaan tutkija käyttää valtaa nimeämällä, määrittelemällä ja kategorisoimalla tutkimuskohdettaan. Tuolloin hän tuottaa yhteiskuntaan ajattelu- ja ymmärrystapoja tutkimastaan ilmiöstä, eli voi uusintaa vallitsevia ennakkoluuloja ja asenteellisia suhtautumistapoja. Tieteen kriittisyys ja arvovapaus tulevat pohdittaviksi jokaisen tulkinnan, käsitteellistämisen ja niiden perustelemisen kohdalla. Peruslähtökohtana on oltava tutkimuksessa mukana olevien ihmisten kunnioittaminen. (Mt, 21, 25–26.)

Raunion (2009, 89–90) mukaan sosiaalityön tutkimuksessa korostetaan usein tutkittavien yksilöiden voimavarojen ja vahvuuksien sijaan heidän ongelmiaan leimaten ihmisiä esimerkiksi huono-osaisiksi, vaikka ihmisyyden kunnioittaminen on sosiaalityön keskeinen arvo. Asia on kuitenkin Raunion näkemystä monimutkaisempi, sillä huono-osaisuus ja sen periytyminen ovat tutkitusti yksiä yhteiskuntamme suurimmista ongelmista, eikä asioita voi kehittää ja viedä eteenpäin, jos niistä vaietaan. Ymmärrettävästi ihmisiä ei saa leimata tai keskittyä pelkästään heidän ongelmiinsa, joten ikäviä ja yksilöitä määritteleviäkin ilmiöitä on kyettävä käsittelemään eettisen harkinnan ja herkkyyden ohjatessa toimintaa. On suuri merkitys sillä, keskittyykö tutkimuksessaan esimerkiksi huono-osaisiksi määriteltyjen ihmisten ongelmiin vai niihin tekijöihin, jotka voivat ehkäistä huono-osaisuutta ja lisätä hyvinvointia.

Kokon (2011, 310) mukaan tulosten raportoinnissa on tärkeää ottaa huomioon tutkittavat, jotka mahdollisesti lukevat tuloksia ja peilaavat niitä omaan elämäntilanteeseensa. On eettisesti kyseenalaista, jos tutkimus tulevaisuudenuskon ja toiveikkuuden lisäämisen sijaan pahentaa tutkittavien tilannetta ja lisää elämän näköalattomuutta. On myös mahdollista, että kun tutkimuksen tuloksia raportoidaan suurelle yleisölle, voidaan painottaa tutkimuksen positiivisia puolia (mt.), kuten oman tutkimukseni kohdalla sosiaalisen liikkuvuuden mahdollisuuksia. Tutkittavat eivät pääse juuri koskaan vaikuttamaan käsitteisiin, joita heistä tutkimuksessa käytetään. He pääsevät joko tutustumaan valmiiseen tutkimusraporttiin tai eivät koskaan enää kuule tutkimuksesta tai sen tuloksista mitään. Lisäksi samoista tutkimusaineistosta voidaan tehdä useita julkaisuja pitkien aikavälien kuluessa, mutta koska tutkimukseen osallistujat eivät kuulu aineiston omistajiin, heille ei kantaudu

tieto aineiston käytöstä eri tutkimuksissa. (Rauhala & Virokannas 2011, 241.) Omassa tutkimuksessani on kyseessä juuri tämä ilmiö. Aineistoa analysoidessani olen joutunut nimeämään vastaajien ryhmiä lapsuudenperheen aseman ja aikuisuudessa saavutetun aseman mukaisesti. Käsite ylisukupolvisesti huono-osainen on sinällään yksilöä ja hänen yhteiskunnallista asemaansa määrittelevä, mutta voidakseni ymmärtää, kuvata, mitata ja antaa uutta tietoa tästä hyvinvointia huomattavasti heikentävästä ilmiöstä, asioista on puhuttava niitä kuvaavilla termeillä. Olen huomioinut tämän käsitteiden nimeämiseen liittyvän eettisen haasteen koko tutkimusprosessin ajan ja kiinnittänyt huomiota käyttämäni käsitteiden valintaan.

Pohjola (2007, 26) näkee eettisiä haasteita myös tutkimuksissa luotuihin luokitteluihin liittyen. Erilaiset teemoittelut ja tyypittelyt ovat yleistyneet aineistojen analyysimenetelminä. Sen sijaan, että tutkimustuloksena jäseneltäisiin esimerkiksi työttömyyttä yhteiskunnallisena ilmiönä, luokitellaan työttömiä eri tyyppeihin. Näin tutkimushenkilöiden ominaisuuksia ja toimintatapoja luokittelemalla rakennetaan kuvaa ilmiöstä. Tulokset voivat olla onnistuneita, mutta silti on pohdittava, miten luokkien ja tyyppien luonneldinnat määrittävät tutkimuksen kohdejoukkoa. Uusintavatko tai luovatko luokittelut tutkimusjoukkoa leimaavia käsitteitä tai kuvauksia? Yksinkertaistaako tai vinouttaako luokittelu ilmiön moninaisuutta tai samanlaistaako se samaan tyyppiin kuuluvia tutkimushenkilöitä? Onko tutkimuksen tehtävänä kuvata ihmisten piirteitä vai analysoida yhteiskunnallista ilmiötä? Ihmiset eivät ole tutkimukseen osallistuessaan tienneet tulevansa nimityksi tai luokitelluiksi vastaustensa perusteella. Mitä enemmän tutkimuksessa analysoidaan ja tulkitaan ilmiön sijaan ihmisiä tyypittelyn tai luokittelun kautta, sitä keskeisempää on pohtia eettisiä kysymyksiä. (Mt.,27.) Olen joutunut pohtimaan luokitteluun liittyviä kysymyksiä myös oman tutkimukseni kohdalla ja päätyneet siihen, että tutkimuksessani hyödyt ovat huomattavasti suuremmat kuin mahdolliset haitat; tutkimukseni lisää ymmärrystä ylisukupolvisia ilmiöitä kohtaan ja auttaa edistämään sosiaalisen liikkuvuuden toteutumista.

Edelleen koen haasteena sen, että vaikka yksilöiden luokittelu ja nimeäminen tiettyyn ryhmään kuuluviksi on vallankäyttöä ja arvottavaa, jonkinlaista käsitteellistämistä ja ryhmittelyä kuitenkin tarvitaan, jotta asioita voidaan tutkia, mitata ja pyrkiä ymmärtämään. Pyrin punnitsemaan asiasta koituvat hyödyt ja haitat; ajattelen, että haavoittuvissa asemissa olevien ihmisten tilanteiden ymmärtäminen, selittäminen ja mahdollisten tukitoimien kehittäminen vaatii välillä sitä, että ilmiötä kuvataan luokittelunkin avulla. Toki

luokittelussa ja käsitteellistämässä on otettava eettiset näkökulmat huomioon ja laadittava tutkimusraportti niin, että se aiheuttaa mahdollisimman vähän haittaa tutkimukseen osallistuneille ihmisille ja muille heidän kanssaan samassa tilanteessa oleville.

Cederlöfin (1999, 102) mukaan tutkimukseen kuuluu aina sen kulkuun ja tuloksiin vaikuttavia ennakko-oletuksia, tavoitteita ja valintoja (mt.). Tutkimus ei ole teknistä toimintaa vaan suodattuu aina tutkijasubjektin ajattelun ja valintojen kautta. Siksi tutkijan on tarpeen punnita omia lähtökohtiaan, arvojaan ja asenteitaan. Tutkijan omat näkemykset ilmiön luonteesta voivat olla kovin vahvat, jolloin siitä on haastavaa tehdä eettisesti kestävää tutkimusta. (Pohjola 2007, 22–23.) On ehkä joskus itse vaikeaa huomata, uusintaako jollain tavalla luokittelevia ja arvottavia asenteita, sillä viittaukset ja oletukset voivat olla hyvin hienovaraisia ja rivien välistä luettavissa. Tämän vuoksi tutkimuksen altistaminen arvioinnille ennen sen julkaisua onkin tarpeen. Uskon, että mitä enemmän näitä eettisiä kysymyksiä pohtii, sitä paremmin oppii ymmärtämään myös omaa ajatteluaan, asenteitaan ja arvojaan, sillä meillä jokaisella on oletuksia eri asioihin liittyen.

Heikkilän (2002, 175) mukaan tutkijan on otettava huomioon myös sosiaaliseen vastuuseen liittyvät seikat esittäessään tulkintoja ja johtopäätöksiä. Tutkija on asettamansa tutkimuskysymyksen paras asiantuntija, jonka näkemys kiistetään harvoin. Tämän vuoksi tutkijalla on vastuu esittää raportissaan loppuun asti pohditut ja mahdollisimman selkeästi auki kirjoitetut johtopäätökset, jotka eivät jätä tulkinnan varaa, mutta perustuvat kuitenkin tutkimuksen esiintuomiin tosiseikkoihin. (Mt., 175–176.)

5 SOSIAALISEN ASEMAN MUODOSTUMINEN

Ensimmäinen tutkimustehtäväni oli selvittää, miten sosiaalisen aseman muodostuminen ilmenee nuorten aikuisten elämäkuluissa. Lapsen sosiaalinen asema määritellään yleensä vanhempien sosiaalisen aseman kautta (Toikka & Haanpää 2020, 125). Yksilön aikuistuuksessa hänelle kuitenkin muodostuu oma sosiaalinen asemansa, johon lapsuuden lähtökohdilla on omat vaikutuksensa. Yksilö joko säilyttää lapsuudessa määritellyn sosiaalisen aseman, jolloin puhutaan ylisukupolvisuudesta, tai aseman muodostumisessa tapahtuu siirtymä, josta puhutaan sosiaalisena liikkuvuutena. Sosiaalista liikkuvuutta voi tapahtua joko ylöspäin, jolloin lapsi saavuttaa korkeamman sosiaalisen aseman kuin vanhempansa, tai alaspäin, jolloin lapsi päätyy vanhempiaan heikompaan sosiaaliseen asemaan. Myös ylisukupolvisuudessa on nähtävissä kaksi erilaista ilmiötä: ylisukupolvinen huono-osaisuus ja ylisukupolvinen hyväosaisuus. Halusin selvittää näiden kaikkien ryhmien esiintymistä nuorten aikuisten elämäkuluissa. Tähän käytin apuna ryhmittely- eli klusterianalyysiä.

Erolan (2010a, 319) mukaan yleisenä käsityksenä pidetään, että yksilön sosiaalinen asema vakiintuu 35 ikävuoteen mennessä, eli tyypillisesti muutoksia ei tämän jälkeen enää juuri tapahdu. Voidaan siis ajatella, että sosiaalisen liikkuvuuden kannalta merkittävät muutokset työurassa tapahtuvat varsin varhaisessa vaiheessa (mt.). Erolan (mt.) mukaan ylemmän professioluokan saavuttaneet voivat yhä nostaa sosiaalista asemaansa oman luokkansa sisällä, mutta harvinaisempaa on, että yksilö siirtyisi korkeasta asemasta esimerkiksi vähän osaamista vaativiin teollisuustöihin. Voidaan myös ajatella, että harva pitkään teollisuuden suorittavaa työtä tehnyt matalasti kouluttautunut työntekijä kokee enää uran tässä vaiheessa nousua tehtaan johtoportaan (mt.). Tutkimuksessani vastaajien sosiaalinen asema määrittyi tilanteessa, jossa vastaajat ovat 34–38-vuotiaita, joten pääsääntöisesti voidaan ajatella lopullisen sosiaalisen aseman olevan saavutettu.

Valitsin ryhmittelyanalyysia varten aineistosta muuttujia, joiden avulla voin määritellä vastaajan sosiaalisen aseman. Kuten jo aiemmin kerroin, ryhmittelyanalyysissa tulos saadaan useiden erilaisten kokeilujen kautta, koska vaihtoehtoiset ryhmittelyt tuottavat hyvin erilaisia tuloksia (Tähtinen ym. 2011, 179–180). Kokeilin lukuisia eri muuttujakokonaisuuksia ja ryhmien lukumääriä, kunnes löysin sopivat muuttujat ja ryhmämäärän. Muuttujiksi valikoituivat [bv2_1]2002: ”Vastaajan koulutusaste”, [ktu4]1991: ”Tyytyväisyys asumistilanteeseen”, [ek92]2002: ”Varmuuden/epävarmuuden tuottajat: Työn riittävyys”

sekä [ek88]2002: ”Varmuuden/epävarmuuden tuottajat: Toimeentulo”. Vastaajan subjektiivisten kokemusten mittaaminen vahvistaa objektiivisten mittareiden, kuten rekisteritietojen, tietopohjaa. Selvittämällä subjektiivisia kokemuksia saadaan tietoa yksilön koke-
masta hyvinvoinnista, kuten materiaalisista resursseista ja terveydestä. (Toikka & Haan-
pää 2020, 119–120.) Esimerkiksi Toikka ja Haanpää (mt., 121) ovat määritelleet tutki-
muksessaan yksilön sosiaalisen aseman käyttämällä kuvaajina työmarkkina-aseman li-
säksi yksilön subjektiivista tyytyväisyyttä asuinolosuhteisiin ja omaa arviota perheen ta-
loudellisesta tilanteesta.

Jotta kykenin tutkimaan sosiaalisen aseman ylisukupolvisia muutoksia, minun tuli lisätä
ryhmittelyanalyysin muuttujaksi myös [t14]: ”Perheen sosioekonominen status”. Aineis-
ton kerännyt tutkija Jorma Kuusinen on ryhmitellyt vastaajien lapsuuden perheen sosiaa-
lisen statuksen kolmeen luokkaan käyttäen hyväksi yhdeksänluokkaista ammattiluoki-
tusta, joka on koottu status- ja palkkaustekijät huomioiden. Ammattiluokituksen runkona
on käytetty Heikki Havénin 1960-luvulla laatimaa koulutusluokittelua, jossa ammattialat
on jaettu yhdeksään eri koulutustasoon: 1. Ammatillisesti eriytymätön koulutus, 2. Am-
matillisesti eriytymätön koulutus – työpaikalla saatu koulutus, 3. Keskiasteen I taso, 4.
Keskiasteen II taso, 5. Keskiasteen III taso, 6. Korkea-asteen I taso, 7. Korkea-asteen II
taso, 8. Korkea-asteen III taso ja 9. Korkea-asteen IV taso. Taustamuuttuja T14 on muo-
dostettu jakamalla tasoluokitus kolmeen ryhmään: alin statusluokka (tasot 1 ja 2), kes-
kimmäinen statusluokka (tasot 3–5) sekä ylin statusluokka (tasot 6–9). (Kuusinen 2018.)

Moision ja Karvosen (2007, 150) mukaan subjektiivisia arvioita lapsuuden kodin elin-
oloista ja toimeentulosta ei voida pitää luotettavina. Kyselyihin perustuvissa tutkimuk-
sissa lapsen kuva vanhempien taloudellisesta tilanteesta voi olla ”ruusuinen”, koska lap-
sille ei kerrota taloudellisista ongelmista ja heitä pyritään suojelemaan köyhyyden koke-
muksilta (Saari ym. 2020, 75). Aineistossani vanhempien tulot on huomioitu lapsuuden
perheen sosioekonomista statusta määriteltäessä ja tulotiedot on otettu suoraan rekisteri-
aineistosta, joten aineistossani tulee esille vanhempien todellinen taloudellinen tilanne.

Ryhmittelyanalyysin avulla jaoin vastaajat neljään ryhmään (taulukko 1). Esimerkiksi Al-
lardt (1976, 285) on sosiaalista liikkuvuutta tutkiessaan nimennyt neljä ryhmää termein
sosiaalisesti kohonneet, perinteinen alaluokka, perinteinen yläluokka ja sosiaalisesti va-
jonneet. Itse nimesin ryhmät sosiaalisen aseman muodostumisen mukaisesti seuraavalla
tavalla:

1. ryhmä = Sosiaalinen liikkuvuus ylöspäin
2. ryhmä = Ylisukupolvinen huono-osaisuus
3. ryhmä = Ylisukupolvinen hyväosaisuus
4. ryhmä = Sosiaalinen liikkuvuus alaspäin

Taulukko 1 Ryhmittelyanalyysin tuottamat sosiaalisen aseman muodostumisen ryhmät

	Ryhmät			
	Sosiaalinen liikkuvuus ylöspäin n=134	Ylisukupolvinen huono-osaisuus n=40	Ylisukupolvinen hyväosaisuus n=94	Sosiaalinen liikkuvuus alaspäin n=53
Lapsuuden perheen sosioekonominen status (1=ylin statusluokka...3=alin statusluokka)	2,12	2,23	1,89	2,13
Vastaajan koulutusaste 2002 (1=alempi perusaste...8=tutkijakoulutus tai vastaava)	3,83	3,55	6,31	2,58
Tyytyväisyys asumistilanteeseen 1991 (1=erittäin tyytymätön...5=erittäin tyytyväinen)	4,28	1,85	4,16	4,32
Varmuus työn riittävyydestä 2002 (1=varmuus...3=epävarmuus)	1,29	1,58	1,54	2,13
Varmuus toimeentulosta 2002 (1=varmuus...3=epävarmuus)	1,25	1,53	1,41	2,09

Ryhmässä ”ylisukupolvinen hyväosaisuus” korostuvat lapsuudenperheen korkea sosioekonominen status sekä vastaajan korkea koulutusaste, mikä teki ryhmän hahmottamisen erittäin helpoksi. Myös ryhmässä ”sosiaalinen liikkuvuus ylöspäin” korostuu vastaajan suhteellisen korkea koulutusaste verrattuna lapsuuden perheen sosioekonomiseen statukseen. Näissä ryhmissä vastaajat ovat olleet tyytyväisiä asumistilanteeseensa vuonna 1991 ja melko varmoja työn riittävyydestä ja toimeentulosta vuonna 2002. Ryhmät ”ylisukupolvinen huono-osaisuus” ja ”sosiaalinen liikkuvuus alaspäin” eivät olleet yhtä selkeästi määriteltävissä. Molemmissa ryhmissä lapsuuden perheen sosioekonominen status oli suhteellisen matala ja varsinkin ryhmässä ”sosiaalinen liikkuvuus alaspäin” korostuu vastaajien matala koulutustaso. Ryhmien tyytyväisyys asumistilanteeseen sekä varmuus työn riittävyydestä ja toimeentulosta kuitenkin poikkeavat toisistaan huomattavasti. Ryhmässä ”sosiaalinen liikkuvuus alaspäin” vastaajat ovat kokeneet suurta tyytyväisyyttä

asumistilanteeseensa vuonna 1991, mutta epävarmuutta työn riittävydestä ja toimeentulosta vuonna 2002, kun taas ryhmän ”ylisukupolvinen huono-osaisuus” vastaajat ovat kokeneet merkittävää tyytymättömyyttä asumistilanteeseensa vuonna 1991, mutta suhteellisen suurta varmuutta työn riittävydestä ja toimeentulosta vuonna 2002. Ryhmän ”sosiaalinen liikkuvuus alaspäin” suuri tyytyväisyys asumistilanteeseensa vuonna 1991 voi selittyä sillä, että tällöin, vastaajien ollessa 23–27-vuotiaita, sosiaaliselta asemaltaan korkeammalla olevat vanhemmat ovat vielä voineet avustaa lapsiaan rahallisesti, hankkia jopa asunnon opiskelua varten tai lapset ovat yhä voineet asua yhdessä vanhempiensa kanssa.

Allardt (1976, 284) haluaa kiinnittää huomiota varsinkin ryhmään ”sosiaalinen liikkuvuus alaspäin”. Hänen tekemänsä pohjoismaisen tutkimuksen mukaan ylisukupolisesti hyväosaiset ja ylöspäin suuntaavaa sosiaalista liikkuvuutta kokevat ovat yleisesti kansallista keskitasoa korkeammin koulutettuja, kun taas ylisukupolisesti huono-osaiset ja alaspäin suuntaavaa sosiaalista liikkuvuutta kokevat ovat kouluttautuneet keskimääräistä vähemmän. Allardt (mt., 286) sanoittaa alaspäin suuntautuvaa sosiaalista liikkuvuutta kokevien olevan usein niin sanottua sosiaalista riskiryhmää, jotka kokevat elämässään erityisen paljon haasteita. Alaspäin suuntautuva sosiaalinen liikkuvuus on yhteydessä puuttuviin mahdollisuuksiin vaikuttaa omaan elämäänsä ja ympäristöönsä (mt., 299). Allardt (mt.) mukaan voidaan puhua noidankehästä; epäonni ja vaikeudet heikentävät sosiaalista asemaa, ja aseman heikentyminen aiheuttaa taas uusia haasteita (mt.). Ylisukupolvista huono-osaisuutta kokevilla taas on jo lapsuudesta alkaen heikko sosiaalinen asema, joka vaikuttaa heikentävästi hyvinvointiin ja oman elämän vaikutusmahdollisuuksiin.

Kun tarkastellaan ryhmien kokoja, voidaan huomata, että suurin osa vastaajista kuuluu ryhmään ”sosiaalinen liikkuvuus ylöspäin”. Tulos tukee aiempaa tutkimustietoa Suomen koulutusjärjestelmän kehittymisestä ja rakennemuutoksista, sillä toisen maailmansodan jälkeinen Suomi oli vahvan, ylöspäin suuntautuvan sosiaalisen liikkuvuuden yhteiskunta (Eskelinen ym. 2020, 150). Tuloksista voidaan nähdä, että ryhmät ”sosiaalinen liikkuvuus ylöspäin” ja ”hyväosaisuuden ylisukupolvisuus” kattavat 71 prosenttia vastaajista, joka on selkeä enemmistö. Kuitenkin täytyy muistaa, että ryhmään ”sosiaalinen liikkuvuus ylöspäin” kuuluvilla ei silti välttämättä ole korkeaa sosiaalista asemaa, koska vanhempien sosiaalisen aseman ollessa alin mahdollinen määrittäyty lapsen kohdalla esimerkiksi minkä tahansa tutkinnon suorittaminen ylöspäin suuntautuvaksi sosiaalisesti liikkuvuudeksi.

Taulukko 2 Sosiaalisen aseman muodostumisen ryhmien frekvenssit

	lkm	%
Sosiaalinen liikkuvuus ylöspäin	134	41,7
Huono-osaisuuden ylisukupolvisuus	40	12,5
Hyväosaisuuden ylisukupolvisuus	94	29,3
Sosiaalinen liikkuvuus alaspäin	53	16,5
Total	321	100,0

Tutkimukseni tulos liittyen sosiaalisen aseman muodostumisen ryhmiin mukailee läheisesti Haavio-Mannilan ja Sinnemäen (2005, 262) vuonna 1992 tehtyä tutkimusta, jossa nousevan sosiaalisen liikkuvuuden tavoitti 43 prosenttia vastaajista, ylisukupolvisen siirtymän koki 33 prosenttia ja laskeva sosiaalinen liikkuvuus kosketti 24 prosenttia vastaajista. Omassa tutkimuksessani yli puolet vastaajista (58 %) päätyi toiseen sosiaaliseen asemaan kuin vanhempansa. Erolan (2010c, 320) tutkimuksesta käy ilmi, että suuri osa yksilöistä päätyy eri sosiaaliseen asemaan kuin vanhempansa. Erolan (mt.) tarkastellessa useampia ikäluokkia hän havaitsi, että hänen tutkimuksensa viimeisin kohortti, vuosina 1966–1975 syntyneet, kokivat vähemmän sosiaalista liikkuvuutta kuin vuosina 1951–1965 syntyneet. Myös Elovainio (1993, 422) on samaa mieltä todetessaan, että sosiaalinen liikkuvuus ylöspäin oli 1930–1960-luvuilla suurempaa kuin 1980- ja 1990-luvuilla. Käyttämäni aineiston vastaajat ovat syntyneet vuosina 1964–1968, joten Suomessa tapahtunut merkittävin sosiaalisen liikkuvuuden aalto on ollut vastaajien kohdalla jo hiipumassa. Toisaalta peruskoulun alkaminen 1970-luvun aikana on koskettanut isoa osaa vastaajista ja edellyttänyt heiltä oppivelvollisuuden myötä vähintään yhdeksänvuotisen peruskoulun suorittamista.

Kansainvälisessä vertailussa 2000-luvun Suomessa ongelmien ylisukupolvisuus on edelleen vähäistä, vaikka yhteiskunnallinen eriarvoisuus onkin lisääntynyt 1990-luvun laman jälkeen (Sirniö 2015, 85). Kuitenkin lapsuutensa köyhissä oloissa viettänyt suomalaislapsi määrittyy aikuisuudessa köyhäksi noin kaksinkertaisella todennäköisyydellä muihin verrattuna (Airio & Niemelä 2009, 15). Yhteiskuntamme ja sen palvelut eivät siis ole onnistuneet takaamaan kaikille yhdenmukaisia mahdollisuuksia poistamalla sosiaalisesta asemasta johtuvia eroja (Ristikari ym. 2016, 97; Ristikari ym. 2018, 121). Ylisukupolvinen huono-osaisuus on lisääntynyt Suomessa viime vuosina, joten mahdollisuuksien tasarvon voidaan nähdä heikentyneen (Airio & Niemelä 2009, 15).

Toki on myös ymmärrettävä, etteivät hyväosaisetkaan perheet ole suojassa sosiaalisilta ongelmilta, mutta ongelmien riski on heillä selkeästi pienempi. Köyhyyttä kokee jossain elämänsä vaiheessa noin puolet suomalaisista (Moisio 2004, 349). Jokaisella, taustasta ja sosiaalisesta asemasta riippumatta, on riski kokea toimeentulon ongelmia aiheuttava elämäntilanne, kuten perheen hajoaminen tai vakava sairastuminen (Pölkki 2001, 127). Merkittävimmät tekijät köyhyyden taustalla ovat työttömyys ja työmarkkinoiden epävarmuus (Airio & Niemelä 2009, 15).

Halusin vielä varmentaa muodostamieni ryhmien paikkansapitävyyttä tutkimalla sitä, kuinka moni ryhmien jäsenistä on suorittanut ylioppilastutkinnon. Vaikka molemmat toisen asteen koulutusta tarjoavat tahot, lukiot ja ammattikoulut, tuottavat suorittajilleen muodollisen yleisen korkeakoulukelpoisuuden, ovat vain ammattikoulun suorittaneet opiskelijat korkeakouluissa selkeänä vähemmistönä. Vuonna 2016 alemman korkeakoulututkinnon yliopistossa aloittaneista vain 2 prosentilla oli pohjakoulutuksena pelkkä ammattitutkinto, ja ammattikorkeakoulussa luku oli 23 prosenttia. (Parkkonen 2016, 96; Tilastokeskus 2017, 3.) Aholan (2005, 240) mukaan kouluttamattomien perheiden lasten osallistumattomuus akateemiseen koulutukseen on varsin pysyvää ja muuttumatonta. Akateemisten koulutusalojen välistä kovenevaa kilpailua käyvät yhä nykyäänkin lähinnä koulutettujen perheiden lapset (mt.). Lisäksi aineistossani niihin, jotka eivät ole suorittaneet ylioppilastutkintoa, kuuluvat myös vastaajat, joilla ei ole lainkaan peruskoulun jälkeistä tutkintoa. Mikäli ulkopuolella tai työttömänä olevalla nuorella ei ole 25-vuotiaana perusasteen jälkeistä tutkintoa tai keskeneräisiä opintoja, jää hän 90 prosentin todennäköisyydellä kokonaan ilman jatkokoulutusta (Myrskylä 2011, 12).

Taulukko 3 Ylioppilastutkinto

	Sosiaalinen liikkuvuus ylöspäin		Huono-osaisuuden ylisukupolvisuus		Hyväosaisuuden ylisukupolvisuus		Sosiaalinen liikkuvuus alaspäin		Yhteensä	
	lkm	%	lkm	%	lkm	%	lkm	%	lkm	%
Kyllä	74	56,5	12	37,5	77	82,8	16	34,8	179	59,3
Ei	57	43,5	20	62,5	16	17,2	30	65,2	123	40,7
Yhteensä	131	100,0	32	100,0	93	100,0	46	100,0	302	100,0

Tulos tukee ryhmäjaottelua, jonka olen muodostanut sosiaalisen aseman siirtymän mukaan. Ryhmissä ”sosiaalinen liikkuvuus ylöspäin” ja ”hyväosaisuuden ylisukupolvisuus” korostuvat odotetusti ylioppilastutkinnon suorittaneet vastaajat 56,5 ja 82,8 prosentin osuuksilla, kun taas ryhmissä ”huono-osaisuuden ylisukupolvisuus” ja ”sosiaalinen

liikkuvuus alaspäin” ylioppilastutkinnon suorittaneet ovat vähemmistössä 37,5 ja 34,8 prosentin osuuksilla. Kuitenkin koko vastaajamäärästä 59,3 prosenttia on suorittanut ylioppilastutkinnon, mikä on hieman viime vuosia korkeampi luku. Esimerkiksi vuonna 2017 16–18-vuotiaista 51 % opiskeli lukiossa (Nuorten hyvinvointikertomus 2017).

Tutkin myös yksinhuoltajuuden esiintymistä eri ryhmissä. Ryhmässä ”sosiaalinen liikkuvuus ylöspäin” 5,9 % vastaajista oli yksinhuoltajaperheistä, ryhmässä ”hyväosaisuuden ylisukupolvisuus” yksinhuoltajan lapsia oli 3,3 % ja ryhmässä ”sosiaalinen liikkuvuus alaspäin” 2,1 %. Yllättävää oli, että ryhmään ”huono-osaisuuden ylisukupolvisuus” ei kuulunut yhtään yksinhuoltajaperheessä kasvanutta vastaajaa. On kuitenkin otettava huomioon, että yksinhuoltajuus on ollut aineistonkeruuhetkellä 1970-luvun alussa huomattavasti harvinaisempaa kuin nykyään. Yksinhuoltajaperheessä kasvaneita vastaajia löytyi aineistosta vain 11.

Taulukko 4 Yksinhuoltajuus

	Sosiaalinen liikkuvuus ylöspäin		Huono-osaisuuden ylisukupolvisuus		Hyväosaisuuden ylisukupolvisuus		Sosiaalinen liikkuvuus alaspäin		Yhteensä	
	lkm	%	lkm	%	lkm	%	lkm	%	lkm	%
Yksinhuoltaja	7	5,9	0	0,0	3	3,3	1	2,1	11	3,8
Ei yksinhuoltaja	112	94,1	31	100,0	87	96,7	46	97,9	276	96,2
Yhteensä	119	100,0	31	100,0	90	100,0	47	100,0	287	100,0

Yhden vanhemman perheessä elävillä tai eläneillä lapsilla asiat liittyen esimerkiksi sosiaaliseen asemaan, koulumenestykseen ja terveyteen ovat keskimäärin huonommin kuin muilla. On todettu, että lapset hyötyvät vanhempiensa heihin sijoittamista aineellisista ja aineettomista resursseista, kuten ajasta, huomiosta ja rahasta. Esimerkiksi vanhempien ero voi johtaa lapsen kohdistettavien resurssien vähenemiseen lähinnä siksi, että muualla asuvan vanhemman resurssit eivät ole entiseen tapaan käytettävissä. (Jalovaara 2020, 96.) Suomessa yhden vanhemman perheissä elävien lasten taloudellinen asema on keskimäärin muita heikompia (mt., 94), ja useampi kuin joka neljäs yksinhuoltajaperhe lukeutuu köyhäksi (Salmi ym. 2016b, 68). Toisaalta myös toimeentulo-ongelmat lisäävät yksinhuoltajuuden mahdollisuutta, koska taloudelliset haasteet kuormittavat vanhempien parisuhdetta, jolloin eron riski kasvaa (Salmi ym. 2016a, 42).

Tutkimustuloksissani ei ole nähtävissä yhteyttä yksinhuoltajuuden ja huono-osaisuuden välillä. Vähän koulutetun äidin lapsi syntyy Jalovaaran (2020, 111) tutkimuksen mukaan

lähes neljä kertaa korkeakoulutetun äidin lasta todennäköisemmin yksinhuoltajaperheeseen. Tällöin voidaan ajatella, että yhteiskunnan muuttuessa ja koulutustason noustessa 1960–1970-luvuilla suuri osa yksinhuoltajien lapsista onnistui suhteellisen helposti nousemaan yksihuoltajaäitiään korkeampaan sosiaaliseen asemaan varsinkin, kun vuosisadan alkupuolella syntyneiden naisten koulutustaso oli keskimäärin hyvin matala.

6 PSYKOLOGISEN PÄÄOMAN ESIINTYMINEN SOSIAALISEN ASEMAN MUODOSTUMISEN RYHMISSÄ

Toisena tutkimuskysymyksenä oli selvittää psykologisen pääoman yhteyttä nuoren sosiaalisen aseman muodostumiseen. Koska psykologinen pääoma on jaettu neljään ulottuvuuteen, analysoin niistä jokaisen erikseen. Analyysimenetelmänä käytin faktorianalyysia ja lopuksi ristiintaulukoin muodostamani summamuuttujat luokittelimieni sosiaalisen aseman muodostumisen ryhmien kanssa.

Itseluottamus

Aluksi analysoin psykologisen pääoman ulottuvuuksista itseluottamusta faktorianalyysin avulla. Olin määritellyt teorialähtöisesti aineistostani väittämät, jotka mittaavat vastaajan itseluottamusta ja testasin päättelyäni sekä ennako-oletuksiani faktorianalyysin avulla. Lisäsin faktorianalyysiin aluksi viisi muuttujaa. Faktorianalyysin mukaan muuttuja [ek73] 2002: ”Perinteet ovat olleet tukenani elämäni valinnoissa” ei kuitenkaan kuuluisi samaan faktoriin muiden muuttujien kanssa. Muuttuja onkin kieltämättä monitulkintainen, eikä suoraan mittaa itseluottamuksen määrää. Jätin muuttujan pois analyysistä. Lisäksi koodasin muuttujan [ek65] 2002: ”Häpeän kyvyttömyyttäni” negatiivisen latauksen positiiviseksi, jotta muuttuja on vertailukelpoinen muiden muuttujien kanssa.

Seuraavaksi selvitin muuttujaryhmän reliabiliteettikertoimen. Cronbachin alfan kerroin jäi matalaksi. Alfakertoimen oletetaan yleensä olevan suurempi kuin 0,60 (Valli 2001, 95). Toisaalta Tähtisen ym. (2011, 53) mukaan selvästi arvon 0,9 ylittävät kertoimetkaan eivät ole tavoittelemisen arvoisia, sillä ne voivat kertoa liiallisesta muuttujien määrästä tai toisaalta liian vähäisestä määrästä muuttujia, jotka ovat keskenään lähes samanlaisia. Muuttujaryhmäni Cronbachin alfa sai arvon 0,576. Analyysistä selvisi, että mikäli poistan vielä muuttujan [ek65] 2002: ”Häpeän kyvyttömyyttäni” Cronbachin alfa nousee lukemaan 0,622, joten päädyin poistamaan muuttujan.

Taulukko 5 Faktorianalyysin tulos psykologisen pääoman ulottuvuudesta itseluottamus

	Itseluottamus
Uskon siihen, että voin vaikuttaa kehitykseeni	,781
Omat kykyni ja ponnisteluni ovat ratkaisevia menestyksessäni	,789
Olen ylpeä saavutuksistani	,711
Cronbachin alfa	,624

Muodostin itseluottamuksen summamuuttujan yhdistämällä kolme itseluottamusta mittaavaa muuttujaa: [ek54] 2002: ”Uskon siihen, että voin vaikuttaa kehitykseeni”, [ek62] 2002: ”Omat kykyni ja ponnisteluni ovat ratkaisevia menestyksessäni” ja [ek63] 2002: ”Olen ylpeä saavutuksistani”. Nimesin summamuuttujalle luokat ”vahva itseluottamus”, ”kohtalainen itseluottamus” ja ”heikko itseluottamus”. Käytin luokittelun perusteena arvojen tasavälisyyttä. Kahteen luokkaan jaettuna vastauksena olisi ollut vain heikko tai vahva itseluottamus, joten koin tärkeäksi jakaa itseluottamuksen kolmeen luokkaan. Kuten seuraavasta frekvenssitaulukosta selviää, kukaan vastaaja ei kokenut itsellään olevan heikkoa itseluottamusta. Taulukosta selviää myös, että ryhmät ”sosiaalinen liikkuvuus ylöspäin” ja ”hyväosaisuuden ylisukupolvisuus” edustavat vahvaa itseluottamusta, vaikkakin erot ovat suhteellisen pieniä. Tämä tukee hypoteesia psykologisen pääoman positiivisesta vaikutuksesta sosiaalisen aseman muodostumiseen.

Taulukko 6 Itseluottamuksen esiintyminen sosiaalisen aseman muodostumisen ryhmissä

	Sosiaalinen liikkuvuus ylöspäin		Huono-osaisuuden ylisukupolvisuus		Hyväosaisuuden ylisukupolvisuus		Sosiaalinen liikkuvuus alaspäin		Yhteensä	
	lkm	%	lkm	%	lkm	%	lkm	%	lkm	%
Vahva itseluottamus	121	90,3	35	87,5	88	93,6	46	86,8	290	90,3
Kohtalainen itseluottamus	13	9,7	5	12,5	6	6,4	7	13,2	31	9,7
Yhteensä	134	100,0	40	100,0	94	100,0	53	100,0	321	100,0

Kerroin aiemmin Seccomben (2002, 388) tutkineen ylisukupolvista köyhyyttä ehkäiseviä tekijöitä ja nimenneen yksilön persoonalliset ominaisuudet yhdeksi tekijöistä. Tutkimuksessa nähdään itseluottamuksen olevan merkittävässä roolissa yksilön pohtiessa tulevaisuuden mahdollisuuksiaan ja sitä, ovatko elämässä vastaan tulevat haasteet ratkaistavissa (mt.). Schweigerin (2014, 70) mukaan köyhyydellä on merkittävä vaikutus lapsen itsetunnon kehittymiseen. Ilman itseluottamusta yksilön on vaikeaa kehittyä hyvinvoivaksi aikuiseksi ja tehdä hyvinvointia edistäviä elämänvalintoja. Itseluottamus on yhteydessä fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen sekä osallisuuden kokemiseen ja sosiaalisiin suhteisiin. (Mt., 62–63.)

Myös Filippinin ja Paccagnellan (2012, 833) tutkimuksen mukaan lapsuuden perheen sosiaalisella asemalla on selkeä vaikutus lapsen itseluottamuksen määrään. Hyväosaisten perheiden lapsilla on usein vahvoja uskomuksia omasta korkeasta potentiaalistaan, mikä vaikuttaa elämässä tehtäviin valintoihin (mt.). Huono-osaisessa perheessä kasvaneen

lapsen epätietoisuus ja -varmuus omista kyvyistään määrittää toimintaa ja elämänvalintoja. Heikko itseluottamus vaikuttaa sosiaalisen aseman muodostumiseen ja voi siten estää ylöspäin suuntautuvan sosiaalisen liikkuvuuden. Perhetaustan on todettu määrittävän esimerkiksi koulutukseen liittyviä valintoja, vaikka lasten kognitiiviset taidot olisivat samalla tasolla (mt.). Kodin arvomaailman ja toimintatapojen erotessa huomattavasti koulun kulttuurista sopeutuminen voi olla vaikeaa ja se asettaa haasteita myös oppimiselle ja koulussa menestymiselle (Naumanen & Silvennoinen 2010, 78). Kariyan (2013, 148) mukaan itseluottamuksen kehittäminen esimerkiksi koulussa työskentelevien ammattilaisten avulla lisää motivaatiota koulunkäyntiä kohtaan sekä edistää kouluun sopeutumista. Voidaan siis nähdä, että vahva itseluottamus on tärkeä tekijä hyvinvoinnin ja sosiaalisen aseman muodostumisessa, ja että sen edistämiseen tulee kiinnittää huomiota varsinkin heikommista lähtökohdista ponnistavien lasten kohdalla. Tutkimustulokseni on samassa linjassa aiemman itseluottamuksen ja sosiaalisen aseman välisestä yhteydestä saadun tutkimustiedon kanssa.

Optimismi

Toisena psykologisen pääoman ulottuvuuksista analysoin optimismin ulottuvuutta. Ohjelma analysoi neljä muuttujaa samaan faktoriin ja yhden muuttujan omaan faktoriinsa. Cronbachin alfa oli tällöin 0,591, eli hieman liian matala. Ohjelma kannusti poistamaan toiseen faktoriin sijoitetun yksittäisen muuttujan [ek64] 2002: ”Epäonnistuessani on syy itsessäni”. Tällöin reliabiliteettikerroin nousisi arvoon 0,624, joten poistin muuttujan analyysistä.

Taulukko 7 Faktorianalyysin tulos psykologisen pääoman ulottuvuudesta optimisimi

	Optimismi
Elämäni tuntuu hyvin kiinnostavalta	,775
Minulla on hyvät mahdollisuudet vaikuttaa haluamani tulevaisuuden rakentamiseen	,731
Tunnen itseni epätoivoiseksi	,662
Nykyään on yhä vaikeampi vaikuttaa oman elämänsä tapahtumiin	,648
Cronbachin alfa	,657

Loin myös optimismista summamuuttujan, joka muodostui muuttujista [ek71] 2002: ”Elämäni tuntuu hyvin kiinnostavalta”, [ek78] 2002: ”Minulla on hyvät mahdollisuudet vaikuttaa haluamani tulevaisuuden rakentamiseen”, [ek56] 2002: ”Tunnen itseni epätoivoiseksi” sekä [ek82] 2002: ”Nykyään on yhä vaikeampi vaikuttaa oman elämänsä

tapahtumiin”. Koodasin kahden viimeksi mainitun muuttujan negatiiviset lataukset positiivisiksi, jotta muuttajat ovat vertailukelpoisia muiden muuttujien kanssa. Luokittelin summamuuttujan kolmeen luokkaan: vahva optimismi, kohtalainen optimismi ja heikko optimismi.

Taulukko 8 Optimismin esiintyminen sosiaalisen aseman muodostumisen ryhmissä

	Sosiaalinen liikkuvuus ylöspäin		Huono-osaisuuden ylisukupolvisuus		Hyväosaisuuden ylisukupolvisuus		Sosiaalinen liikkuvuus alaspäin		Yhteensä	
	lkm	%	lkm	%	lkm	%	lkm	%	lkm	%
Vahva optimismi	102	76,1	26	65,0	74	78,7	40	75,5	242	75,4
Kohtalainen optimismi	28	20,9	13	32,5	20	21,3	11	20,8	72	22,4
Heikko optimismi	4	3,0	1	2,5	0	0,0	2	3,8	7	2,2
Yhteensä	134	100,0	40	100,0	94	100,0	53	100,0	321	100,0

Suurin osa vastaajista koki itsensä vahvasti optimistiseksi. Ryhmissä ”sosiaalinen liikkuvuus ylöspäin”, ”hyväosaisuuden ylisukupolvisuus” ja ”sosiaalinen liikkuvuus alaspäin” esiintyi suhteellisen tasaisesti vahvaa optimismia, kun taas ryhmä ”huono-osaisuuden ylisukupolvisuus” erottui hieman matalammalla optimismin määrällä. Itsensä heikosti optimistiseksi kokivat vain yksittäiset vastaajat. Ryhmä ”hyväosaisuuden ylisukupolvisuus” erottui muista ryhmistä, sillä siihen kuuluvista kukaan ei kokenut heikkoa optimismia. Tulos voi kertoa siitä, että koska ryhmän vastaajien lapsuuden perheet ovat olleet hyväosaisia ja vastaajat itse jatkavat samassa asemassa, eivät taloudelliseen tilanteeseen tai sen mahdollistamiin asioihin liittyvät haasteet ole olleet optimismin kehittymisen esteenä. Ryhmän ”sosiaalinen liikkuvuus alaspäin” korkea vahvan optimismin osuus voi antaa viitteitä siitä, että lapsuudenperheen hyväosaisuudella ja optimismilla on yhteys.

Salmela-Aro (2011, 5–6) on tutkinut yksilön asenteiden ja koulutuksen välistä yhteyttä. Hänen mukaansa yksilön omat asenteet sosiaalisia tilanteita ja koulutusta kohtaan ovat merkittävässä asemassa tulevaisuuden työssäkäynnin kannalta. Optimismi lisää sitoutumista, omistautumista ja työn imua. Pessimismi taas ennakoi etäisyyden tunnetta työelämään kohtaan. Vanhempien nuoriin kohdistamat odotukset ja osallistuminen nuorten elämään ovat keskeisiä asemassa nuorten tulevaisuutta koskevan optimismin edistämässä ja koulutuksellisten tavoitteiden saavuttamisessa. Vanhempien huolet, taloudelliset paineet, kiire ja uupumus voivat aiheuttaa haasteita myös nuoren jaksamiselle. (Mt., 5–6.) Näitä ongelmia toki esiintyy sekä hyvä- että huono-osaisissa perheissä. Kuitenkin on todettu, että korkeakoulutetuilla vanhemmilla on paremmat mahdollisuudet auttaa ja tukea

lapsiaan koulunkäynnissä (Metso 2004, 147, 170). He myös kohdistavat lapsiin kouluksellisia odotuksia ja osallistuvat yhteistyöhön koulun kanssa matalasti koulutettuja enemmän (mt., 170), mikä edistää optimismin kehittymistä.

Pikon ym. (2012, 479) tutkiessa nuorten psyykkisten sairauksien ja optimismin yhteyttä huomattiin, että yhteinen tekijä niiden välillä oli vanhempien lapsilleen antama sosiaalinen tuki; vanhempiensa tukemat lapset omasivat vahvemman optimismin tason ja heillä esiintyi vähemmän psyykkisiä sairauksia. Kuten jo aiemmin on todettu, sosiaalinen asema määrittää tutkimusten mukaan vanhempien lapsilleen antaman tuen määrää; esimerkiksi taloudellisten haasteiden vuoksi kuormittavissa elämäntilanteissa olevilla vanhemmilla on vähemmän resursseja ylläpitää lämmintä vuorovaikutussuhdetta lapsen kanssa tai olla kiinnostunut lapsen asioista (esim. Forssén ym. 2002, 89; Pulkkinen 1996, 142; Salmi 2020, 40–41). Myös Wongin ja Limin (2009, 648) mukaan korkealla optimismin tasolla on masennusta ehkäisevä vaikutus ja se lisää merkittävästi tyytyväisyyden kokemusta omaa elämää kohtaan. Tutkimustulokseni optimismin yhteydestä sosiaalisen aseman muodostumiseen on siis yhteneväinen aiempien tutkimusten kanssa.

Toiveikkuus

Analysoidessani toiveikkuutta faktorianalyysin avulla käytin seuraavia muuttujia: [ek52] 2002: ”Olen saavuttanut sen, mitä olen asettanut kehitykseni tavoitteeksi”, [ek59] 2002: ”Pystyn toteuttamaan sen, minkä asetan tavoitteeksi”, [ek72] 2002: ”Sattumilla on ollut keskeinen sija elämäni tärkeissä valinnoissa”, [ek74] 2002: ”Valinnoillani olen pystynyt rakentamaan haluamani elämän”, [ek76] 2002: ”Tunnen ajautuneeni nykyiseen elämäntilanteeseeni” sekä [ek80] 2002: ”Yleensä olen ollut johdonmukainen elämäni valinnoissa”. Analyysi jaotteli kaikki muuttujat samaan faktoriin, joten muuttujia ei tarvinnut poistaa. Kun olin muuttanut negatiivisesti latautuneet muuttujat, [ek72] 2002: ”Sattumilla on ollut keskeinen sija elämäni tärkeissä valinnoissa” ja [ek76] 2002: ”Tunnen ajautuneeni nykyiseen elämäntilanteeseeni”, positiivisiksi, sain reliabiliteettikertoimeksi suoraan 0,710. Tein myös toiveikkuudesta summamuuttujan ja luokittelin sen samoin kuin aiemmatkin psykologisen pääoman ulottuvuudet.

Taulukko 9 Faktorianalyysin tulos psykologisen pääoman ulottuvuudesta toiveikkuus

	Toiveikkuus
Olen saavuttanut sen, mitä olen asettanut kehitykseni tavoitteeksi	,557
Pystyn toteuttamaan sen, minkä asetan tavoitteeksi	,592
Sattumilla on ollut keskeinen sija elämäni tärkeissä valinnoissa	,513
Valinnoillani olen pystynyt rakentamaan haluamani elämän	,756
Tunnen ajautuneeni nykyiseen elämäntilanteeseeni	,766
Yleensä olen ollut johdonmukainen elämäni valinnoissa	,651
Cronbachin alfa	,710

Taulukko 10 Toiveikkuuden esiintyminen sosiaalisen aseman muodostumisen ryhmissä

	Sosiaalinen liikkuvuus ylöspäin		Huono-osaisuuden ylisukupolvisuus		Hyväosaisuuden ylisukupolvisuus		Sosiaalinen liikkuvuus alaspäin		Yhteensä	
	lkm	%	lkm	%	lkm	%	lkm	%	lkm	%
Vahva toiveikkuus	62	46,3	18	45,0	54	57,4	16	30,2	150	46,7
Kohtalainen toiveikkuus	68	50,7	19	47,5	37	39,4	32	60,4	156	48,6
Heikko toiveikkuus	4	3,0	3	7,5	3	3,2	5	9,4	15	4,7
Yhteensä	134	100,0	40	100,0	94	100,0	53	100,0	321	100,0

Ryhmä ”hyväosaisuuden ylisukupolvisuus” erottuu muiden ryhmien joukosta vahvan toiveikkuuden esiintyessä huomattavasti useammin kuin muissa ryhmissä. Ryhmässä ”sosiaalinen liikkuvuus alaspäin” taas vahvaa toiveikkuutta esiintyy muita ryhmiä huomattavasti vähemmän. Ryhmissä ”huono-osaisuuden ylisukupolvisuus” ja ”sosiaalinen liikkuvuus alaspäin” ilmenee muita ryhmiä enemmän heikkoa toiveikkuutta. Analyysin tulokset tukevat ennako-oletusta vahvan toiveikkuuden positiivisesta vaikutuksesta sosiaalisen aseman muodostumiseen.

Seccomben (2002, 388) tutkimista ylisukupolvista köyhyyttä ehkäisevistä yksiköllisistä suojaavista tekijöistä ensimmäinen, eli persoonalliset tekijät, on selkeästi yhteydessä psykologiseen pääomaan ja varsinkin toiveikkuuden ulottuvuuteen. Tutkijan mukaan persoonallisten tekijöiden avulla yksilö kykenee ylläpitämään toiveikkuutta ja motivaatiota pyrkiessään kohti tavoitettaan. Jokin erityistaito tai harrastus voi olla merkittävässä asemassa toiveikkuuden luomisessa ja ylläpitämisessä. (Mt.) Haapakosken ja Åkerbladin (2020, 199) mukaan toiveikas ihminen näkee haasteet ja ongelmat oppimisen mahdollisuuksina ja kokee elämän joustavana vaihtoehtojen kenttänä (mt.). Toiveikas yksilö näkee siis maailman ja elämänsä kulun laajana, erilaisia polkuja sisältävänä kokonaisuutena, eikä laamaannu haasteiden tai suunnitelmien muuttumisen edessä.

Ylirukan ynnä muiden (2020, 24) tutkimuksen mukaan lapsuudessaan epäsuotuisia asioita kokeneet nuoret tuntevat vertailuryhmää kuusi kertaa todennäköisemmin toivottomuutta tulevaisuuttaan kohtaan. Toivottomuuden esiintymisestä kertoo myös se, että samoilla nuorilla todettiin myös korkea itsetuhoisuuden ja itsemurhan riski (mt., 24). Baxter ynnä muut (2017, 952) ovat samaa mieltä ja lisäävät, että lapsuudessaan kaltoinkohdelluilla on juuri heikon toiveikkuuden vuoksi omassa aikuisuudessaan muita vähäisemmät resurssit huolehtia omien lastensa turvallisesta kasvuympäristöstä. Heikon toiveikkuuden omaavat yksilöt eivät luota pystyvänsä itsenäisesti selviämään haasteistaan, mutta toisaalta heillä ei ole luottamusta myöskään ympäristöltä saatavaan tukeen (mt.). Tämä tukee huono-osaisuuden ylisukupolvisia jatkumoa.

Toivo voi edesauttaa kuntoutumista ja hyvinvointia (Haapakoski & Åkerblad 2020, 200). Haapakoski ja Åkerblad (mt.) puhuvat siitä, kuinka toisaalta toivon herättäminen asiakkaassa on merkityksellistä, mutta toisaalta epärealistisen toivon herättäminen taas on eettisesti haastava ongelma (mt.). Sosiaalityön arjessa on tärkeää tukea sekä asiakkaan, että työntekijän itsensä toiveikkuutta, joten on tärkeää havainnoida realistisen ja epärealistisen toiveikkuuden luomisen välinen rajapinta. Sekä työntekijä että asiakas joutuvat tuntemaan epävarmuutta tilanteen etenemisestä ja tavoitteisiin pääsemisestä. Sosiaalityön asiakkaat elävät usein haastavissa elämäntilanteissa, joissa yksilöllinen toiveikkuuden taso voi määritellä asiakkaan suhtautumista tilanteeseen sekä kykyä ja motivaatiota ottaa tukea vastaan.

Myös toiveikkuuden kohdalla aiemmat tutkimustulokset tukevat omia tutkimustuloksiani. Varsinkin ryhmä ”hyväosaisuuden ylisukupolvisuus” erottuu vahvalla toiveikkudella ja toisaalta ”sosiaalinen liikkuvuus alaspäin” sisältää selkeästi muita enemmän heikon toiveikkuuden omaavia vastaajia. Ryhmien ”sosiaalinen liikkuvuus ylöspäin” ja ”huono-osaisuuden ylisukupolvisuus” välinen ero ei ollut kovin huomattava, mikä oli siinä yllättävä tulos.

Sinnikkyys

Viimeisenä analysoin sinnikkyuden ulottuvuutta. Määrittelin sinnikkyyttä mittaavia muuttujia olevan aineistossa vain kaksi, [e57] 2002: ”Minulla on vahva tahto” ja [e61] 2002: ”Olen pettynyt itseeni”. Ohjelma analysoi nämä kaksi muuttujaa samaan faktoriin, mutta reliabiliteettikerroin Cronbachin alfa jäi alhaiseksi, lukemaan 0,35. Vallin (2001, 95) mukaan alfakertoimen suuruuteen vaikuttavat aineiston jakautumisen lisäksi

muuttujien määrä ja aineiston koko. Kerroin kasvaa niitä kasvattamalla, eli mikäli aineistosta olisi löytynyt vielä yksikin sinnikkyyttä mittaava muuttuja, olisi reliabiliteettikerroin varmasti kasvanut. Tässä tilanteessa reliabiliteetti kärsi todennäköisesti muuttujien vähäisen määrän vuoksi. Reliabiliteetin ollessa hyvin matala tein päätöksen käyttää analyysissä vain yhtä muuttujaa, [e57] 2002: ”Minulla on vahva tahto”, koska se kuvaa sinnikkyyttä toista muuttujaa paremmin. Luokittelin muuttujan kolmeen luokkaan.

Taulukko 11 Sinnikkyuden esiintyminen sosiaalisen aseman muodostumisen ryhmissä

	Sosiaalinen liikkuvuus ylöspäin		Huono-osaisuuden ylisukupolvisuus		Hyväosaisuuden ylisukupolvisuus		Sosiaalinen liikkuvuus alaspäin		Yhteensä	
	lkm	%	lkm	%	lkm	%	lkm	%	lkm	%
Vahva sinnikkyys	107	79,9	30	75,0	86	91,5	39	73,6	262	81,6
Kohtalainen sinnikkyys	18	13,4	6	15,0	2	2,1	5	9,4	31	9,7
Heikko sinnikkyys	9	6,7	4	10,0	6	6,4	9	17,0	28	8,7
Yhteensä	134	100,0	40	100,0	94	100,0	53	100,0	321	100,0

Myös sinnikkyuden ulottuvuudessa voidaan nähdä ryhmän ”hyväosaisuuden ylisukupolvisuus” erottuvan hyvin selkeästi muista suuremmalla vahvaa sinnikkyyttä kokevien määrällä. Ryhmässä ”sosiaalinen liikkuvuus ylöspäin” vahvaa sinnikkyyttä esiintyy enemmän kuin ryhmissä ”huono-osaisuuden ylisukupolvisuus” ja ”sosiaalinen liikkuvuus alaspäin”, joissa taas heikkoa sinnikkyyttä esiintyy muita enemmän. Huomaan, että minun oli kannattavaa jättää kahden muuttujan summamuuttuja pois ja jatkaa vain yhdellä muuttujalla, koska tulokset mukailevat nyt entistä vahvemmin oletusta psykologisen pääoman ulottuvuuksien vaikutuksesta sosiaalisiin asemiin. Näyttää selkeästi siltä, että aineistossani myös sinnikkyuden määrällä on yhteys siihen, millaiseen sosiaaliseen asemaan yksilö elämässään päätyy.

Tutkimustulokseni on samansuuntainen Saaren ym. (2020, 68) kanssa, joiden mukaan sinnikkyuden kanssa rinnakkain käytettävä käsite resilienssi on yhteydessä huono-osaisuuteen. Huono-osaisuudesta kärsivät ihmiset kohtaavat keskimääräistä useammin toimintakykyä ja resilienssiä vähentäviä mekanismeja, jotka ankkuroivat heidät yhä tiukemmin huono-osaisuuteen. Mekanismit vahvistavat toistensa vaikutuksia ja asettavat ihmiset tilanteisiin, jotka heikentävät mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnassa tavanomaisiin myönteisiin siirtymiin. Myös lyhytjännitteisyys on resilienssiä vähentävä tekijä. Se on yksilön tapa toimia epävarmassa ja kuormittavassa tilanteessa, eikä yksilön persoonasta riippuvainen ominaisuus. Valintatilanteessa korostuvat lyhyen aikajänteen hyödyt, sillä

valinnat joudutaan tekemään jatkuvan epävarmuuden alla. Ylisukupolvisen huono-osaisuuteen liittyvät epävarmuus ja varattomuus kannustavat lyhytjännitteisyyteen, eivätkä investoinnit esimerkiksi koulutukseen tai säästämiseen tunnu mielekkäiltä. (Mt., 66, 68.)

Resilienssiä ja toimintakykyä heikentää myös sopeutuminen eli adaptaatio. Se tarkoittaa ihmisten sopeutumista tiettyyn elämäntilanteeseen siten, että he eivät enää etsi aktiivisesti pysyviä myönteisiä siirtymiä ja suhtautuvat vakiintunutta tilannetta kyseenalaistaviin tekijöihin välinpitämättömästi tai kielteisesti. Tätä voidaan kuvata myös toivottomuuden käsitteellä, jolloin ihminen ei usko saavuttavansa asioita, eikä myöskään lähde tavoittelemaan niitä. Muutoksiin sisältyy usein uhkia, jolloin ihminen valitsee mieluummin vallitsevan olotilan kuin epäonnistumisen riskejä sisältävän muutoksen tavoittelun. (Saari ym. 2020, 66–67.) Toivottomuuden käsite kuuluu osaksi toista psykologisen pääoman ulottuvuutta, toiveikkuutta, joten sinnikkyuden ja toiveikkuuden esiintyminen ovat siis osaltaan yhteydessä toisiinsa.

Watts ynnä muut (2018, 1175) ovat tutkineet sinnikkyuden ulottuvuuteen kuuluvan itsekurin yhteyttä yksilön myöhempien saavutusten kanssa. He löysivät viitteitä siitä, että matalasti koulutettujen äitien leikki-ikäisten lasten itsekurin taso olisi yhteydessä lasten oman sosiaalisen aseman muodostumiseen ja että vahva itsekuri edesauttaa sosiaalista liikkuvuutta (mt.). Maunu ynnä muut (2016, 197) kirjoittavat, että alemman sosiaalisen aseman omaavat yksilöt ovat keskimäärin hauraampia ja haavoittuvampia kuin korkeamman sosiaalisen aseman omaavat, eli heidän resilienssinsä on heikompi. Tutkimukseni tulokset tukevat vahvasti näitä aiempia tutkimustuloksia.

Rauhalan ynnä muiden (2013, 24) mukaan suomen kielen sana ”sisu” voisi olla positiivisen psykologian ydinkäsite. Itse liitän sisun psykologisen pääoman ulottuvuuksista eniten sinnikkyuteen ja siihen kuuluvaan resilienssiin. Lahden (2019, 62) mukaan sisu on osa suomalaista kulttuuria, ja sillä tarkoitetaan yksilön kykyä selviytyä sietämättömistä haasteista. Toisaalta Lahti (mt., 76) on sitä mieltä, että liiallinen sisun ihailu ja korostaminen voivat olla myös haitaksi. Kulttuuri, joka pyrkii ja kannustaa sitkeyteen ja saavutuksiin, saattaa unohtaa ja syrjäyttää ne yksilöt, jotka eivät kykene tavoittelemaan tai halua tavoitella suuria (mt.). Tämä voi olla nähtävillä ryhmän ”sosiaalinen liikkuvuus alaspäin” kohdalla; ryhmän jäsenet ovat muita ryhmiä selkeästi useammin heikosti sinnikkäitä ja ovat päätyneet vanhempiaan heikompaan sosiaaliseen asemaan. Hyväosaisissa perheissä usein korostuvaa sitkeyden ja saavutusten ihannointia ei voida siis pitää ominaisuutena, joka auttaa kaikkia yksilöitä etenemään elämässään ja saavuttamaan hyvinvointia.

Psykologisen pääoman kehittämistä on tehty paljon tutkimusta, esimerkiksi Tu (2020, 9) on tutkimuksessaan selvittänyt vertaistuen sekä vapaa-ajantoimintana tapahtuvan liikunnan ja ulkoilun edistävän psykologisen pääoman kehittymistä taloudellisesti heikoimassa asemassa olevien lasten kohdalla. Tutkijan mukaan köyhyys vaikuttaa usein psykologisesti esimerkiksi taloudenhallintaan vaikeuttaen sosiaalisen liikkuvuuden mahdollisuutta. Psykologisella pääomalla on yhteys näihin psykologisiin vaikutuksiin, jolloin pääoman kehittämisen avulla voidaan pyrkiä edistämään sosiaalista liikkuvuutta. (Mt., 9.) Mankan ja Mankan (2016, 159) mukaan yksilö itse voi vaikuttaa 40 % psykologisesta pääomastaan. Mikäli vanhemmilla ei riitä resursseja näiden lasta vahvistavien ominaisuuksien tukemiseen ja kehittämiseen, nousee erittäin merkittävään asemaan sosiaali-, varhaiskasvatus- ja sivistyspalveluiden lapsille antama tuki.

Kuten tuloksista käy ilmi, jokainen psykologisen pääoman ulottuvuus on tutkimukseni mukaan selkeästi yhteydessä sosiaalisen aseman muodostumiseen. Lähes poikkeuksetta ryhmät ”hyväosaisuuden ylisukupolvisuus” ja ”sosiaalinen liikkuvuus” edustivat ulottuvuuden vahvaa esiintymistä, kun taas ryhmissä ”huono-osaisuuden ylisukupolvisuus” ja ”sosiaalinen liikkuvuus alaspäin” ulottuvuudet esiintyivät heikompina. Voidaan siis todeta, että aineistossani psykologisella pääomalla on yhteys sosiaalisen aseman muodostumiseen ja että vahva psykologinen pääoma on yhteydessä ylisukupolvisen hyväosuuteen ja sosiaalisen aseman nousuun vanhempien asemaa korkeammalle.

7 POHDINTA

Pro gradussani olen perehtynyt ylisukupolvisen huono-osaisuuteen sekä tekijöihin, joilla on vaikutusta yksilön sosiaalisen aseman muodostumiseen. On tullut selkeästi esille, että lapsuuden perheellä on merkittävä vaikutus siihen, millaisen hyvinvoinnin tason ja sosiaalisen aseman yksilö aikuisuudessaan saavuttaa. Tutkimuksen tekijänä minua kiinnosti sosiaalisen aseman muodostumiseen liittyvissä ilmiöissä erityisesti se, miksi osa yksilöistä edustaa sosiaalisen aseman ylisukupolvista jatkumoa, oli sitten kyse hyvä- tai huono-osaisuuden ylisukupolvisuudesta, ja miksi toiset päätyvät eri sosiaaliseen asemaan kuin vanhempansa. Mikä määrittää sen, kuka kykenee saavuttamaan lapsuudenperhettään enemmän hyvinvointia huolimatta vahvoista riskeistä ja todennäköisyyksistä? Onko kyse sattumasta, elämäntapahtumista, ympäristöstä tai persoonallisista ominaisuuksista? Tämä pohdinta ajoi minut tutustumaan ilmiöön, jota olen nyt tutkinut kandi- ja pro gradu -töiden verran.

Kun tutkin yksilöllisten käyttäytymis- ja toimintatapojen vaikutusta sosiaalisten asemien muodostumiseen ennakko-oletuksenani oli, että aineistosta löytyy erilaisiin sosiaalisen aseman muodostumisen ryhmiin kuuluvia tutkimushenkilöitä, ja että käyttäytymis- ja toimintatavoilla on vaikutusta sosiaalisen aseman muodostumiseen. Käyttäytymis- ja toimintatapoja tutkin psykologisen pääomaan ja sen ulottuvuuksien sinnikkyyden, toiveikkouden, optimismin ja itseluottamuksen avulla, joita käytin työssäni viitekehyksenä. Psykologista pääomaa on tutkittu aiemmin lähinnä työhyvinvoinnin näkökulmasta, mutta sillä on paljon annettavaa myös ylisukupolvisuuden ja sosiaalisen liikkuvuuden tutkimukselle. Psykologisen pääoman aiemmat tutkimustulokset viittaavat sen ulottuvuuksien edesauttavan työssä ja opinnoissa suoriutumista sekä määrittävän yleistä asennetta elämää kohtaan, jotka ovat merkittäviä asioita myös sosiaalisen aseman muodostumisen näkökulmasta.

Minulla oli käytössä valmis aineisto, sillä pitkäaikaisaineiston kerääminen pro gradu -työtä varten on mahdotonta. Valmis aineisto oli ainoa keino päästä tutkimaan yksilöiden elämäntapojen ja niihin vaikuttavien asioiden. Aineiston tutkimushenkilöt ovat syntyneet 1960-luvulla, mikä toki aiheutti omat haasteensa. Yhteiskuntamme on muuttunut paljon noista vuosista; koulutus rakenne on muuttunut, suomalaisten koulutustaso on noussut, työmarkkinat ovat muuttuneet yhteiskunnallisten muutosten myötä ja sosiaalisen liikkuvuuden taso on vaihdellut. Kun ennen töihin mentiin usein jo nuorena ilman ammatillista

koulutusta, tarvitaan nykyään koulutus lähes jokaiseen työhön. Tämän vuoksi koulupudokkuus on paljon suurempi riski huono-osaisuudelle kuin aiemmin. Kaikkien näiden seikkojen huomioon ottaminen pro gradun laajuista tutkimusta tehdessä on mahdotonta. En ole kyennyt vakioimaan sosiaalisen aseman rakenteissa havaittavia ajallisia eroja eri sukupolvien välillä, eli mittaamaan suhteellista liikkuvuutta. Tutkin siis sosiaalista liikkuvuutta absoluuttisena liikkuvuutena, jolloin mittasin yksilön sosiaalisen aseman eroa hänen vanhempiansa asemasta (Härkönen 2010, 53). Työssäni olen kuitenkin tuonut esille yhteiskunnallisia muutoksia, joilla on ollut vaikutusta sosiaalisten asemien muodostumiseen.

On tärkeää miettiä, miten tutkimukseni onnistui vastaamaan sille asetettuihin tutkimuskysymyksiin ja olivatko valinnat koskien viitekehystä ja tutkimusmenetelmiä onnistuneita. Olen tyytyväinen valintoihin, jotka tein tutkimusprosessin aikana. Viitekehystenä psykologinen pääoma osoittautui mielenkiintoiseksi ja rohkeaksikin ratkaisuksi, kun siihen yhdistettiin ylisukupolvinen huono-osaisuus ja sosiaalisten asemien muodostuminen. Tutkimukseni tuotti täysin uutta tietoa uudesta näkökulmasta. Lisäksi tutkimusmenetelmiin liittyvät valinnat olivat lopulta onnistuneita. Jokaiseen tutkimusprosessiin kuulunee eri vaihtoehtojen pohdintaa ja kokeilujakin, jotka sitten johdattavat lopullisiin valintoihin. Valitsemani tutkimusmenetelmät mahdollistivat tutkimuskysymyksiin vastaamisen ja antoivat niihin selkeät tulokset.

Tutkiessani sosiaalisten asemien muodostumista päädyin jakamaan aineiston tutkimushenkilöt ryhmittelyanalyysin perusteella neljään ryhmään: ”huono-osaisuuden ylisukupolvisuus”, ”hyväosaisuuden ylisukupolvisuus”, ”sosiaalinen liikkuvuus ylöspäin” ja ”sosiaalinen liikkuvuus alaspäin”. Näin sain selville vastauksen ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni, joka oli selvittää ylisukupolvisten ja sosiaalisen liikkuvuuden ilmiöiden esiintyvyyttä aineistossa. Sosiaalisen aseman muodostumisen ryhmät rakentuivat suhteellisen selkeiksi; nähtävillä olivat ne tutkimushenkilöt, joiden asema oli noussut tai ollut alun perinkin korkea ja toisaalta myös heikomman sosiaalisen aseman omaavat olivat selkeästi havaittavissa. Tuntui kuitenkin vaikealta ryhmitellä ihmisiä kategorisesti neljään itse nimeämäni ryhmään, koska ymmärrän ihmiselämän kirjon olevan todella moniulotteinen kokonaisuus, jonka tiukka ryhmitteleminen on mahdotonta. Kuitenkin voidakseen tutkia ilmiötä on pakko tehdä luokitteluja ja päättää, mihin kohtaan niiden välille asettaa selkeät, erottelevat rajat. Ymmärsin, että kvantitatiivisessa tutkimuksessa yksilön elämä ja kokemukset asetetaan niin sanotusti ”nippuun” muiden yksilöiden elämien ja

kokemusten joukkoon, jotta voidaan tarkastella ilmiötä laajemmin. Tällöin, kun tieto ihmisten elämästä ja kokemuksista on numeraalisessa muodossa, on tehtävä selkeää rajanvetoa ja luokittelua mittaamisen mahdollistamiseksi. Se eroaa selvästi kvalitatiivisesta tutkimuksesta, jossa yksilön elämän ja kokemusten pohdinta on hyvin yksityiskohtaista, eikä suuria yleistyksiä ja rajanvetoja voidakaan tehdä.

Aineistossani suuri osa (41,7 %) vastaajista nousi sosiaaliselta asemaltaan vanhempiaan korkeammalle, mikä johtuu osittain yhteiskuntamme rakennemuutoksista. Kun heidän määräänsä lisätään yksilöt, jotka säilyttivät vanhempiensa korkean sosiaalisen aseman, saadaan tulokseksi suuri enemmistö aineistosta, 71 %. Vaikka voidaan ajatella, että hyväosaisuus on tulosten mukaan lisääntynyt huomasti, täytyy muistaa huomioida myös se, että 1960-luvulla syntyneistä osa on jo käynyt peruskoulun ja lisäksi ihmisiltä on työelämään pääsyn ehtona alettu enenevässä määrin edellyttää toisen asteen koulutuksen suorittamista. Näiden suorittaminen on saanut aikaan ylöspäin suuntautuvaa sosiaalista liikkuvuutta, sillä vuosisadan alkupuolella syntyneiden vanhempien enemmistöllä on todennäköisesti ollut hyvin matala koulutustaso.

Jo 1970-luvulla Allardt (1976, 286, 299) halusi kiinnittää huomion alaspäin tapahtuvaa sosiaalista liikkuvuutta kokeneisiin, joiden hän kuvaa usein kuuluvan elämässään erityisen paljon haasteita kokevaan sosiaaliseen riskiryhmään, ja joilla on usein puutteelliset mahdollisuudet vaikuttaa omaan elämäänsä ja ympäristöönsä (mt.). Koska myös ylisukupolvista huono-osaisuutta kokevilla on useimmiten vaikeuksia saavuttaa hyvinvointia ja vaikuttaa oman elämänsä kulkuun, voidaan todeta, että tutkimukseni tulosten mukaan sosiaaliseen riskiryhmään kuuluu 29 % vastanneista. Ryhmän osuus kaikista vastanneista on yllättävän suuri. Tähän joukkoon sosiaalityön tulisi panostaa entistä enemmän ja kehittää palveluita ehkäisemään huono-osaisuuden kierrettä sekä lisäämään osallisuutta oman elämän valintoihin. Jää nähtäväksi, miten vuonna 2021 voimaan astuva oppivelvollisuuden laajentaminen 18 ikävuoteen vastaa näihin haasteisiin. Toisaalta nähtäväksi jää myös se, miten meneillään oleva korona-pandemia vaikuttaa ihmisten elämään tulevaisuudessa. Pelkona on, että sen myötä mielenterveysongelmat ja huono-osaisuus lisääntyvät, mikä taas tulisi lisäämään ylisukupolvisten ongelmien määrää.

Muodostamieni ryhmien avulla pääsin vastaamaan toiseen tutkimuskysymykseeni, jossa tuli selvittää psykologisen pääoman yhteyttä sosiaalisen aseman muodostumiseen. Ulotuvuuksia tutkittaessa tutkimustulokset eivät sinällään yllättäneet ja analyysin tulokset osoittivat ennakko-oletukseni todeksi; aineistossani tuli jokaisen psykologisen pääoman

ulottuvuuden kohdalla esille, että niillä on yhteys yksilön sosiaalisen aseman muodostumiseen ja täten myös yksilön hyvinvointiin. Poikkeuksetta ryhmät ”hyväosaisuuden ylisukupolvisuus” ja ”sosiaalinen liikkuvuus ylöspäin” edustivat muita ryhmiä vahvempaa ulottuvuuksien tasoa, kun taas ryhmissä ”huono-osaisuuden ylisukupolvisuus” ja ”sosiaalinen liikkuvuus alaspäin” ulottuvuuksien heikko taso esiintyi lähes poikkeuksetta muita ryhmiä useammin. Tulokseni eivät kuitenkaan kerro, ovatko psykologisen pääoman ulottuvuudet kehittyneet lapsuudessa vai vasta yksilön saavuttaessa nykyisen sosiaalisen asemansa.

Oli mielenkiintoista huomata, että kaikista ulottuvuuksista, toiveikkuudesta, sinnikkyydestä, itseluottamuksesta ja optimismista, löytyy erillisinä paljon tutkimustietoa liittyen yksilön hyvinvointiin, kun itse psykologisen pääoman tutkimus on keskittynyt lähinnä työhyvinvointia koskeviin haasteisiin. Kuitenkin useat tutkimustulokset tukevat käsitystä siitä, että vahvat psykologisen pääoman eri ulottuvuuksien tasot auttavat yksilöä näkemään elämässään olevia vaihtoehtoja, pinnistelemään niitä kohti sekä luottamaan haasteista selviytymiseen ja muilta saatavaan tukeen. Toisaalta taas heikko ulottuvuuksien taso voi ankkuroida yksilöä entistä tiukemmin huono-osaisuuteen ja ongelmien kehään vaikuttamalla esimerkiksi tulevaisuudennäkymiin, valintoihin ja taloudenhallintaan. Yleensä heikommista lähtökohdista ponnistava joutuu tekemään hyväosaista toveriaan enemmän töitä saavuttaakseen hyvinvoivan aikuisuuden, ja tällöin yksilölliset käyttäytymis- ja toimintatavat ovat merkittävässä osassa määrittelemässä yksilön hyvinvointia muiden sosiaaliseen asemaan vaikuttavien tekijöiden ohella.

Tutkimusta tehdessä kirkastui, että lapsuuden olosuhteilla on suuri vaikutus yksilön tulevaisuudelle. Vaikuttamalla näihin olosuhteisiin voidaan lisätä hyvinvointia ja näin vaikuttaa sosiaalisen aseman muodostumiseen. Lapsuudenperheen köyhyys ja vanhempien kouluttamattomuus nousivat tutkimuksissa toistuvasti esille ylisukupolvisen huono-osaisuuden suurimpina riskitekijöinä. Kun elämän erilaiset haasteet ja resurssien puute alkavat kasaantua ja ruokkia toinen toistaan, on vaikeaa pyristellä parempaa kohti. Voidaan puhua noidankehästä, jossa monisyiset ongelmat ja puutteet kietoutuvat yhteen ja pitävät otteessaan. Tässä tutkimuksessa tutkin yhtä tekijää, psykologista pääomaa, joka voi auttaa yksilöä selviytymään jo lapsuudessa muodostuneesta haasteiden ja kohonneiden riskien kehästä. Psykologinen pääoma on yksilön asenne ja selviytymiskeino silloin, kun tilanne on haastava. Sen määrä ratkaisee, miten toimit; jäätkö luovuttaneena tilanteeseen vai näetkö vielä mahdollisuuksia edetä ja selviytyä. Tulosteni mukaan on siis selvää, että

vahvalla psykologisella pääomalla on yhteys sosiaaliseen liikkuvuuteen eli yksilön etenemiseen elämässään omien kykyjensä ja motivaationsa mukaisesti. Vahva psykologinen pääoma mahdollistaa sen, että vaikka lapsuudenperhe määrittää suuresti yksilön mahdollisuuksia, on heikommastakin taustasta mahdollista ponnistaa hyvinvoivaan aikuisuuteen.

Sain myös huomata sen, kuinka psykologisen pääoman ulottuvuudet ovat yhteydessä toisiinsa ja tukevat toisiaan; toiveikkuus tulevaisuutta kohtaan vaatii kaverikseen sinnikkyyttä, jotta tavoitetta kohti on mahdollista edetä haasteita huolimatta. Onnistumisen kokemus taas lisää itsetuottamusta ja halua yrittää sinnikkäästi, mikä edistää käyttäytymis- ja toimintatapoja kohti tavoitteen saavuttamista. Voikin olettaa, että eri ulottuvuudet ovat yksilöllä keskimääräisesti samalla tasolla toistensa kanssa. Välillä tutkimusprosessin aikana minusta tuntui, että ulottuvuuksien erottelu on lähes mahdotonta, sillä ne muistuttavat hyvin läheisesti toisiaan.

Kerroin tulosten yhteydessä siitä, kuinka Lahti (2019, 76) on pohtinut liiallisen sisun ja saavutusten ihailun ja korostamisen voivan olla haitallista. Voiko juuri sinnikkyyttä ja sisua korostava kulttuuri olla yhteydessä alaspäin suuntaavaan sosiaaliseen liikkuvuuteen? Odotetaanko hyväosaisten perheiden lapsilta niin korkeita saavutuksia ja suurta sitkeyttä, että tietynlaisten persoonallisten ominaisuuksien tai korkean aseman saavuttamisen halun puuttuessa yksilöllä on suuri riski päätyä vanhempiaan heikompaan sosiaaliseen asemaan tai jopa huono-osaisuuteen? Toisaalta miksi jokaisen tulisi tavoitella korkeaa koulutusta ja samaa sosiaalista asemaa hyväosaisten vanhempiensa kanssa? Tutkimuksessani ryhmään ”sosiaalinen liikkuvuus alaspäin” määritellään myös ne yksilöt, joiden vanhemmilla on todella korkea sosiaalinen asema ja aikuinen lapsi elää hyvinvoivaa elämää edeten elämässään, vaikka saavuttaakin vanhempiaan matalamman sosiaalisen aseman. Hyväosaisten vanhempien lapsella on muita suuremmat mahdollisuudet valita, millaisen aseman haluaa itse saavuttaa; eteneminen akateemiselle uralle on mahdollista, mutta voi valita pyrkimyksen myös muunlaiseen elämään. Mahdollisimman korkean sosiaalisen aseman tavoittelu ei voi olla itsestäänselvyys ja ainoa hyväksytty ratkaisu, eikä se takaa onnellista ja hyvinvoivaa elämää. Jokainen arvottaa hyvinvointiaan ja elämänvalintojaan yksilöllisesti, eikä rahan tai korkean aseman tarvitse olla arvojen kärkipäässä. Tärkeää on se, millainen on yksilön subjektiivinen käsitys omasta hyvinvoinnistaan sekä vaikutusmahdollisuuksistaan omaan elämäänsä. Tulosten yleistettävyys on tärkeää, mutta se jättää näyttämättä ihmiselämän moniulotteisuuden. Vaikka useat tutkimustulokset puoltavat korkeakoulutuksen lisäävän hyvinvointia ja ehkäisevän huono-osaisuutta,

tulosten varjoon jää kokonainen kirjo ihmiselämiä, joissa yksilölliset elämäntilanteet eivät vastaa yleistyksiä ja keskimääräisiä todennäköisyyksiä.

Tutkin tässä työssä psykologisen pääoman yhteyttä sosiaalisen aseman muodostumiseen, mutta on tärkeää muistaa, että sosiaalisen aseman muodostuminen on monen tekijän summa. Ympäristön arvot ja asenteet periytyvät, samoin kulttuurinen, taloudellinen ja sosiaalinen pääoma sekä myös geneettinen perimä. Niillä kaikilla on oma vaikutuksensa ilmiöön. Pääsin raottamaan vasta pientä nurkkaa tästä suuresta, moniulotteisesta haasteesta. On toki tärkeää tietää, että psykologisella pääomalla on selkeä yhteys sosiaalisen aseman muodostumiseen, mutta yhtä merkittävä olisi tieto siitä, kuinka elämäntapahtumat vaikuttavat psykologisen pääoman määrään. Mankan ja Mankan (2016, 159) mukaan perimä muodostaa 50 % psykologisesta pääomasta, olosuhteet (esimerkiksi taloudellinen tilanne ja koulutustaso) määrittävät 10 % ja loput 40 % on sitä, mihin yksilö voi itse vaikuttaa. On mahdollista, että ympäristöllä, elämäntapahtumilla ja perityillä ominaisuuksilla on vaikutusta siihen, kuinka yksilö itse kykenee kehittämään psykologista pääomaansa.

Kerroin aiemmin työssäni Kallion ja Hakovirran (2020, 10) pohtineen eriarvoisuuden ja sosiaalisen etäisyyden lisääntymistä ja siitä johtuvaa solidaarisuusvajetta. Solidaarisuusvajeen kasvaessa hyväosaisten on vaikeaa ymmärtää huono-osaisten asemaa ja samaistua siihen. Solidaarisuusvaje voi aiheuttaa haluttomuutta rahoittaa eriarvoisuutta vähentäviä sosiaalipoliittisia järjestelmiä. (Mt., 10.) Huono-osaisuuden syitä selvittävä tutkimus on mielestäni yksi tärkeä keino solidaarisuusvajeen vähentämiseksi. Se auttaa ymmärtämään, miten monisyinen ja osittain yksilöstä riippumaton prosessi sosiaalisen aseman muodostuminen on, ja kuinka yhteiskunta voi auttaa ylisukupolvisen huono-osaisuuden riskissä kasvavia ihmisiä saavuttamaan hyvinvoivan sosiaalisen aseman. Tällöin myös sosiaalipalveluiden ja -etuuksien rahoittamiseen voidaan suhtautua hyvinvoivien kansalaisten keskuudessa positiivisemmin ja sallivammin. Mitä enemmän poteroidumme omiin asemiimme, hyvä- ja huono-osaisiin, kauas toisistamme, sitä huonommin ymmärrämme toisiamme ja sitä, että loppujen lopuksi olemme kaikki vain ihmisiä heikkouksinemme, vahvuksinemme, pelkoinemme ja toiveinemme. Tällöin voi olla myös vaikeaa ymmärtää, että toisille hyvinvoivan aikuisuuden saavuttaminen ja omaan elämään vaikuttaminen on vaikeampaa kuin toisille.

On kuitenkin totta, että kaikki me sosiaalialalla työskentelevät todennäköisesti tiedämme ja ymmärrämme lapsuuden lähtökohtien merkityksen, eivätkä tällaiset pienimuotoiset

tutkimukset sinällään lisää suuren yleisön ja poliitikkojen tietämystä aiheesta. Sen vuoksi on tärkeää, että aihetta tutkitaan laajemmin ja perustetaan hankkeita, joiden tuloksista ja toiminnasta kerrotaan yleisesti mediassa. Ylisukupolvista huono-osaisuutta on viime vuosina tutkittu paljon ja ilmiön synnyttämiä haasteita on tuotu esiin myös julkisuudessa. On tärkeää, että ilmiötä tuodaan näkyviksi ja pyritään kehittämään keinoja hyvinvoinnin lisäämiseksi sekä ylisukupolvisen huono-osaisuuden ehkäisemiseksi. Ylisukupolvisissa jatkumoissa on kyse perustavanlaatuisista haasteista, joissa jo ensimmäisen elinvuodet määrittelevät vahvasti yksilön mahdollisuuksia edetä elämässään ja kokea hyvinvointia. Mahdollisuuksien tasa-arvon ja sosiaalisen liikkuvuuden edistäminen ovat tärkeitä yhteiskunnallisia tavoitteita, joiden saavuttamiseksi tarvitaan yleistä tahtotilaa. Vähentämällä lapsiköyhyyttä ja koulupudokkuutta voidaan lisätä hyvinvointia ja vähentää ylisukupolvisen huono-osaisuuden riskiä.

Työskentelen tällä hetkellä sosiaalityöntekijän viransijaisuudessa mielenterveyskuntoutujien parissa. Ylisukupolvisen huono-osaisuuden ilmiö on nähtävissä työssäni, joskin työssä korostuvat myös psyykkisten sairauksien perinnöllisyys ja lieveilmiöt. Ylisukupolviset ongelmat ovat osa sosiaalityön arkea myös muiden asiakasryhmien kanssa työskennellessä. Tutkimukseni antaa erilaisten asiakasryhmien kanssa työskenteleville työntekijöille lisätietoa siitä, mitkä asiat vaikuttavat sosiaalisten asemien muodostumiseen. Tulosten avulla voidaan pohtia keinoja psykologisen pääoman kehittämiseksi. Lisäksi tiedon avulla luodaan käsitystä siitä, että myös heikoista lähtökohdista ponnistavalla lapsella on mahdollisuudet edetä elämässään ylisukupolvisten ongelmien riskeistä huolimatta. Kuten Garnezy (1993, 132) kertoo, yksittäinen taho, myös sosiaalipalvelu, voi toimia yksilöä ylisukupolviselta huono-osaisuudelta suojaavana tekijänä. Tutkimukseni tulos herättää jatkokysymyksen ja -tutkimustarpeen siitä, mikä vaikuttaa psykologisen pääoman ulottuvuuksien tasoon ja miten niiden kehittäminen mahdollistetaan palveluiden avulla.

LÄHTEET

- Ahola, Sakari 2005: Matkalla meritokratiaan? Koulutuksen rooli sosiaalisen liikkuvuuden ja tasa-arvon edistämisessä. Teoksessa: Räsänen, Pekka & Anttila, Anu-Hanna & Melin, Harri (toim.): Tutkimus menetelmien pyörteissä. Sosiaalitutkimuksen lähtökohdat ja valinnat. PS-kustannus. Juva, 237–256.
- Airio, Ilpo & Niemelä, Mikko 2009: Perhetaustan yhteys aikuisiän köyhyyteen Suomessa 1995–2005. *Sosiologia* 2009 (1), 3–19.
- Airio, Ilpo & Niemelä, Mikko 2002. Periytyykö köyhyys? Köyhyyden ja toimeentulotukiasiakkuuden sukupolvinen liikkuvuus. *Sosiologia* 2002 (3), 205–226.
- Alestalo, Matti 1990: Luokkarakenteen muutokset. Teoksessa: Riihinen, Olavi: Suomi 2017. Gummerus kirjapaino oy. Jyväskylä, 209–226.
- Allardt, Erik 1976: Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. WSOY. Porvoo.
- Amaro, Paul R. 2012: The consequences of divorce for adults and children: an update. Pennsylvania State University. USA.
- Baxter, Michael A. & Hemming, Eden J. & McIntoch, Heather, C. & Hellman, Chan M. 2017: Exploring the Relationship Between Adverse Childhood Experiences and Hope. *Journal of child sexual abuse* 26 (8), 948–956.
- Brooks-Gunn, Jeanne & Duncan, Greg J. 1997: The effects of poverty on children. *The future of children* 7 (2), 55–71.
- Carmona-Halty, Marcos & Salanova, Marisa & Llorens, Susana & Schaufeli, Wilmar B. 2019: How Psychological Capital Mediates Between Study-Related Positive Emotions and Academic Performance. *Journal of happiness studies*. 2019 (20), 605–617.
- Clarkeburn, Henriikka & Mustajoki, Arto 2007: Tutkijan arkipäivän etiikka. Vastapaino. Tampere.
- Cederlöf, Petri 1999: Merkityksestä laatuun – Haasteena nuorisotyön tutkimus. Teoksessa Paakkunainen, Kari (toim.): Arviointitutkimus ja nuoriso. Nuorisotutkimusseura. Helsinki.
- Elovainio, Päivi 1993: Muuttuva koulutus. Teoksessa: Riihinen, Olavi (toim.): Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen. WSOY. Juva, 413–432.
- Erikson, Robert & Uusitalo, Hannu 1986: The Scandinavian Approach to Welfare Research. *International Journal of Sociology*, (16) 3–4, 175–193.
- Erola, Jani 2010a: Kohorttien väliset liikkuvuuserot. Haaste suomalaisen yhteiskunnan avoimuudelle. *Yhteiskuntapolitiikka* 75 (3), 318–323.
- Erola, Jani 2010b: Yhteenvedo: Yhteiskuntaluokat 2000-luvun alun Suomessa. Teoksessa: Erola, Jani, (toim.): Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa. Gaudeamus. Helsinki, 237–241.
- Erola, Jani & Moisio, Pasi 2014: Sosiaalinen eriarvoisuus ja yhteiskuntaluokat. Teoksessa: Erola, Jani & Räsänen, Pekka (toim.) Johdatus psykologian perusteisiin. Gaudeamus. Helsinki, 64–75.
- Erola, Jani & Moisio, Pasi 2002. Jähmettyikö Suomi? Sosiaalinen liikkuvuus ja pitkäaikaistyöttömyys Suomessa 1970–1995. *Sosiologia* 2002 (3), 185–199.
- Eskelinen, Niko & Erola, Jani & Karhula, Alekski & Ruggera, Lucia & Sirniö Outi 2020: Eriarvoisuuden periytyminen. Teoksessa: Mattila, Maija (toim.): Eriarvoisuuden tila Suomessa 2020. Kalevi Sorsa Säätiö. Helsinki, 127-156.
- Esping-Andersen, Gosta 2004: Untying the gordian knot of social inheritance. *Research in Social Stratification and Mobility* 21, 115–139.
- Filippin, Antonio & Paccagnella, Marco 2012: Family background, self-confidence and economic outcomes. *Economics of education review* 31, 824–834.

- Forssén, Katja & Laine, Kaarina & Tähtinen, Juhani 2002: Hyvinvoinnin tekijät ja uhat lapsuudessa. Teoksessa Juhila, Kirsi & Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä, 81–106.
- Garnezy, Norman 1993: Children in Poverty: Resilience Despite Risk. *Psychiatry* 56 (1), 127–136.
- Haapakoski, Kaisa & Åkerblad, Leena 2020: Realistinen optimismi ja toiveikkuus: ammatillisen kuntoutuksen osapuolten näköalat suomalaisen työelämään. *Työelämän tutkimus* 18 (3), 197–211.
- Haavio-Mannila, Elina & Sinnemäki, Aino 2005: Sosioekonominen asema, sosiaalinen liikkuvuus ja seksuaalinen liikkuvaisuus. Teoksessa: Räsänen, Pekka & Anttila, Anu-Hanna & Melin, Harri (toim.): *Tutkimus menetelmien pyörteissä*. Sosiaalitutkimuksen lähtökohdat ja valinnat. PS-kustannus. Juva, 257–278.
- Heikkilä, Matti 2002: Eettisiä ongelmia yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa. Teoksessa: Karjalainen, Sakari & Launis, Veikko & Pelkonen, Risto & Pietarinen, Juha (toim.): *Tutkijan eettiset valinnat*. Gaudeamus. Helsinki, 165–176.
- Heino, Tarja 2010: Huostaanotot, hyvinvointierot ja sukupolvet. *Diakonian tutkimus* 2010 (2), 143–148.
- Hout, Michael & DiPrete, Thomas A.: 2006: What we have learned: RC28's contribution to knowledge about social stratification. *Research in Social Stratification and Mobility* 2006 (24), 1–20.
- Hurme, Helena 1997. Perhe kehityksen kontekstina. Teoksessa: Lyytinen Paula & Korhonen, Mikko & Lyytinen, Heikki (toim.): *Näkökulmia kehityspsykologiaan*. Kehitys kontekstissaan. WSOY. Porvoo. (139–156)
- Härkönen, Juho 2010: Sosiaalinen periytyvyys ja sosiaalinen liikkuvuus. Teoksessa Erola, Jani, (toim.): *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Gaudeamus. Helsinki, 51–66.
- Jalovaara, Marika 2003: The joint effects of marriage partners' socioeconomic positions on the risk of divorce. *Demography*, 40 (1), 67–81.
- Jalovaara, Marika 2020: Erkanavia elämäntilanteita? Sosiaalisen aseman yhteys lasten perhemyöhön. Teoksessa Kallio, Johanna & Hakovirta, Mia (toim.): *Lapsiperheiden köyhyys & huono-osaisuus*. Vastapaino. Tampere, 93–116.
- Jokivuori, Pertti & Hietala, Risto 2014. Määrällisiä tarinoita. Monimuuttujamenetelmien käyttö ja tulkinta. Docendo. Jyväskylä.
- Järvinen, Katriina 2010: Keskiluokan pinnan alta. Teoksessa: Erola, Jani, (toim.): *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Gaudeamus. Helsinki, 231–236.
- Kallio, Johanna & Hakovirta, Mia 2020: Johdanto: Huono-osaisuus ja köyhyys lapsiperheessä. Teoksessa Kallio, Johanna & Hakovirta, Mia (toim.): *Lapsiperheiden köyhyys & huono-osaisuus*. Vastapaino. Tampere, 7–33.
- Kariya, Takehiko 2013: *Education Reform and Social Class in Japan*. Routledge. NY.
- Karjalainen, Salla 2016: Terveysterot toisella asteella – miten koulutuspolitiikalla voi vaikuttaa terveyteen? Teoksessa Söder, Katri & Karlsson, Anette: *Suomen koulutuspolitiikan tulevaisuus*. Into kustannus. Helsinki, 104–109.
- Kataja, Kati & Ristikari, Tiina & Paananen, Reija & Heino, Tarja & Gissler, Mika 2014: Hyvinvointiongelmien ylisukupolviset jatkumot kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten elämässä. *Yhteiskuntapolitiikka* 79 (1), 38–54.
- Kestilä, Laura & Karvonen, Sakari 2019: *Suomalaisten hyvinvointi 2018*. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki.
- Kestilä, Laura & Paananen, Reija & Väisänen, Antti & Muuri, Anu & Merikukka, Marko & Heino, Tarja & Gissler, Mika 2012: *Kodin ulkopuolelle sijoittamisen riskitekijät*.

- Rekisteripohjainen seurantatutkimus Suomessa vuonna 1987 syntyneistä. *Yhteiskuntapolitiikka* 77 (1), 34–52.
- Kokko, Riitta-Liisa 2011: Minitieteisen arviointitutkimuksen arvot ja etiikka. Teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.): *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. PS-kustannus. Jyväskylä, 293–315.
- Kortelainen, Pentti 2008: Kadonneet kylät – elävät suvut. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Koskela, Antti 2016: Koulutustason periytyminen Suomessa – Miksi maisterin lapsesta tulee maisteri? Teoksessa Söder, Katri & Karlsson, Anette: *Suomen koulutuspolitiikan tulevaisuus*. Into kustannus. Helsinki, 118–124.
- Kuula, Arja 2011: *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Vastapaino. Tampere.
- Kuusinen, Jorma 2018: *Elämänkulku 1971–2002. Versio 2.0. Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto*. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD2076>. Viitattu 1.11.2020.
- Kuusisto-Niemi, Sirpa & Rissanen, Sari & Saranto, Kaija 2011: Asiakastiedon käyttö sosiaalityön tutkimuksessa – eettinen näkökulma. Teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.): *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. PS-kustannus. Jyväskylä, 257–273.
- Kärkkäinen, Tuulikki 2004: Koulutuksen ja lapsi-vanhempisuhteen yhteys elämässä selviytymiseen. Sosiaalinen perimä ja koulutuskulttuurisen pääoman periytyminen sukupolvesta toiseen. Helsingin yliopisto. Helsinki.
- Kortteinen, Matti & Elovainio, Marko 2012: Millä tavoin huono-osaisuus periytyy? Teoksessa: Myllyniemi, Sami (toim.): *Monipolvinen hyvinvointi. Nuorisobarometri 2012*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 127, verkkojulkaisuja 53. Saatavilla: https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2013/05/Nuorisobarometri_2012_Verkkojulkaisu.pdf. Viitattu 22.4.2021.
- Lahti, Emilia 2019: Embodied fortitude: An introduction to the Finnish construct of sisu. *International Journal of Wellbeing*, 9(1), 61–82.
- Laihiala, Tuomo 2018: Kokemuksia ja käsityksiä leipäjonoista. *Huono-osaisuus, häpeä ja ansaitsevuus*. Itä-Suomen yliopisto. Kuopio.
- Lampinen, Osmo 2003: *Suomen koulutusjärjestelmän kehitys*. Gaudeamus. Tampere.
- Larja, Liisa & Törmäkangas, Liisa & Merikukka, Marko & Ristikari, Tiina & Gissler, Mika & Paananen, Reija 2016. NEET-indikaattori kuvaa nuorten syrjäytymistä. *Tieto&Trendit – Talous- ja hyvinvointikatsaus 2/2016*. Tilastokeskus. 20–27.
- Luthans, Fred & Youssef-Morgan, Carolyn M. & Avolio, Bruce J. 2015: *Psychological capital and beyond*. Oxford university press. NY.
- Manka, Marja-Liisa & Manka, Marjut 2016: *Työhyvinvointi*. Alma Talent. Helsinki.
- Maunu, Antti & Katainen, Anu & Perälä, Riikka & Ojajärvi, Anni 2016: Terveys ja sosiaaliset erot: mitä on tutkittu ja mitä tarvitsee vielä tutkia? *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 53, 189–201.
- Melin, Harri 2010: Tarvitaanko vielä luokkatutkimusta? Teoksessa: Erola, Jani, (toim.): *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Gaudeamus. Helsinki, 211–230.
- Metso, Tuija 2004: *Koti, koulutus ja kasvatus. Kohtaamisia ja rajankäyntejä*. Suomen kasvatustieteellinen seura. Turku.
- Moisio, Pasi 2006: Suhteellinen köyhyys Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 71 (6), 639–645.
- Moisio, Pasi & Karvonen, Sakari 2007: Mitä subjektiiviset kysymykset lapsuudenkodin toimeentulosta oikeastaan mittaavat? *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 2007 (44), 144–152.
- Myrskylä, Pekka 2011. Nuoret työmarkkinoiden ja opiskelun ulkopuolella. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 12/2011. <https://tem.fi/documents/1410877/3346190/Nuoret+ty%C3%B6markkinoiden+ja+opiskelun+ulkopuolella+17032011.pdf>. Viitattu 12.2.2021.

- Naumanen, Päivi & Silvennoinen, Heikki 2010. Koulutus, yhteiskuntaluokat ja eriarvoisuus. Teoksessa Erola, Jani, (toim.): Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa. Gaudeamus. Helsinki, 67–88.
- Nuorten hyvinvointikertomus 2017: 16-18 -vuotiaat toisen asteen koulutuksessa. Helsingin kaupunki. <https://www.nuortenhvynvointikertomus.fi/indikaattorit/tulevaisuuden-halinta/16-18-vuotiaat-toisen-asteen-koulutuksessa>. Viitattu 20.4.2021.
- Nurmi, Jari-Erik 1997: Nuoruusiän kehitys: etsintää, valintoja ja noidankehiä. Teoksessa: Lyytinen Paula & Korhokangas, Mikko & Lyytinen, Heikki (toim.). Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissaan. WSOY. Porvoo. 256–274.
- Parkkonen, Jouni 2016: Yhtenäinen toinen aste. Teoksessa Söder, Katri & Karlsson, Anette: Suomen koulutuspolitiikan tulevaisuus. Into kustannus. Helsinki, 96–103.
- Pietarinen, Juhani & Launis Veikko 2002: Etiikan luonne ja alueet. Teoksessa Karjalainen, Sakari & Launis, Veikko & Pelkonen, Risto & Pietarinen, Juhani (toim.): Tutkijan eettiset valinnat. Gaudeamus Kirja. Helsinki, 42–57.
- Piko, Bettina F. & Luszczynska, Aleksandra & Fitzpatrick, Kevin M. 2012: Social inequalities in adolescent depression: The role of parental social support and optimism. *International Journal of Social Psychiatry*. 59 (5), 474–481.
- Pohjola, Anneli 2007: Eettisyyden haaste tutkimuksessa. Teoksessa Viinamäki, Leena & Saari, Erkki (toim.) Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Tammi. Helsinki, 11–31.
- Pojjula, Soili 2018: Resilienssi. Muutosten kohtaamisen taito. Kirjapaja. Helsinki.
- Pulkkinen, Lea 1996: Lapsesta aikuiseksi. Ps-viestintä oy. Juva.
- Pölkki, Pirjo 2001: Oppilaiden syrjäytymisuhkien tunnistaminen ja ehkäisy peruskoulun haasteena. Teoksessa Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele 2001: Eriarvoinen lapsuus. WSOY. Porvoo, 125–144.
- Rauhala, Ilona & Leppänen, Makke & Heikkilä Annamari 2013: Pääasia. Organisaation psykologinen pääoma. Talentum. Helsinki.
- Rauhala, Pirkko-Liisa & Virokannas, Elina 2011: Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo. Teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.): Sosiaalityön arvot ja etiikka. PS-kustannus. Jyväskylä, 235–255.
- Raunio, Kyösti 2009: Olennainen sosiaalityössä. Gaudeamus. Helsinki.
- Ristikari, Tiina & Keski-Säntti, Markus & Sutela, Elina & Haapakorva, Pasi & Kiilakoski, Tomi & Pekkarinen, Elina & Kääriälä, Antti & Aaltonen, Mikko & Huotari, Tiina & Merikukka, Marko & Salo, Jarmo & Juutinen Aapo & Pesonen-Smith, Anna & Gissler, Mika 2018: Suomi lasten kasvuympäristönä. Kahdeksantoista vuoden seuranta vuonna 1997 syntyneistä. Nuorisotutkimusseura, raportti 7/2018. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki.
- Ristikari, Tiina & Törmäkangas, Liisa & Lappi, Aino & Haapakorva, Pasi & Kiilakoski, Tomi & Merikukka, Marko & Hautakoski, Ari & Pekkarinen, Elina & Gissler, Mika 2016: Suomi nuorten kasvuympäristönä. 25 vuoden seuranta vuonna 1987 Suomessa syntyneistä nuorista aikuisista. Nuorisotutkimusseura, raportti 9/2016. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki.
- Ronkainen, Suvi & Pehkonen, Leila & Lindholm-Ylänne, Sari & Paavilainen, Eija 2011: Tutkimuksen voimasanat. WSOY. Helsinki.
- Rytkönen, Maria 2016: Koulutuksen periytyvyys – kulttuuri eriarvoistaa. Teoksessa Söder, Katri & Karlsson, Anette: Suomen koulutuspolitiikan tulevaisuus. Into kustannus. Helsinki, 26–33.
- Räsänen, Pekka 2005: Havaintojen mittaus ja aineiston jäsentämisen metodologia. Teoksessa: Räsänen, Pekka & Anttila, Anu-Hanna & Melin, Harri: Tutkimus menetelmien pyönteissä. Sosiaalitutkimuksen lähtökohdat ja valinnat. PS-kustannus. Juva, 85–102.

- Saari, Juho & Eskelinen, Niko & Björklund, Liisa 2020: Raskas perintö. Ylisukupolvinen huono-osaisuus Suomessa. Gaudeamus Oy. Tallinna.
- Salmela-Aro, Katariina 2011: Mikä nuoria liikuttaa? Uupumuksesta intoon. *Tieteessä tapahtuu* 2011 (4–5), 3–6.
- Salmi, Minna 2020: Lapsiperheiden köyhyys pitää yllä köyhyyden kierrettä. Teoksessa Kallio, Johanna & Hakovirta, Mia (toim.): *Lapsiperheiden köyhyys & huono-osaisuus*. Vastapaino. Tampere, 37–72.
- Salmi, Minna & Närvi, Johanna & Lammi-Taskula, Johanna 2016a: Köyhyys, toimeentulokokemukset ja hyvinvointi lapsiperheissä. Teoksessa: Karvonen, Sakari & Salmi, Minna (toim.): *Lapsiköyhyys Suomessa 2010-luvulla*. Työpaperi 20/2016. THL. Helsinki. 13–44.
- Salmi, Minna & Karvonen, Sakari & Närvi, Johanna & Lammi-Taskula, Johanna 2016b: Lapsiköyhyys on ajankohtaista myös Suomessa: yhteenveto ja suosituksia. Teoksessa: Karvonen, Sakari & Salmi, Minna (toim.): *Lapsiköyhyys Suomessa 2010-luvulla*. Työpaperi 20/2016. THL. Helsinki. 68–72.
- Schweiger, Gottfried 2014: Humiliation and justice for children living in poverty. *Azafea: estudios de historia de la filosofía hispánica* 16, 57–72.
- Secombe, Karen 2002: "Beating the Odds" Versus "Changing the Odds": Poverty, Resilience, and Family Policy. *Marriage and Family* 64, 384–394.
- Silén, Marianne 2021: Sosiologian ja tilastotieteen rajoilla. Faktorianalyysi rajakohteena. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Silvén, Maarit & Kouvo, Anna 2008: Onko läheisillä ihmissuhteilla kauaskantoisia vaikutuksia lastemme elämään? Teoksessa Lahikainen, Anja Riitta & Punamäki, Raija-Leena & Tamminen, Tuula 2008: *Kulttuuri lapsen kasvattajana*. WSOY. Helsinki, 98–116.
- Sirniö, Outi 2015: Ylisukupolvinen sosiaalinen liikkuvuus. Teoksessa Kaihovaara, Antti (toim.), *Jakolinjojen Suomi*. Kalevi Sorsa -säätiö, 73–90.
- Sirniö, Outi 2016: Constrained life chances. Intergenerational transmission of income in Finland. University of Helsinki. Helsinki.
- Suoniemi, Ilpo 2017: Tuloliikkuvuus ja mahdollisuuksien tasa-arvo. *Talous ja yhteiskunta*. 2017 (2), 26–31.
- Tilastokeskus 2017: Koulutukseen hakeutuminen 2016. https://www.stat.fi/til/khak/2016/khak_2016_2017-12-13_fi.pdf. Viitattu 12.4.2021.
- Toikka, Enna & Haanpää, Leena 2020: Vanhempien huono-osaisuuden yhteys lasten subjektiiviseen hyvinvointiin. Teoksessa Kallio, Johanna & Hakovirta, Mia (toim.): *Lapsiperheiden köyhyys & huono-osaisuus*. Vastapaino. Tampere, 119–142.
- Triventi, Moris 2013. Stratification in Higher Education and Its Relationship with Social Inequality: A Comparative Study of 11 European Countries. *European Sociological Review*. 29 (3), 489–502.
- Tu, Hung-Ming 2020: Does active leisure participation promote psychological capital through peer support in economically disadvantaged children? *Plos one* 15 (6), 1–13. <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0234143>. Viitattu 1.3.2021.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012: Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf?ga=2.27547125.879508481.1612175779-498115754.1602932291. Viitattu 1.2.2021.
- Tähtinen, Juhani & Laakkonen, Eero & Broberg, Mari 2011: Tilastollisen aineiston käsittelyn ja tulkinnan perusteita. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisuja C: 20. Turku.

- Uusitalo-Malmivaara, Lotta 2014: Positiivinen psykologia – mitä se on? Teoksessa Uusitalo-Malmivaara, Lotta (toim.): Positiivisen psykologian voima. PS-kustannus. Jyväskylä, 14–22.
- Valli, Raine 2001: Johdatus tilastolliseen tutkimukseen. PS-kustannus. Jyväskylä.
- Vauhkonen, Teemu & Kallio, Johanna & Erola, Jani 2017: Sosiaalisen huono-osaisuuden ylisukupolvisuus Suomessa. Yhteiskuntapolitiikka 82 (2), 501–512.
- Watts, Tyler W. & Duncan, Greg J. & Haonan, Quan 2018: Revisiting the Marshmallow Test: A Conceptual Replication Investigating Links Between Early Delay of Gratification and Later Outcomes. *Psychological Science* 29 (7), 1159–1177.
- Witting, Mika & Keski-Petäjä, Miina 2016. Vanhempien koulutus vaikuttaa lasten valintoihin. *Tieto&Trendit – Talous- ja hyvinvointikatsaus 2/2016*. Tilastokeskus. 28–37.
- Wong, Shyh Shin & Lim, Timothy 2009: Hope versus optimism in Singaporean adolescents: Contributions to depression and life satisfaction. *Personality and Individual Differences* 46, 648–652.
- Woods-Jaeger, Briana & Cho, Bridget & Sexton, Chris & Slagel, Lauren & Goggin, Kathy 2018: Promoting Resilience: Breaking the Intergenerational Cycle of Adverse Childhood Experiences. *Health, education & behavior* 45 (5), 772–780.
- Yhteiskuntatieteellinen tietokanto 2021a: Mittaaminen: mittarin luotettavuus. Kvantitatiivisen tutkimuksen verkkokäsikirja. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvanti/mittaaminen/luotettavuus/>. Viitattu 16.3.2021.
- Yhteiskuntatieteellinen tietokanto 2021b: Summamuuttuja. Kvantitatiivisen tutkimuksen verkkokäsikirja. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvanti/summamuuttujat/summamuuttuja/>. Viitattu 16.3.2021.
- Yhteiskuntatieteellinen tietokanto 2021c: Faktorianalyysi. Kvantitatiivisen tutkimuksen verkkokäsikirja. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvanti/faktori/faktori/>. Viitattu 17.3.2021.
- Yhteiskuntatieteellinen tietokanto 2021d: Ristiintaulukointi. Kvantitatiivisen tutkimuksen verkkokäsikirja. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvanti/ristiintaulukointi/ristiintaulukointi/>. Viitattu 22.3.2021.
- Yliruka, Laura & Kantoluoto, Anne & Heino, Tarja & Laine, Terhi & Hipp, Tiia 2020: Itsenäistymistä ja hyvinvointia tukeva jälkihuolto ja nuorten aikuisten sosiaalityön mallinnus. Työpaperi 32/2020. THL. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/325344/TY_2020_032_Itsen_istymist_ja_hyvinvointia_tukeva_j_lki_huolto_ja_nuorten_aikuisten_sosiaality_n_mallinnus_s.pdf?sequence=1. Viitattu 20.4.2021.
- Yunes, Maria Angela Mattar & Szymanski, Heloísa 2015: Study of a family that overcomes poverty issues: family resilience? *Psicodebate* 2015 (7), 119–140.

LIITE 1: Kyselylomake vuodelta 1991

KYSELYLOMAKE

Tämä kyselylomake on osa Yhteiskuntatieteelliseen tietoaarkistoon arkistoitua tutkimusaineistoa FSD2076 Elämäkulku 1971 - 2002

Kyselylomaketta hyödyntävien tulee viitata siihen asianmukaisesti lähdeviitteellä.

Lisätiedot: <http://www.fsd.uta.fi/>

QUESTIONNAIRE

This questionnaire is part of the following dataset, archived at the Finnish Social Science Data Archive:

FSD2076 Life Course 1971 - 2002

If this questionnaire is used or referred to in any publication, the source must be acknowledged by means of an appropriate bibliographic citation.

More information: <http://www.fsd.uta.fi/>

Jyväskylän yliopisto
Kasvatustieteen laitos

**KOULUTUS- JA TYÖURA
KYSELYLOMAKE**

TÄYTTÄMISOHJE

Vastaa tähän lomakkeeseen
joko ympäröimällä yksi tai useampi Sinusta sopivin vaihtoehto
esim. Keitä talouteesi kuuluu?

1 asun yksin

2 avio/avopuoliso

3 lapsi/lapsia

4 vanhempani tai toinen heistä

5 puolison vanhemmat tai toinen heistä

6 joku muu, kuka _____

tai kirjoittamalla annettuun tilaan oma vastauksesi

esim. Montako henkeä talouteesi kuuluu? _____ henkeä

I ASUMINEN

1. Millaisessa asunnossa asut?

1 kerrostalossa

2 rivitalossa

3 omakotitalossa

2. Asuntosi omistussuhde ja huoneiden lukumäärä asunnossasi, kun keittiö lasketaan omaksi erilliseksi huoneekseen. Keittiökomeroa, eteistä ja kylpyhuonetta ei huomioida.

1 omistusasunto _____ huonetta

2 vuokra-asunto _____ huonetta

3 oma tai puolison työsuhdeasunto _____ huonetta

4 opiskelija-asuntola _____ huonetta

5 vanhempien koti tai osa siitä _____ huonetta

6 muu, mikä _____ huonetta

3. Pidätkö nykyisestä asuinpaikkakunnastasi niin paljon, että et mielelläsi muuttaisi, vaikka saisitkin paremmat ja turvatummat taloudelliset olot uudella paikkakunnalla?

1 muuttaisin varmasti, jos saisin paremmat olot muualla

2 ehkä muuttaisin

3 en osaa sanoa

4 ehkä en muuttaisi

5 en muuttaisi, vaikka saisin paremmat olot muualla

4. Kuinka tyytyväinen olet asumistilanteeseesi?

1 erittäin tyytymätön

2 melko tyytymätön

3 en osaa sanoa

4 melko tyytyväinen

5 erittäin tyytyväinen

II KOULUTUS peruskoulun (lukion käyneillä lukion) jälkeen

Mitä seuraavista olet suorittanut tai suorittamassa? Ilmoita

a) tutkinnon tai koulutuksen tarkka nimi,

b) oppilaitos, jossa koulutus on suoritettu,

c) koulutuslinja- ja ala, pääaine tai koulutusohjelma

d) ajanjakso, jolloin suoritit kyseisen koulutuksen kuukauden tarkkuudella (kkvv)
esim. 9/88 - 5/89.

ajanjakso

5. Työllisyyskurssi, vähintään 400 tuntia

tutkinto _____

oppilaitos _____

koulutuslinja ja -ala _____

6. Muu ammatillinen kurssi, vähintään 400 tuntia

tutkinto _____

oppilaitos _____

koulutuslinja ja -ala _____

7. Ammatillinen koulu

tutkinto _____

oppilaitos _____

koulutuslinja ja -ala _____

tutkinto _____

oppilaitos _____

koulutuslinja ja -ala _____

8. Ammatillinen opisto

tutkinto _____

oppilaitos _____

koulutuslinja ja -ala _____

tutkinto _____

oppilaitos _____

koulutuslinja ja -ala _____

9. Yliopisto tai korkeakoulu

tutkinto _____

oppilaitos _____

koulutuslinja ja -ala _____

tutkinto _____

oppilaitos _____

koulutuslinja ja -ala _____

10. Muuta (esim. kansanopisto, iltalukio)

oppilaitos _____

koulutuslinja ja -ala _____

oppilaitos _____

koulutuslinja ja -ala _____

11. Opiskeletko/oletko opiskellut jotain sellaista, mikä edellä ei ole tullut mainituksi (esim. opiskelua ulkomailla, kansalais- tai työväenopiston kurssit)?

1 ei

2 kyllä, missä, mitä: _____

12. Mikä on koulutustasi vastaava ammatti (opiskelijoiden osalta ammattitavoite)?

13. Mitkä syyt vaikuttivat eniten peruskoulun (lukion) jälkeisen koulutuksen valintaasi? Ympyröi

yksi seuraavista vaihtoehtoista.

1 taloudelliset syyt, kuten palkka

2 kiinnostus sitä työtä kohtaan, johon koulutuksesta valmistuu

3 vanhempien toivomus tai vanhemmat esikuvana

4 koulutuksen valinta oli sattuma

14. Kuinka tyytyväinen olet ammattia tai ammattitavoitetta koskevaan valintaasi?

- 1 erittäin tyytymätön
- 2 melko tyytymätön
- 3 en osaa sanoa
- 4 melko tyytyväinen
- 5 erittäin tyytyväinen

15. Ovatko koulutukseen liittyvät suunnitelmasi toteutuneet?

- 0 minulla ei ole ollut varsinaisia suunnitelmia
- 1 ne eivät ole toteutuneet lainkaan
- 2 ne ovat toteutuneet vain vähäisiltä osin
- 3 ne ovat toteutuneet monin osin
- 4 ne ovat toteutuneet lähes täysin

16. Miten suhtaudut nykyiseen kouluusi tai viimeksi käymääsi kouluun? Ympyröi kustakin kohdasta yksi vaihtoehto.

1 = täysin eri mieltä; 2 = jokseenkin eri mieltä; 3 = jokseenkin samaa mieltä;
4 = täysin samaa mieltä

- a. Elämäni parhaat hetket olen viettänyt koulussa 1 2 3 4
- b. Koulutyö on/oli minusta enimmäkseen pitkästyttävää 1 2 3 4
- c. Koulu tarjoaa/tarjosi minulle haastavia tavoitteita 1 2 3 4
- d. Koulu antaa/antoi valmiudet elämää varten 1 2 3 4
- e. Koulunkäynti on/oli minulle liian raskasta ja vaikeaa 1 2 3 4
- f. Koulu on/oli vieras todelliselle elämälle 1 2 3 4
- g. Koulunkäynti on/oli minusta ihan turhaa 1 2 3 4
- h. Pyrin aina tekemään koulutyöni kunnolla 1 2 3 4
- i. Koulutuksen hankkiminen on elämäni eri vaiheissa vielä tarpeen 1 2 3 4
- j. Minulle koulunkäynti saa jo riittä 1 2 3 4
- k. Koulunkäynti on tavallisesti ollut minulle vaivatonta ja helppoa 1 2 3 4

III TYÖ JA TYÖNTEKO peruskoulun (lukion käyneillä lukion) jälkeen.

17. Mitä teet tällä hetkellä? Ympyröi seuraavista oikea vaihtoehto

- 1 olen ansiotyössä kodin ulkopuolella
- 2 olen työttömänä tai pakkolomalla
- 3 olen työssä kotona (maatila tai perheyritys)
- 4 olen muuten kotona (kotiäiti tai -isä)
- 5 opiskelen
- 6 olen suorittamassa asevelvollisuutta
- 7 olen sairaana, äitiyslomalla, isyyslomalla
- 8 muu, mitä? _____

Mikäli olet tällä hetkellä työssä tai ammatissa, vastaa kysymyksiin 18 - 27

18. Missä työssä tai ammatissa toimit tällä hetkellä? Ilmoita sekä työnantajan laatu (esim. kunta, valtio, perheyritys, yksityisyritys) että ammattinimikkeesi ja -asemasi. Mikäli olet työttömänä tai pakkolomalla, ilmoita viimeinen työtehtäväsi.

---

19. Onko Sinulla nykyisen työn edellyttämä koulutus?

- 0 ei ole
- 1 koulutukseni on työtehtävien suuntainen
- 2 on

Miten hyvin seuraavat väittämät pitävät Sinun kohdallasi paikkansa? Vastausvaihtoehdot ovat

1 = erittäin paljon; 2 = melko paljon; 3 = jonkin verran; 4 = vähän; 5 = ei lainkaan erittäin ei paljon lainkaan

20. "Yleisesti ottaen olen erittäin tyytyväinen" 1 2 3 4 5
"Ajattelen usein. eroavani tästä työstä." 1 2 3 4 5
22. "Olen nyt selvästi omalla alallani." 1 2 3 4 5
23. "Minulla on usein hyvä olo työpäivän jälkeen: olen saanut aikaan jotain." 1 2 3 4 5
24. "Kun tulen kotiin lakkaan kokonaan ajattelemasta työtäni." 1 2 3 4 5
25. "Perhe saa joskus jäädä syrjään, koska antaudun täysin työlleni." 1 2 3 4 5
26. "Uhka työttömäksi joutumisesta aiheuttaa jatkuvasti epävarmuutta." 1 2 3 4 5

27. *Ovatko työelämään liittyneet suunnitelmasi toteutuneet?*

- 1 minulla ei ole ollut varsinaisia suunnitelmia*
2 ne eivät ole toteutuneet lainkaan
3 ne ovat toteutuneet vain vähäisiltä osin
4 ne ovat toteutuneet monin osin
5 ne ovat toteutuneet lähes täysin

28. *Mikä oli toiveammattisi päättäessäsi peruskoulun (lukion käyneillä lukion)?*

- 1 minulla ei ollut mitään toiveammattia*
2 toiveammattini oli _____

29. *Minkä ammatin koet nyt omaksesi tai missä ammatissa haluaisit tehdä elämäntyösi?*

---

30. *Jatkaisitko työntekoa, vaikka saisit rahaa esim. lotosta tai perintönä niin paljon, että voisit elää mukavasti tekemättä työtä?*

- 1 jatkaisin työntekoa*
2 pyrkisin vähentämään työaikaani olennaisesti
3 tekisin vain silloin tällöin jotain työtä
4 lopettaisin työnteon kokonaan.

31. *Seuraavassa pyydämme Sinua jäsentämään elämäsi keskeiset tapahtumat ja ajanjaksot. Alla oleva "elämänviiva" tarkoittaa ikää 15 vuodesta nykyhetkeen.*

a) Merkitse esimerkin mukaisesti viivan yläpuolelle tapahtumat ja teot, joita elämässäsi on ollut ja joiden avulla voit jäsentää elämäsi. Huomaa, että Sinun elämäsi voivat jäsentää muutkin kuin esimerkissä mainitut seikat, merkitse siis itsellesi tärkeät tapahtumat.

b) Merkitse viivan alapuolelle seuraavilla kirjaimilla se, mitä elämässäsi pääasiallisesti teit tuolloin.

KT=kokopäivätyö; OT=osapäivätyö; KO=kokopäiväopiskelu; OO=osapäiväopiskelu;

TY=työtön; LH=lastenhoito, kodinhoito; SL=sairasloma; AV=asevelvollisuus;

EL=eläkkeellä

Esimerkki:

15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 vuodet

Oma elämäsi:

15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 vuodet

IV TULOT

32. Kuinka paljon keskimäärin ansaitset kuukaudessa? Ilmoita nettotulot eli tulot, jotka Sinulla

on käytettävissäsi verotuksen jälkeen.

_____ markkaa kuukaudessa.

33. Saatko opintotukea, asumistukea, työttömyyskorvausta tai muuta vastaavaa tukea yhteiskunnalta?

1 ei

2 kyllä, _____ markkaa kuukaudessa

34. Tukevatko vanhempasi Sinua taloudellisesti?

1 ei

2 kyllä, keskimäärin _____ markkaa /kk

35. Kuinka tyytyväinen olet taloudelliseen tilanteeseesi?

1 erittäin tyytymätön

2 melko tyytymätön

3 en osaa sanoa

4 melko tyytyväinen

5 erittäin tyytyväinen

V TERVEYS

36. Onko Sinulla jokin sellainen krooninen sairaus tai vamma, joka vaikuttaa/on vaikuttanut jokapäiväiseen elämääsi, koulutus- tai ammatinvalintoihisi?

1 ei

2 kyllä, mikä _____

VI IHMISSUHTEET JA VAPAA-AIKA

37. Pari- ja perhesuhteet?

1 en seurustele

2 seurustelen satunnaisesti

3 seurustelen vakituisesti

4 olen avoliitossa, vuodesta _____ alkaen

5 olen naimisissa, vuodesta _____ alkaen

6 olen asumuserossa tai eronnut, vuodesta _____ alkaen

7 olen leski, vuodesta _____ alkaen

38. Onko Sinulla omia lapsia?

1 ei ole

2 on, kuinka monta? _____

39. Montako henkeä kuuluu talouteesi? _____ henkeä

Mikäli et asu vanhempiesi luona, vastaa kysymykseen 40.

40. Kuinka usein keskimäärin tapaavat vanhempiasi?

1 en lainkaan

2 harvemmin kuin kerran kuukaudessa

3 noin kerran kuukaudessa

4 viikottain

5 useammin kuin kerran viikossa

41. Koetko rakastavasi jotain ihmistä?

1 en koe rakastavani ketään

2 kyllä

42. Koetko olevasi rakastettu?

1 en koe olevani rakastettu

2 kyllä

Mikäli Sinulla on seurustelukumppani, avo/aviopuoliso, vastaa kysymyksiin 43 - 47.

Kuinka paljon puoliso/seurustelukumppanisi merkitsee Sinulle seuraavissa asioissa? Vastausvaihtoehdot

ovat

1 = erittäin paljon; 2 = melko paljon; 3 = jonkin verran; 4 = vähän; 5 = ei lainkaan

43. Hänen kanssaan on helppo ja mukava olla 1 2 3 4 5

44. Uskoudun tai puhun hänelle asioista, jotka ovat minulle

todella tärkeitä 1 2 3 4 5

45. Teen hänen kanssaan mielelläni monia asioita 1 2 3 4 5

46. Hän kunnioittaa ja arvostaa minua 1 2 3 4 5

47. Miten onnelliseksi arvioisit parisuhteesi tai avo/avioliittosi?

1 hyvin onnellinen

2 melko onnellinen

3 ei onnellinen mutta ei onnetonkaan

4 melko onneton

5 hyvin onneton

48. Kuinka monta läheistä ystävää Sinulla on, jos vanhempia, puolisoa tai sukulaisia ei huomioida?

_____ ystävää

Mikäli Sinulla on useita ystäviä, pohdi kuka henkilö tällä hetkellä on paras ystäväsi vanhempia, puolisoa

ja sukulaisia ei oteta lukuun). Kuinka paljon ystäväsi merkitsee Sinulle seuraavissa asioissa?

Vastausvaihtoehdot

ovat

1 = erittäin paljon; 2 = melko paljon; 3 = jonkin verran; 4 = vähän; 5 = ei lainkaan

49. Hänen kanssaan on helppo ja mukava olla 1 2 3 4 5

50. Uskoudun tai puhun hänelle asioista, jotka ovat minulle

todella tärkeitä 1 2 3 4 5

51. Teen hänen kanssaan mielelläni monia asioita 1 2 3 4 5

52. Hän kunnioittaa ja arvostaa minua 1 2 3 4 5

53. Mikä seuraavista toteamuksista kuvaa parhaiten suhdettasi naapureihin?

1 emme ole tekemisissä toistemme kanssa

2 juttelemme ja tervehdimme toisiamme, mutta emme vieraille toistemme luona

3 naapuruussuhteet ovat hyvät, mutta vierailemme harvoin toistemme luona

4 vierailemme usein toistemme luona

5 olemme hyvin paljon tekemisissä toistemme kanssa

54. Miten kuvailisit suhdettasi vanhempiisi ja sisaruksiisi?

1 hyvät ja avoimet

2 kohtalaisen hyvät

3 pinnalliset

3 välinpitämättömät

4 riitaiset

55. Mitkä ovat mieliharrastuksesi tai mielipuuhasi? Ympyröi yksi tai useampi sopiva vaihtoehto.

1 liikunta, kuntoilu, urheilu

2 kalastus, metsästys, marjastus, muut luonnossa liikkuminen

3 tansseissa tai ravintoloissa käynti

4 käsityöt, askartelu, postimerkkien tms. keräily

5 lukeminen

6 opiskelu

7 teatterissa, konserteissa, näyttelyissä, elokuvissa ym. käynti

8 aktiivinen kulttuuri- tai taideharrastus (esim. kuorolaulu)

9 yhdistys- tai järjestötoiminta

10 retkeily, matkailu, autoilu

11 jokin muu, mikä? _____

Vapaa-aikani kuluu: Ei juuri lainkaan Jonkin verran Pääasiassa

56. Kotitöihin 1 2 3

57. Lepäilyyn, TV:n katseluun, lehtien lukuun 1 2 3

58. Harrastuksiin 1 2 3

59. Opiskeluun 1 2 3

60. Seurusteluun perheen/puolison kanssa 1 2 3

61. Seurusteluun ystävien kanssa 1 2 3

62. Kuinka tyytyväinen olet nykyisen vapaa-aikasi sisältöön?

1 erittäin tyytymätön

2 melko tyytymätön

3 en osaa sanoa

4 melko tyytyväinen

5 erittäin tyytyväinen

VII HENKILÖKOHTAISIA NÄKEMYKSIÄSI ELÄMÄNTILANTEESTASI

63. Koetko onnistuneesi elämässäsi?

1 olen onnistunut elämässäni yli odotusten

2 olen onnistunut elämässäni melko hyvin

3 en ole onnistunut enkä epäonnistunut elämässäni

4 olen osittain epäonnistunut elämässäni

5 olen epäonnistunut elämässäni

64. Tuntuuko Sinusta siltä, että elämäsi juuri nyt on:

1 hyvin kiinnostavaa

2 melko kiinnostavaa

3 en osaa sanoa

4 melko ikävää

5 hyvin ikävää

65. Tuntuuko Sinusta siltä, että elämäsi juuri nyt on:

1 hyvin onnellista

2 melko onnellista

3 en osaa sanoa

4 melko onnetonta

5 hyvin onnetonta

66. *Tuntuuko Sinusta siltä, että juuri nyt olet:*

1 hyvin yksinäinen

2 melko yksinäinen

3 en lainkaan yksinäinen

Vastaa seuraaviin väittämiin valitsemalla vaihtoehtoista se, mikä pitää mielestäsi Sinun kohdallasi paikkaansa?

Vastausvaihtoehdot ovat:

1 = täysin eri mieltä; 2 = eri mieltä; 3 = en osaa sanoa; 4 = samaa mieltä;

5 = täysin samaa mieltä

67. *Olen saavuttanut sen, mitä olen asettanut kehitykseni tavoitteeksi 1 2 3 4 5*

68. *Olen tyytyväinen itseeni nykyisellään, enkä tavoittele muutoksia 1 2 3 4 5*

69. *Uskon siihen, että voin vaikuttaa kehitykseeni 1 2 3 4 5*

70. *Läheisyydessäni on ihmisiä, jotka tukevat minua 1 2 3 4 5*

71. *Tunnen itseni epätoivoiseksi 1 2 3 4 5*

72. *Minulla on vahva tahto 1 2 3 4 5*

73. *Suhtaudun asioihin luottavaisesti 1 2 3 4 5*

74. *Pystyn toteuttamaan sen, minkä asetan tavoitteeksi 1 2 3 4 5*

75. *Tunnen helpotusta ponnistelujeni tulosten takia 1 2 3 4 5*

76. *Olen pettynyt itseeni 1 2 3 4 5*

77. *Omat kykyni ja ponnisteluni ovat ratkaisevia menestyksessäni 1 2 3 4 5*

78. *Olen ylpeä saavutuksistani 1 2 3 4 5*

79. *Epäonnistuessani syy on itsessäni 1 2 3 4 5*

80. *Häpeän kyvyttömyyttäni 1 2 3 4 5*

81. *Muut ihmiset ovat vaikeuttaneet päämäärieni saavuttamista 1 2 3 4 5*

82. *Olen vihainen muille heidän aiheuttamistaan hankaluuksista 1 2 3 4 5*

83. *Menestymiseni kannalta on ollut ratkaisevaa muiden ihmisten tuki 1 2 3 4 5*

84. *Olen kiitollinen muille tuesta 1 2 3 4 5*

Arvioi kuinka paljon seuraavat asiat tuovat tämänhetkisessä elämäntilanteessasi Sinulle tyydytystä. Vastausvaihtoehdot

ovat

1 = erittäin paljon; 2 = melko paljon; 3 = jonkin verran; 4 = vähän; 5 = ei lainkaan.

85. *Koti ja perhe 1 2 3 4 5*

86. *Työ 1 2 3 4 5*

87. *Opiskelu 1 2 3 4 5*

88. *Vapaa-ajan harrastukset 1 2 3 4 5*

89. *Ystävät 1 2 3 4 5*

90. *Jokin muu, mikä: _____ 1 2 3 4 5*

KÄÄNNÄ

LIITE 2: Kyselylomake vuodelta 2002

KYSELYLOMAKE

Tämä kyselylomake on osa Yhteiskuntatieteelliseen tietoaarkistoon arkistoitua tutkimusaineistoa FSD2076

Elämäkulku 1971 - 2002

Kyselylomaketta hyödyntävien tulee viitata siihen asianmukaisesti lähdeviitteellä. Lisätiedot:

<http://www.fsd.uta.fi/>

QUESTIONNAIRE

This questionnaire is part of the following dataset, archived at the Finnish Social Science Data Archive:

FSD2076 Life Course 1971 - 2002

If this questionnaire is used or referred to in any publication, the source must be acknowledged by means of an appropriate bibliographic citation.

More information: <http://www.fsd.uta.fi/>

TÄYTTÄMISOHJE

Rastita yksi Sinusta sopivin vastausvaihtoehto jokaiseen kysymykseen tai kirjoittamalla vastaus annettuun tilaan. Joissakin kysymyksissä Sinun on mahdollista valita myös useampi vastausvaihtoehto, mistä on mainittu kulloinkin erikseen. Mikäli kysymys ei sovi Sinuun tai et halua vastata siihen, jätä se vastaamatta.

ASUMINEN

1. Millaisessa asunnossa asut?

*kerrostalossa
rivitalossa
omakotitalossa*

2. Mikä on asuntosi omistussuhde ja pinta-ala?
omistusasunto _____ m^2
vuokra-asunto _____ m^2
muu, mikä _____ m^2
3. Onko Sinun tai perheesi omistuksessa (tarvittaessa kumpikin vaihtoehto) vapaa-ajan asunto
muu kiinteistö tai asunto-osake
4. Kuinka tyytyväinen olet asumistilanteeseesi?
*pyrin vaihtamaan asunnon mahdollisimman pikaisesti
vaihdan asuntoa mahdollisesti myöhemmin
olen tyytyväinen nykyiseen asuntooni*
5. Mitä tekisit, jos saisit paremmat ja turvatummat olot muualla? Muuttaisin varmasti
*Tilanteesta riippuen saattaisin muuttaa
En muuttaisi*

KOULUTUS JA AMMATIN VALINTA

6. Mikä on nykyinen tutkintosi ja ammattinimikkeesi?
_____
7. Mitkä syyt vaikuttivat nykyisen koulutuksesi valintaan? (valitse enintään kolme tärkeintä syytä)
taloudelliset syyt, kuten palkka
*kiinnostus siihen työhön kohtaan, johon koulutuksesta valmistuu
työllisyysnäkymät
soveltuvuus tai terveydelliset syyt satuma
tuttuus esim. vanhempien, sukulaisten tai tuttavien koulutuksen perusteella muu syy* _____
8. Ovatko koulutukseen liittyvät suunnitelmasi toteutuneet? ne eivät ole toteutuneet lainkaan
*ne ovat toteutuneet osin
ne ovat toteutuneet lähes täysin*

9. Millaisen koulutusvalinnan tekisit nyt elämäkokemuksesi perusteella? kouluttautuisin vähemmän kuin nyt
*kouluttautuisin osapuilleen nykyisen kaltaisesti
kouluttautuisin enem män kuin nyt*
10. Millaisen ammatinvalinnan tekisit nyt elämäkokemuksesi perusteella? hankkisin kokonaan toisen ammatin
hankkisin nykyisen kaltaisen ammatin

TYÖ JA TYÖNTEKO

11. Mitä pääasiallisesti teet?
*olen ansiotyössä kodin ulkopuolella
olen työssä omassa tai perheeni yrityksessä tai maatilalla olen kotiäiti tai -isä
olen opiskelija
olen työttömänä tai pakkolomalla
olen äitiyslomalla, isyyslomalla, sairauslomalla
olen eläkkeellä
teen pääasiallisesti muuta, mitä?*

Miten seuraavat luonnehdinnat kuvaavat työtäsi ja työuraasi? Sijoita itsesi ulottuvuudelle, jonka ääripäät on merkitty kursivilla.

12. Työsuhteeni ovat olleet	<i>yhtäjaksoisia</i>	<i>katkonaisia</i>
13. Olen työskennellyt . . . . . yhdellä työnantajalla		<i>usealla työnantajalla</i>
14. Työurallani olen . . . . . etsinyt omaa alaani		<i>toiminut heti omalla alallani</i>
15. Työni on luonteeltaan	<i>itsenäistä</i>	<i>epäitsenäistä</i>
16. Työni vaatii korkeaa	<i>asiantuntemusta</i>	<i>yleisosaamista</i>
17. Työni . . . . . tarjoaa uusia haasteita		<i>on rutiiniluontoista</i>
18. Työni . . . . . rajoittaa vapaa-aikaani		<i>rajoittuu työaikaan</i>
19. Työstäni saan . . . . . hyvän palkan		<i>liian pienen palkan</i>
20. Työni vastaa koulutustani . . . . . erittäin hyvin		<i>erittäin huonosti</i>
21. Työurani on edennyt . . . . . nousevasti		<i>taantuvasti</i>
22. Työuraani on ohjannut . . . . . taloudellinen hyöty		<i>innostus alaan</i>
23. Työurani on ollut . . . . . erittäin kuluttava		<i>ei lainkaan kuluttava</i>

IHMISSUHTEET JA VAPAA-AIKA

24. Pari- ja perhesuhde?
*olen naimisissa
olen avoliitossa
olen asumuserossa tai eronnut olen leski
seurustelen*

*en seurus-
tele*

25. Kuinka monta lasta Sinulla on? _____
26. Montako henkeä kuuluu talouteesi? _____ henkeä
27. Kuinka monta läheistä ystävää Sinulla on, jos vanhempia, puolisoa tai sukulaisia ei huomioida?
_____ *ystävää*
28. Koetko rakastavasi jotain ihmistä?
en
kyllä
29. Koetko olevasi rakastettu?
en
kyllä

Seuraavassa on mainittu joitakin ihmisten arkielämän ajankäyttöä jäsentäviä asioita. Arvioi missä määrin seuraavat asiat antavat sisältöä elämäsi ja käytät niihin aikaasi?

	sisältö				ajankäyttö	
	Keskeinen sisältö	Merkittävä sisältö	Vähäinen sisältö	Ei sisällöllistä merkitystä	Rennosti	
					Jonkin verran	En juuri lainkaan
30. <i>Työ</i>						
31. <i>Puoliso</i>						
32. <i>Lapset</i>						
33. <i>Yhdessäolo ystävien kanssa</i>						
34. Yhteydenpito vanhempien kanssa						
35. Yhteydenpito sisarusten kanssa						
36. Oma aktiivinen liikunta tai urheilu						
37. Aatteellinen toiminta (poliittinen, ideologinen tms. toiminta)						
38. Luova toiminta (soittaminen, maalaus, näytteleminen tms.)						
39. Kulttuurin kuluttaminen (konsertit, kuvataide, teatteri tms.)						
40. Uskonnollinen tai seurakuntatyö						
41. Seuratoiminta (urheilu, vapaaehtoistyö tms.)						
42. Käsityöt, rakentelu, puutarhanhoito tai vastaava						
43. Opiskelu, itsensä kehittäminen						
44. <i>Lukeminen</i>						
45. <i>Kodinhoito</i>						
46. <i>Matkailu</i>						
47. <i>Luontoharrastus</i>						
48. Autoilu, moottoripyöräily, veneily ym.						
49. TV:n, urheilun ja viihteen seuraaminen						
50. <i>Tietokoneet, pelit ym.</i>						

51. Muu sisältö _____ . . . . .

ELÄMÄNTILANNE JA ELÄMÄNKULKU

Seuraavassa on **henkilökohtaista kehitystäsi ja muutostasi koskevia** väittämiä. Valitse vaihtoehdoista se, mikä pitää mielestäsi Sinun kohdallasi paikkaansa?

Täysin samaa
mieltä
Melko samaa
mieltä
Ei
merkitystä
Melko eri
mieltä
Täysin eri
mieltä

- 52. Olen saavuttanut sen, mitä olen asettanut kehitykseni tavoitteeksi . . . . .
- 53. Olen tyytyväinen itseeni nykyisellään, enkä tavoittele muutoksia . . . . .
- 54. Uskon siihen, että voin vaikuttaa kehitykseeni . . . . .
- 55. Lähelläni on ihmisiä, jotka tukevat minua . . . . .
- 56. **Tunnen itseni epätoivoiseksi** . . . . .
- 57. **Minulla on vahva tahto** . . . . .
- 58. **Suhtaudun asioihin luottavaisesti** . . . . .
- 59. Pystyn toteuttamaan sen, minkä asetan tavoitteeksi . . . . .
- 60. Tunnen huojennusta ponnistelujeni tuloksista . . . . .
- 61. **Olen pettynyt itseeni** . . . . .
- 62. **Omat kykyni ja ponnisteluni ovat ratkaisevia menestyksessäni** . . . . .
- 63. **Olen ylpeä saavutuksistani** . . . . .
- 64. **Epäonnistuessani syy on itsessäni** . . . . .
- 65. **Häpeän kyvyttömyyttäni** . . . . .
- 66. **Muut ihmiset ovat vaikeuttaneet päämäärieni saavuttamista** . . . . .
- 67. **Elämäni on hyvin onnellista** . . . . .
- 68. Olen vihainen muille heidän aiheuttamistaan hankaluuksista . . . . .
- 69. Muiden ihmisten tuki on ollut ratkaisevaa menestymiseni kannalta . . . . .
- 70. **Olen kiitollinen muille tuesta** . . . . .
- 71. Elämäni tuntuu hyvin kiinnostavalta . . . . .

Seuraavassa on **elämäntilanteesi ja sen aikana tekemiäsi valintoja koskevia** väittämiä. Valitse vaihtoehdoista se, mikä pitää mielestäsi Sinun kohdallasi paikkaansa?

Täysin samaa
mieltä
Melko samaa
mieltä
Ei
merkitystä
Melko eri
mieltä
Täysin eri
mieltä

- 72. Sattumilla on ollut keskeinen sija elämäni tärkeissä valinnoissa. . . . .
- 73. Perinteet ovat olleet tukenani elämäni valinnoissa. . . . .
- 74. Valinnoillani olen pystynyt rakentamaan haluamani elämän. . . . .
- 75. Yhteiskunta on rajoittanut elämänvalintojeni tekoa. . . . .
- 76. Tunnen ajautuneeni nykyiseen elämäntilanteeseeni. . . . .
- 77. Muihin ihmisiin verraten elämäni näyttää etenevän tavanomaisesti. . . . .
- 78. Minulla on hyvät mahdollisuudet vaikuttaa haluamani tulevaisuuden rakentamiseen. . . . .
- 79. Yhteiskunnallinen kehitys vaikuttaa yhä useammin tapahtumiin elämässäni.

104. Jos voisit muuttaa jonkin tekemäsi asian tai tapahtuman elämässäsi, niin mikä se olisi?

En muuttaisi mitään.

Muuttaisin _____
